

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΘΕΜΑ: Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Α΄
(ή ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ) ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΝΤΕΣ :

1. Αναπλ. καθηγήτρια κα. Μ. Βασιλάκη
2. Διδάσκων κος Ι.Δ. Βαραλής

Μπορίτας Ευάγγελος
(Α.Μ.Φ. 01198031)

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ : 2001-2002

ΕΞΑΜΗΝΟ : ΕΑΡΙΝΟ

ΒΟΛΟΣ 2002

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 761/1

Ημερ. Εισ.: 19-05-2004

Δωρεά:

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ

2002

ΜΠΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια της επιλογής κατεύθυνσης σπουδών μου και έτυχε της ανεκτίμητης και πολυδιάστατης αρωγής της αναπληρώτριας καθηγήτριας κας Βασιλάκη Μαρίας και του διδάσκοντος κ. Βαραλή Ιωάννη στο τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Στην εισαγωγή παρατίθεται σύντομο ιστορικό των συστηματικών ανασκαφών και διερευνάται η θέση της βασιλικής Α στον πολεοδομικό ιστό της πόλης των Θηβών. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η εκτενής γενική κάτοψη και η τοιχοδομία. Εξετάζοντας διεξοδικά τα ακόλουθα: α) η ασπίδα και το Ιερό Βήμα, β) ο κυρίως ναός, γ) ο νάρθηκας, δ) το αίθριο, ε) το πρόπυλο και τα προσκτίσματα του αιθρίου (το βαπτιστήριο, το σκευοφυλάκιο και οι λεγόμενοι «πύργοι» της πρόσοψης.

Επίσης, εξετάζεται ο περιβάλλων χώρος της βασιλικής Α σύμφωνα με τα παλαιότερα και νεότερα ανασκαφικά ευρήματα. Στην τελευταία ενότητα παρουσιάζονται επαρκώς οι απόψεις διαφόρων ερευνητών για τη χρονολόγηση του ναού και τον προσδιορισμό των κατασκευαστικών φάσεών του.

Μπορίτας Ευάγγελος, Βόλος 2002

**Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ Α
ΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΩΝ ΘΗΒΩΝ
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ**

	<i>Σελ.</i>
Πρόλογος	
Εισαγωγή:	
Α. Σύντομο ιστορικό των συστηματικών ανασκαφών του χώρου της βασιλικής Α	1-5
Β. Η θέση της Βασιλικής Α στον ποελοδομικό ιστό της πόλης της Θηβών	5-11
Κεφάλαιο 1^ο	
Η βασιλική Α: η αρχιτεκτονική της εκκλησίας	12-67
1.1. Γενική κάτοψη και τοιχοδομία	12-14
1.2. Τα μέρη της Βασιλικής	15
1.2.1. Η αψίδα και το Ιερό Βήμα	15-22
1.2.2. Ο κυρίως ναός (quadratum populi)	15-27
1.2.3. Ο νάρθηκας	27-28
1.2.4. Το αίθριο	30-38
1.2.5. Το πρόπυλο	33-40
1.2.6. Τα προσκτίσματα του αιθρίου	40
- το βαπτιστήριο	40-46
- το σκευοφυλάκιο	46-49
- οι λεγόμενοι πύργοι της πρόσοψης	49-51
1.2.7. Ο περιβάλλον χώρος	51-56
1.3. Κατασκευαστικές φάσεις και χρονολόγηση	56-67
Βραχυγραφίες και Βιβλιογραφία	68-72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Σύντομο ιστορικό των συστηματικών ανασκαφών του χώρου της βασιλικής A (ή βασιλικής του Αγίου Δημητρίου) των Φθιωτίδων Θηβών.

Η βασιλική A των Φθιωτίδων Θηβών¹ φέρει την εν λόγω συμβατική ονομασία, καθώς ανασκάφηκε και δημοσιεύτηκε πρώτη σε σχέση με τα υπόλοιπα παλαιοχριστιανικά² μνημεία της πόλης ενώ από το έτος 1972 χαρακτηρίζεται επίσης ως βασιλική του Αγίου Δημητρίου³ (πίν. 1). Επισημάνθηκε κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευνας στη Νέα Αγχίαλο Μαγνησίας από τον Γεώργιο Α. Σωτηρίου (πίν. 2) το 1923 ύστερα από αλληπάλληλες αναφορές του τότε Επιμελητού Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας Νικολάου Γιαννόπουλου. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους ο Σωτηρίου διεξήγαγε με δαπάνες του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών δοκιμαστικές έρευνες σε διάφορες θέσεις περιμετρικά του λόφου της ακρόπολης της Πυράσου και στα παράλια του Παγασητικού. Τότε εντοπίστηκαν τα αρχιτεκτονικά λείψανα των – εντός των τειχών των παράλιων Θηβών – βασιλικών A και B, συγκρότημα κρηνών, ερείπια κτιρίων, ψηφιδωτά δάπεδα και τμήματα της οχύρωσης της αρχαίας πόλης, πάνω στα λείψανα της

---

¹ Το τοπωνύμιο Φθιώτιδες Θῆβαι (Φθιώτιδες Θήβες) φέρουν δύο πόλεις της παλαιοχριστιανικής Μαγνησίας. Η αρχαιότερη από τις δύο είναι ιδρυμένη στην ενδοχώρα (στις σημερινές Μικροθήβες, πρώην Άκετσι και σε μικρή απόσταση – 8 χλμ. περίπου – από την ακτή, Karagiorgou 2001, 184), και αποτελεί το γνωστό ελληνιστικό κέντρο, το οποίο ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Ε' κατέστρεψε και μετονόμασε σε Φιλιππούπολη ευνοώντας την οικονομικά ανταγωνίστρια των Θηβών γειτονική Δημητριάδα (Λαζαρίδης, 1987, 313). Η πόλη των μεσογείων Θηβών εξακολούθησε να ακμάζει στη ρωμαϊκή περίοδο, ενώ έπεσε σε παρακμή και εγκαταλείφθηκε με την έναρξη περίπου της παλαιοχριστιανικής περιόδου (3^{ος} – 4^{ος} μ.Χ.αι.). Η δεύτερη πόλη, η «εὐλίμενος» Πύρασος ή Δημήτριον το επίγειο των αρχαίων Φθιωτίδων Θηβών, είχε ιδρυθεί στα παράλια του Παγασητικού Κόλπου, κατά την αιώτερη, των προ-ομηρική, αρχαιότητα. Από το 2^ο μ.Χ. αιώνα λαμβάνει το όνομα των Θηβών, ενώ τον 4^ο μ.Χ. αιώνα παρουσιάζει εξαιρετική άνθηση σε όλους τους τομείς. Προϋπόθεση και συνέπεια της ανάπτυξης της παράλιας πόλης ήταν η σταδιακή μετοικεσία του πληθυσμού των μεσογείων Φθιωτίδων Θηβών στην «εὐλίμενο και ἀνθεμόεντα» Πύρασο (Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, IX, 435, 12, βλ. και Σωτηρίου, 1929, 2). Ως τεκμήριο της ακμής της πόλης κατά την αναφερόμενη εποχή παρατίθεται η επιγραφή με το χαρακτηρισμό «λαμπροτάτη Θηβαίων πόλις». Η άνοδος των παράλιων Θηβών συνεχίζεται κατά τους αιώνες 5^ο και 6^ο μ.Χ., οπότε εξελίσσονται σε ένα από τα σπουδαιότερα παλαιοχριστιανικά κέντρα της κυρίως Ελλάδας (Λαζαρίδης, 1987, 314).

² Για το χρόνο και τους πιθανούς φορείς της διάδοσης του χριστιανισμού στη Θεσσαλία βλ. Λαζαρίδης, 1987, 315, και Ντίνα 1990^α, σ. 87.

³ Ντίνα 1990^α, 91.

οποίας αποφασίστηκε το 1907 από την Ελληνική Κυβέρνηση η εγκατάσταση των προσφύγων από την Αγχιάλο της Ανατολικής Ρωμυλίας με την ίδρυση του οικισμού της Νέας Αγχιάλου στον αναφερόμενο χώρο (θέση «Καινούργιο»)⁴. Ωστόσο η ανεξέλεγκτη οικοδομική δραστηριότητα για τη στέγαση των προσφύγων είχε ως συνέπεια την καταστροφή μεγάλου μέρους των παλαιοχριστιανικών μνημείων των Θηβών⁵.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Σωτηρίου⁶, την αφορμή για την έναρξη της ανασκαφής κατά τις δοκιμαστικές έρευνες του έτους 1923 παρέσχε η ανεύρεση μικρού μέρους του στυλοβάτη της νότιας κιονοστοιχίας και μερικών αρχιτεκτονικών μελών κατά την αποχωμάτωση του συγκεκριμένου χώρου, με σκοπό την συγκέντρωση υλικού για την κατασκευή τμήματος της δημόσιας οδού Βόλου – Αλμυρού. Κατά τη διάρκεια των προκαταρκτικών ερευνών εντοπίστηκαν επίσης η κατεστραμμένη αψίδα της Βασιλικής (με θεμέλια σε βάθος 1 μ. από την επιφάνεια του εδάφους) και κατά χώραν μια βάση της νότιας κιονοστοιχίας (πίν.). Έπειτα από τον εντοπισμό της αψίδας άρχισαν οι συστηματικές ανασκαφές και η καταγραφή των αρχαιολογικών δεδομένων (τα οποία εκτίθενται διεξοδικά στη συνέχεια) αποδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στους τομείς της αρχιτεκτονικής και του γλυπτού διακόσμου της βασιλικής.⁷

Τα πορίσματα των δοκιμαστικών ερευνών του Γεωργίου Σωτηρίου συνέβαλαν στην έγκαιρη αναγνώριση της σημασίας της αποκάλυψης της πόλης των παράλιων Θηβών και την ανάληψη από το Διοικητικό Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Εταιρείας απόφασης για άμεση χρηματοδότηση της έναρξης των συστηματικών ανασκαφών στην κατοικημένη πλέον (από το 1907-1908 και εξής) περιοχή της Νέας Αγχιάλου ήδη από το επόμενο έτος (1924). Οι συστηματικές ανασκαφές από την Αρχαιολογική Εταιρεία της βασιλικής Α⁸, των σχετικών με

---

⁴ Σωτηρίου 1929, 1.

⁵ Σωτηρίου 1929, 13, σημ. 2

⁶ Σωτηρίου 1929, 13, σημ. 2.

⁷ Σωτηρίου, 1929, 19.

⁸ τα αποτελέσματα των οποίων έχουν δημοσιευτεί από τους ανασκαφείς σε ετήσιες εκθέσεις (με τον τίτλο: «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ή «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω» ή επίσης «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών») αναλυτικά στα Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και συνοπτικά στο Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (Έργον, 1954-1992).

αυτήν χώρων, κατασκευών και οικοδομημάτων καθώς επίσης γενικά της πόλης των παλαιοχριστιανικών Θηβών⁹ μπορούν να διακριθούν σε δύο περιόδους, την πρώτη (1924-1956) και τη δεύτερη (1959 – σήμερα).

Στην πρώτη περίοδο των συστηματικών ανασκαφών που διεξήχθησαν υπό τη διεύθυνση του καθηγητού Σωτηρίου πρώτο απ' όλα τα μνημεία των Θηβών αποκαλύφθηκε η βασιλική Α, η οποία ονομάστηκε συμβατικά τότε (1924) λόγω της ανασκαφικής της προτεραιότητας. Οι αρχαιολογικές έρευνες του εσωτερικού χώρου της βασιλικής ολοκληρώθηκαν το 1928 και τα αποτελέσματα της ανασκαφής των δύο πρώτων εκκλησιών των βασιλικών, Α και Β δημοσιεύτηκαν στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα* (Σωτηρίου, 1929, Μέρος Α, «Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας», 1-109 και 110-158 αντίστοιχα). Κατά το έτος 1935 και, παράλληλα με τις εν εξελίξει ανασκαφικές εργασίες στις βασιλικές Γ (η οποία είχε προσδιοριστεί από το 1926 και αρχίζει να ανασκάπτεται από το 1929) και Δ (στην οποία οι έρευνες είχαν αρχίσει κατά τα έτη 1933 -1934), εντοπίστηκε το λεγόμενο «επισκοπικό μέγαρο» (νοτιοδυτικά της βασιλικής Α) και συνεχίστηκε η ανασκαφή του υποκαύστου βορειοδυτικά της βασιλικής Α, το οποίο είχε αρχίσει να ερευνάται ανασκαφικά ήδη από το 1926. Δύο χρόνια αργότερα (1937), εκτός από τη δημοσίευση χρονολογουμένων στον 7^ο και 8^ο αιώνα γλυπτών των βασιλικών Γ και Δ των Θηβών στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*¹⁰ πραγματοποιήθηκε η έναρξη των ανασκαφικών εργασιών του αποκαλούμενου επισκοπικού μεγάρου και της αστικής οικίας νότια και σε απόσταση 50 μ. βόρεια της βασιλικής Α αντίστοιχα¹¹. Ύστερα από τη διακοπή του ανασκαφικού προγράμματος της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην παλαιοχριστιανική πόλη των Θηβών εξαιτίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και των συνεπειών του κατά τη δωδεκαετία 1941-1953, οι σχετικές με τον περιβάλλοντα τη βασιλική Α χώρο εργασίες επαναλήφθηκαν το 1954 αφενός με την εξέλιξη της ανασκαφής του λεγόμενου επισκοπικού μεγάρου και αφετέρου με την αποκάλυψη πλακόστρωτης εμπορικής οδού με κιονοστοιχίες και καταστήματα στις εκατέρωθεν πλευρές της,

⁹ Λαζαρίδης, 1987, 315.

¹⁰ (βλ. Γ.Α. Σωτηρίου, «*Η Βυζαντινή γλυπτική τῆς Ελλάδος κατὰ τὸν 7^{ον} και 8^{ον} αἰῶνα*» : Σωτηρίου 1937, 171-184.

¹¹ Λαζαρίδης 1987, 315.

ενώ προσδιορίστηκε συγχρόνως ο μεγάλος αποχετευτικός αγωγός της αρχαίας πόλης κάτω από την πλακόστρωση. Τον επόμενο χρόνο (1955) ο Σωτηρίου εξακολούθησε τις έρευνες στην εμπορική οδό ανατολικά της βασιλικής Α και τις επέκτεινε σε υπόκαυστο 60 μ. νότια¹² της εξεταζόμενης εκκλησίας ανασκάπτοντας μέρος του περιβόλου της και κοιμητήριο με οικογενειακούς και ατομικούς τάφους εξωτερικά από τη βορειοανατολική γωνία της ενώ κατά το ίδιο διάστημα επανέλαβε την ανασκαφή της αστικής οικίας 50 μ. βόρεια του ίδιου ναού. Τέλος, το 1956 εξελίχθηκαν οι συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες στην εμπορική οδό που βαίνει ανατολικά της βασιλικής Α και επισημάνθηκαν τα αρχιτεκτονικά λείψανα ορισμένων κτιρίων ανάμεσα στις βασιλικές Α και Β¹³.

Στη δεύτερη περίοδο των συστηματικών ανασκαφών των παράλιων Θηβών από την Αρχαιολογική Εταιρεία (1959-σήμερα), την εποπτεία των οποίων είχε κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (1959-1992) ο Παύλος Ηρ. Λαζαρίδης, εκτελέστηκαν μεγάλης έκτασης ανασκαφικές και στερεωτικές εργασίες (όπως συμπληρωματικές ανασκαφές, συντήρηση ευρημάτων, αναστηλώσεις και περίφραξη μνημείων). Τα αποτελέσματα των νεότερων αρχαιολογικών ερευνών αποδείχτηκαν καθοριστικά τόσο για την ονομασία της βασιλικής Α όσο και την ολοκλήρωση της ανασκαφής του περιβάλλοντος χώρου της εκκλησίας. Συγκεκριμένα, κατά το έτος 1968 και ενώ ολοκληρώνονταν οι συστηματικές ανασκαφές στο εκτεταμένο το λεγόμενο «κοσμικό κτίριο» μεταξύ των βασιλικών Α και Β (το οποίο ανασκάφηκε στο διάστημα 1960-1968 με συμπληρωματική αρχαιολογική έρευνα το 1987¹⁴), διεξήχθη σειρά εργασιών αναστήλωσης των αρχιτεκτονικών λειψάνων της βασιλικής, αποκόλληση, επισκευή και επανατοποθέτηση του δαπέδου του βορείου κλίτους, τακτοποίηση και συγκόλληση των γλυπτών αρχιτεκτονικών και διακοσμητικών μελών, καθώς επίσης και διαμόρφωση του χώρου ανατολικά της αψίδας. Επιπρόσθετα, πραγματοποιήθηκε η εκκαθάριση του κύριου αποχετευτικού αγωγού της αρχαίας πόλης, ο οποίος βαίνει παράλληλα με το νότιο τοίχο της εξεταζόμενης εκκλησίας

---

¹² Λαζαρίδης 1987, 316.

¹³ Λαζαρίδης 1987, 317.

¹⁴ Ντίνα 1990^α, 92.

και κατευθύνεται προς τη θάλασσα¹⁵. Κατά τη διάρκεια των συμπληρωματικών ανασκαφών του περιβόλου, των προσκτισμάτων του βορειοανατολικά και νότια καθώς και του βαπτιστηρίου της βασιλικής Α το 1972 αποκαλύφθηκε ψηφιδωτή επιγραφή με την επίκληση «*ἅγιοι Δημήτριοι*» στο δάπεδο του αυλείου οίκου του βαπτιστηρίου. Κατά συνέπεια, βάσει της ανωτέρω αναφερόμενης επιγραφής η βασιλική Α χαρακτηρίζεται πλέον ως βασιλική του Αγίου Δημητρίου¹⁶. Το 1973 συνεχίστηκε η ανασκαφή της εμπορικής οδού ανατολικά της βασιλικής¹⁷. Τέλος, με την ολοκλήρωση του μεγαλύτερου τμήματος των ανασκαφών της Αρχαιολογικής Εταιρείας ο δεύτερος ανασκαφέας της παλαιοχριστιανικής πόλης των Θηβών, Παύλος Ηρ. Λαζαρίδης, δημοσίευσε συνοπτική έκθεση για την ιστορία, το χρονικό των ανασκαφών και τα κυριότερα μνημεία των Θηβών – συμπεριλαμβανομένης της βασιλικής Α (ή βασιλικής του Αγίου Δημητρίου) – στην Αρχαιολογική Εφημερίδα του 1987¹⁸ προσθέτοντας τα ευρήματα και τα πορίσματα των προσφάτων αρχαιολογικών ερευνών (κυρίως κατά το διάστημα των ετών 1959-1987).

Β. Η θέση της Βασιλικής Α στον πολεοδομικό ιστό της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών.

Οι παράλιες Φθιώτιδες Θήβες, διάδοχος της αρχαίας Πυράσου ως προς τη γεωγραφική θέση και των μεσογείων Φθιωτίδων Θηβών ως προς το τοπωνύμιο, ήκμασαν στις βορειοδυτικές ακτές του Παγασητικού Κόλπου, όπου σήμερα έχει αναπτυχθεί η κωμόπολη της Νέας Αγχιάλου (πίν. 4) και σε μικρή απόσταση νοτιοδυτικά από τη γειτονική Δημητριάδα. Με συνολική έκταση 250.000 τετραγ. μέτρων – χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η κατοικημένη εκτός των τειχών ζώνη¹⁹, όπως μπορεί να εκτιμηθεί από την περίμετρο των τειχών της²⁰ (2.000 μέτρα

¹⁵ Λαζαρίδης 1968, 31

¹⁶ Λαζαρίδης 1972, 355 & Ντίνα 1990^α, 91.

¹⁷ Λαζαρίδης, ΑΕ 1987, 321.

¹⁸ Βλ. Λαζαρίδης 1987, 313-335.

¹⁹ Λαζαρίδης 1987, 322. Ο εκτός του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου τομέας των Θηβών εκτεινόταν δυτικά ως τις μεσόγειες Φθιώτιδες Θήβες, με τις οποίες η παράλιος συνώνυμη πόλη δεν έπαυσε σχεδόν ποτέ να συνδέεται άρρηκτα (Σωτηρίου 1929, 14-15).

²⁰ Βλ. Karagiorgou 2001, 185.

περίπου²¹), συγκαταλέγεται στις μικρότερες πόλεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας²². Παρ' όλα αυτά, οι Θήβες συναγωνίζονται με επιτυχία πολλά επαρχιακά αστικά κέντρα, όπως τους Στόβους στη Μακεδονία Δευτέρα, τη Θεσσαλονίκη, την Αθήνα και την Κόρινθο, στον αριθμό, την αρχιτεκτονική, το διάκοσμο και τη σπουδαιότητα των μνημείων τους²³.

Μολονότι οι παράλιες Θήβες μας παρέχουν την πιο ολοκληρωμένη εικόνα σε σχέση με τη Δημητριάδα και άλλες παλαιοχριστιανικές θέσεις της Μαγνησίας²⁴, η προσπάθεια των ερευνητών να αναγνώσουν τον πολεοδομικό ιστό της πόλης συναντά σημαντικά προσκόμματα, καθώς βασικά γνωρίσματα της ρυμοτομίας των Θηβών κατά την ύστερη αρχαιότητα και την παλαιοχριστιανική περίοδο (2^{ος} / 3^{ος} – 7^{ος} μ.Χ. αι.) έχουν καλυφθεί από τη σχεδιασμένη σύμφωνα με το ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα σύγχρονη κωμόπολη της Νέας Αγχιάλου. Αυτό έχει σαν συνέπεια ο ιστός των οδών, το σχήμα και οι διαστάσεις των οικοδομικών τετραγώνων και η οργάνωση των κατοικημένων ή μη οικοδομημένων χώρων να έχουν καταστεί μη αναγνώσιμα στις ημέρες μας.

Όπως παρατηρεί ο Γεώργιος Π. Λάββας²⁵, μόνο από τις ανασκαφές των εντός των τειχών συγκροτημάτων των επιβλητικών βασιλικών Α, Β και Γ μπορούμε – έστω και ενδεικτικά – να σχηματίσουμε μια άποψη για το οδικό δίκτυο και την κατανομή της διαθέσιμης έκτασης σε οικοδομήσιμη, σε ζώνες κυκλοφορίας και σε ελεύθερους χώρους (π.χ. πλατείες, κήποι, χώροι αθλοπαιδιών ή αδόμητο περιβάλλον για μελλοντικές προφανώς χρήσεις)²⁶.

Το επικρατέστερο χαρακτηριστικό της πολεοδομίας των Θηβών (πίν.5α-γ) καθώς επίσης όλων των πόλεων της παλαιοχριστιανικής περιόδου, όπως η

---

²¹ Λαζαρίδης 1987, 322.

²² Αν και οι παράλιες Θήβες υπερείχαν κατά πολύ σε μέγεθος από το Τσάριτσιν Γκραντ (Čaričin Grad), όπου κατά πάσα πιθανότητα βρίσκεται η Πρώτη Ιουστινιανή (Iustiniana Prima με έκταση 75.000 τ.μ.), ή την Αθήνα (160.000 τ.μ.), ήταν ίσες με τη Νικόπολη παρά το Δούναβη (Nicomopolis ad Istrum – με έκταση 250.000 τ.μ.), αλλά αρκετά μικρότερες από άλλες μεγάλης σημασίας πόλεις – θαλάσσιους κόμβους (λιμάνια), όπως η Θεσσαλονίκη (4.000.000 τ.μ.) και η Κόρινθος (1.600.000 τ.μ.), βλ. Karagiorgou 2001, 197, σημ. 1.

²³ Karagiorgou 2001 197, σημ. 1).

²⁴ Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 114.

²⁵ Βλ. Γ.Π. Λάββας 1991, 993-998.

²⁶ Λάββας 1991, 996.

Θεσσαλονίκη²⁷, η Αμφίπολη, οι Φίλιπποι²⁸ και η Νικόπολη της Ηπείρου²⁹, είναι τα εκκλησιαστικά τους οικοδομήματα. Από τις εννέα συνολικά εκκλησίες των Θηβών οι τέσσερις – Α (ή βασιλική του Αγίου Δημητρίου, στο κέντρο της πόλης)³⁰, Β (η βασιλική του Επισκόπου Ελπίδιου, 200 μ. βορειοανατολικά της βασιλικής Α³¹), Γ (βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου, νοτιοδυτικά του κέντρου της πόλης και κοντά στα τείχη³²) και Θ (στη βόρεια συνοικία και δυτικά του κέντρου της πόλης)³³ – έχουν ανεγερθεί εντός των τειχών, ενώ οι υπόλοιπες πέντε βασιλικές – Δ (ή κοιμητηριακή βασιλική, σε αρκετή απόσταση δυτικά από το κέντρο³⁴), Ε (δυτικά και εκτός του σημερινού πολεοδομικού χάρτη της Νέας Αγχιάλου³⁵, η οποία παραμένει άσκαφη), (ή βασιλική του Μαρτυρίου, νότια του κέντρου³⁶), Ι (νότια του κέντρου³⁷) και ΙΑ (ή τρίκλιτος ιδιότυπος ναΐσκος³⁸ νότια του κέντρου³⁹) – έχουν ανοικοδομηθεί εκτός του μεγάλου οχυρωματικού περιβάλλοντος (πίν.5α-β). Τα αναφερόμενα κτίσματα μαρτυρούν την επίδραση του Χριστιανισμού και το εκκλησιαστικό καθεστώς της πόλης, ως αξιόλογης επισκοπής της Μητροπόλεως Λαρίσης⁴⁰, η οποία υπαγόταν στον αρχιεπίσκοπο Θεσ/νίκης, έξαρχο (vicario) του Πάπα στην υπαρχία του Ανατολικού Ιλλυρικού⁴¹. Οι τέσσερις - μέχρι σήμερα γνωστές – εντός των τειχών βασιλικές διαμορφώνουν το χαρακτήρα της περιτειχισμένης πόλης, καθώς το επιβλητικό συγκρότημα της

---

²⁷ Λάββας 1980, 405-410.

²⁸ Λάββας 1980, 410-411.

²⁹ Λάββας 1980, 413.

³⁰ Karagiorgou 2001, 187.

³¹ Karagiorgou 2001, 187.

³² Karagiorgou 2001, 189.

³³ Karagiorgou 2001, 191.

³⁴ Karagiorgou 2001, 191.

³⁵ Karagiorgou 2001, 193.

³⁶ Karagiorgou 2001, 194.

³⁷ Karagiorgou 2001, 191.

³⁸ Ντίνα 1990^a, 91 και Ντίνα 1994, 365.

³⁹ Karagiorgou 2001, 193-194.

⁴⁰ Από τους αρχιερείς οι οποίοι εποίμαναν την Επισκοπή Θηβών (Εκκλησία Θηβών) κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο σώζονται στις πηγές (κυρίως πρακτικά εκκλησιαστικών συνόδων, επιστολές και επιγραφές τα ακόλουθα ονόματα: Κλεόνικος ή Κλαυδιανός (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νικαίας, 325 μ.Χ.), Μόσχος (Σύνοδος Σαρδικής, 343-344 μ.Χ.), Δίων (Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Εφέσου, 431 μ.Χ.), Ελπίδιος (Σύνοδος Ρώμης, 531 μ.Χ.), Αδριανός (γνωστός από επιστολές του Πάπα Πελαγίου Β΄, 592 μ.Χ.), Επιφάνιος (το όνομα αναφέρεται σε επιγραφή και δεν έχει χρονολογηθεί) και Πέτρος (από επιγραφή χωρίς συγκεκριμένη χρονολόγηση) (βλ. Αβραμέα 1974, 203-204).

⁴¹ Αβραμέα 1974, 46.

βασιλικής Γ με τα πολυάριθμα προσκτίσματα (με συνολικό εμβαδόν 90τ.μ.), σε συνδυασμό με τη μνημειακότητα ως προς τις διαστάσεις και το διάκοσμο των βασιλικών Α (με εμβαδόν 250 τ.μ.) και Β (με εμβαδόν 130 τ.μ.) μας δίνουν την εικόνα της συνολικής απήχησης των παλαιοχριστιανικών ναών στο εσωτερικό μιας αρκετά μικρής πόλης (έκτασης μόνο 250.000 τ.μ.)⁴².

Ειδικότερα, από τις τέσσερις εντός των τειχών εκκλησίες πρώτη εντοπίστηκε και ανασκάφηκε η βασιλική Α οποία έχει ανοικοδομηθεί στο χώρο της υστερορρωμαϊκής αγοράς – γι' αυτό και χαρακτηρίστηκε από το Σωτηρίου ως βασιλική της Αγοράς⁴³ - σε άμεση γειτνίαση τόσο με το παράλιο τμήμα του οδικού δικτύου της παλαιοχριστιανικής περιόδου (4^{ος} – 7^{ος} μ.Χ. αιώνας) όσο και το λιμάνι της αρχαίας Πυράσου, δηλαδή στην καρδιά της πολιτικής, εμπορικής και κοινωνικής ζωής της εντός των τειχών πόλης των Θηβών (πίν. 5γ). Την ίδια καίριας σημασίας στρατηγική θέση κατέχει σήμερα στο κέντρο της κωμόπολης της Νέας Αγχιάλου περιφραγμένη στον ομώνυμο αρχαιολογικό χώρο, καθ' ότι – περιβαλλόμενη δυτικά και ανατολικά από τις κύριες κεντρικές οδούς Ράλλη και Ελευθερίας (τέως επαρχιακή οδός Βόλου – Αλμυρού, νότια από την οδό Ελληνικής Αεροπορίας και βόρεια από μια παρακαμπτήρια οδό που διασχίζει τον αρχαιολογικό χώρο – κείται πλησιέστερα προς τη σημερινή αγορά (δυτικά - βορειοδυτικά της βασιλικής Α και στο ύψος της βασιλικής Θ), τον ενοριακό Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου, το Αστυνομικό Τμήμα, την Υποδιεύθυνση της Ζ' Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στο Συγκρότημα των Βασιλικών του Αρχιερέως Πέτρου, το μέγαρο του Δημαρχείου και το αγκυροβόλιο («το λιμανάκι») της Νέας Αγχιάλου, το ανατολικό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου, το συγκρότημα των κοσμικών κτιρίων και τη βασιλική Β (ή βασιλική του Επισκόπου Ελπιδίου, την οποίαν ο Σωτηρίου χαρακτηρίζει ως «βασιλική παρά τον λιμένα» λόγω της τοπογραφίας της⁴⁴) στις υπώρειες του λόφου της ακρόπολης της Πυράσου (βόρεια - βορειανατολικά της βασιλικής Α).

Στον πολεοδομικό ιστό των παλαιοχριστιανικών Θηβών η βασιλική Α φαίνεται να κατέχει το μήκος ενός ολοκλήρου οικοδομικού τετραγώνου, το οποίο

---

⁴² Karagiorgou 2001, 212.

⁴³ Σωτηρίου, 1929, 128, σημ. 3.

⁴⁴ Σωτηρίου, 1929, 128, σημ. 3.

οριοθετείται από ένα ισχυρό περίβολο, στα ανατολικά και τα δυτικά του οποίου διαμορφώνονται στοές κατά μήκος δύο παράλληλων εν μέρει οδών της πόλης⁴⁵. Σύμφωνα με την Όλγα Καραγιώργου, το μήκος της οικοδομικής νησίδας της βασιλικής Α ήταν λίγο μεγαλύτερο από το μήκος της (δηλ. 70 μέτρα περίπου). Ίσχυε το ίδιο για τις άλλες οικοδομικές νησίδες (insulae) της πόλης ; Την απάντηση δεν είμαστε τη θέση να τη γνωρίζουμε, αφενός διότι οι ανασκαφές συνεχίζονται ακόμη και αφετέρου διότι δε διαθέτουμε μέχρι σήμερα επαρκή στοιχεία για την πολεοδομική εξέλιξη των Θηβών από την εποχή της ακμής έως την περίοδο της παρακμής, εγκατάλειψης και καταστροφής τους⁴⁶. Πάντως, οι μεγάλες διαστάσεις και γενικά η περίοπτη θέση της βασιλικής Α στο κέντρο της πόλης, σε άμεση σχέση με κύριες οδούς και κοντά στην εμπορική αγορά είχαν οδηγήσει τον ανασκαφέα Γεώργιο Α. Σωτηρίου στην εσφαλμένη, όπως αποδείχθηκε από τα πράγματα, υπόθεση ότι η εν λόγω εκκλησία ήταν ο επισκοπικός ναός των παλαιοχριστιανικών Θηβών⁴⁷.

Σε αξιόλογα συμπεράσματα σχετικά με την αστική οργάνωση και τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά των παράλιων Θηβών καταλήγει ο καθηγητής Γεώργιος Λάββας, ο οποίος διερεύνησε το παρόν ζήτημα σε πρόσφατο άρθρο του⁴⁸. Πρώτα, ο εν λόγω μελετητής αντιπαραβάλλει τη ρυμοτομία των Θηβών με το ιπποδάμειο σύστημα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής φάσης της γειτονικής Δημητριάδας και διαπιστώνει ότι τα ανασκαφέντα πλησίον των βασιλικών Α και Β των Θηβών τμήματα των οδικών αρτηριών αποκλίνουν από την επικρατούσα πολεοδομική οργάνωση των αρχαίων ελληνικών και ρωμαϊκών πόλεων, δηλαδή το γεωμετρικό κάρναβο, ο οποίος – σε αντίθεση με τις Θήβες - εφαρμόστηκε εν μέρει και στη Δημητριάδα⁴⁹. Στη συνέχεια επισημαίνει ότι κατά την περίοδο της εδραίωσης της χριστιανικής εκκλησίας μέσα στα γεωγραφικά όρια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στους πρωτοβυζαντινούς αιώνες (4^{ος} – 7^{ος} μ.Χ. αι.), το μοναδικό κέντρο της αρχαίας ελληνικής πόλης, η αγορά, με τον κοινωνικό-πολιτικό της

---

⁴⁵ Karagiorgou 2001, 187.

⁴⁶ Karagiorgou 2001, 212.

⁴⁷ Karagiorgou 2001, 191.

⁴⁸ Λάββας 1991, 993-998.

⁴⁹ Λάββας 1991, 996.

ρόλο αποδυναμώνεται, ενώ οι μη πολιτικές (δηλαδή οι κοινωνικές, δικαστικές, εμπορικές, αθλητικές και πολιτιστικές) λειτουργίες της διασπώνται και επιτελούνται συνήθως σε μικρότερους κοινωνικοπολιτιστικούς, εμπορικού και θρησκευτικού κυρίως, χαρακτήρα πυρήνες σε πολλά και διάσπαρτα σημεία μέσα στην πρωτοβυζαντινή πόλη. Σε γενικά πλαίσια, οι βασιλικές αναδεικνύονται σε νέα πολυδιάστατα κέντρα του αστικού βίου. Τα μεγαλοπρεπή εκκλησιαστικά συγκροτήματα (μνημειακών συχνά διαστάσεων) επηρεάζουν καθοριστικά τον πολεοδομικό σχεδιασμό κάθε πόλης της Αυτοκρατορίας, καθώς εξυπηρετούν ποικίλους σκοπούς, είτε λατρευτικούς και πολιτιστικούς (εντός του εσωτερικού χώρου τους) είτε εμπορικούς (στις παρακείμενες οδούς), λειτουργώντας τόσο ως τόποι λατρευτικών συνάξεων όσο και ως σημεία κοινωνικών συναθροίσεων των κατοίκων της πόλης⁵⁰. Στις Φθιώτιδες Θήβες της παλαιοχριστιανικής περιόδου, επομένως διαμορφώνεται ένα ιδιαίζον πολεοδομικό σύστημα. Συγκεκριμένα, από την περιγραφείσα ρυμοτομία απουσιάζουν βασικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής πολεοδομίας, όπως η αυστηρή οργάνωση του χώρου και η προσχεδιασμένη γεωμετρική κανονικότητα με άξονες και συμμετρίες ρωμαϊκού τύπου, αντίθετα κυριαρχούν οι έννοιες του «ελεύθερου», του «τυχαίου» και του «χαλαρού», με συνέπεια ο δομημένος χώρος στο πολυσύχναστο κέντρο της πόλης κοντά στο λιμάνι να διέπεται από ακανόνιστη και ευέλικτη διάταξη⁵¹, η οποία ούτε περιορίζεται ούτε σχηματοποιείται από τη συμμετρική ομοιομορφία που επιβάλλει ο απόλυτος σχεδόν γεωμετρικός χαρακτήρας του καννάβου⁵². Όπως υπογραμμίζει ο Λάββας, ο τρόπος ένταξης των εκκλησιαστικών κτισμάτων στον πολεοδομικό ιστό των Θηβών και η πολυσήμαντη λειτουργική σύνδεσή τους μ' αυτόν διαπιστώνεται επίσης στην παλαιοχριστιανική φάση του βίου της αρχαίας Δημητριάδας (π.χ. στη βασιλική Α) όπου σε άλλα κτίρια υιοθετούνται οι νέες ρυθμίσεις και σε άλλα σημειώνεται παρέκκλιση από αυτές. Επομένως, τα οικοδομήματα των βασιλικών καθίστανται πλέον σημεία αναφοράς της νέας αστικής οργάνωσης και κατ' επέκταση μπορούν να χαρακτηριστούν ως τα ορόσημα των πόλεων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά την

---

⁵⁰ Λάββας 1991, 997.

⁵¹ Λάββας 1980, 420, Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 121-122.

⁵² Λάββας 1991, 996.

παλαιοχριστιανική εποχή⁵³: Σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση του Λάββα, οι εκκλησίες στις «πόλεις τῶν βασιλικῶν», αναπτύσσονταν στα μεγάλων διαστάσεων «εκκλησιαστικά τετράγωνα». Γιατί είναι γεγονός πως τα εκκλησιαστικά συγκροτήματα, που απαρτίζονταν από τους ναούς και τα προσκίσματά τους, λειτουργούσαν ως πολυσύνθετα κέντρα της πνευματικής (θρησκευτικής, καλλιτεχνικής και ευρύτερα πολιτιστικής) και της κοινωνικής ζωής των παλαιοχριστιανικών πόλεων.

---

⁵³ Λάββας 1991, 997.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η βασιλική Α (ή βασιλική του Αγίου Δημητρίου) των Φθιώτιδων Θηβών: η αρχιτεκτονική της εκκλησίας.

1.1. Γενική κάτοψη και τοιχοδομία.

Η βασιλική Α των Φθιωτιδων Θηβών αποτελεί μία τρίκλιτη ελληνοιστικού τύπου παλαιοχριστιανική βασιλική (πίν. 6-10) με συνολικές διαστάσεις 60X34μ.⁵⁴ (πίν. 11). Ανατολικά απολήγει σε ημικυκλική αψίδα, ενώ περιλαμβάνει επίσης νάρθηκα και μεγάλο αίθριο⁵⁵, μπροστά από το οποίο εκτείνεται στοά, το πρόπυλο. Η αυστηρά συμμετρική διάταξη των μερών της εκκλησίας μπορεί να διαπιστωθεί από την παράλληλη ανάπτυξη – κατά μήκος της βόρειας και νότιας πλευράς του αιθρίου και του νάρθηκα – των εφαπτομένων στο ναό προσκτισμάτων⁵⁶ (πίν. 12).

Οι τοίχοι της βασιλικής σώζονται σε ύψος 0,50-1,50μ. με εξαίρεση την αψίδα του Ιερού Βήματος, τα θεμέλια μόνο της οποίας αποκαλύφθηκαν. Η τοιχοποιία των κατωτέρων μερών αποτελείται από αργολιθοδομή με άφθονο κονίαμα, την οποία διακόπτουν ζώνες από οπτές πλίνθους – λεπτές (πάχους 0,03μ.) και μεγάλες (0,35X0,35μ.) με παχύτερο κονίαμα (παχ. 0,04-0,05μ.) – είτε σε δύο είτε σε τρεις σειρές, ως εΐθισται να εφαρμόζεται στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές της νότιας Ελλάδας (πίν. 13). Σε πολλά μέρη – και ιδίως τις γωνίες – έχουν χρησιμοποιηθεί πελεκητοί γωνιόλιθοι από τραχίτη και μάρμαρα προερχόμενα από αρχαία κτίσματα αντί αργολιθοδομής (πίν. 14-15). Επιμελημένη τοιχοποιία φέρει ο ανατολικός τοίχος της βασιλικής εκατέρωθεν της αψίδας, η οποία αποτελείται από πελεκητούς λίθους (δηλαδή μέλανες τραχίτες με ποικιλία διαστάσεων, όπως: 0,28X0,130μ., 0,20X1,10μ., 0,16X0,68μ.,

⁵⁴ Α. Με συνολικές διαστάσεις 60X34μ. η βασιλική Α κατατάσσεται δεύτερη στην κατηγορία των επιμηκέστερων βασιλικών των παράλιων Θηβών μετά τη βασιλική Γ (γενικές διαστάσεις 88,50X26,80 μ., Λαζαρίδης, 1987, 330).

Β. Παρομοίων με τη βασιλική Α συνολικών διαστάσεων είναι οι εξής τρίκλιτες βασιλικές: Α της Αμφίπολης (σχεδόν όμοιες: 60X35μ. (Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 687, Α' φάση, 276], Α της Νικόπολης (συνολικού μήκους 56μ.) (Σωτηρίου, ΑΕ 1929, 206), Α των Φιλίππων (55X27,60μ. πιν. 14) (Βαραλής 2001, τ.Α', αρ. 786, Α' φάση, 322) και της Αχειροποιήτου (51.90X30,80μ.) (Κουρκουτίδου – Νικολαΐδου 1989, .20).

⁵⁵ Σωτηρίου 1929, 19.

⁵⁶ Σωτηρίου 1929, 22.

0,22X0,50μ.). Τους λίθους συνδέει μικρή ποσότητα κονιάματος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχεται η εντύπωση ισόδομης κατασκευής. Η τοιχοποιία των τόξων που έβαιναν στις κιονοστοιχίες ή έστεφαν τα θυραία ανοίγματα και τους λοβούς των παραθύρων συνίσταται πλήρως από οπτές πλίνθους, όπως παρατηρείται σε δύο τμήματα τόξων που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές (το πρώτο κοντά στη νότια θύρα του νάρθηκα και το δεύτερο κοντά στο φρεάτιο του αιθρίου (πίν. 16-17). Στο πρώτο τόξο τον τοίχο συγκροτεί αργολιθοδομή, στην οποία παρεμβάλλονται κατά ίσα διαστήματα σειρές πλίνθων, ενώ στην τοξοδομία έχουν χρησιμοποιηθεί μεγάλες πλίνθοι (διαστ. 0,35X0,35μ. και πάχους 0,03μ.) συνδεδεμένες με παχύτερο ερυθρωπό κονίαμα. Οι μεγάλων διαστάσεων λεπτές πλίνθοι, σύνηθες οικοδομικό υλικό της υστερορρωμαϊκής τοιχοποιίας, επικρατούσαν μέχρι περίπου και τον 5^ο μ.Χ. αιώνα, μετά την πάροδο του οποίου η παραγωγή και η χρήση τους άρχισε σταδιακά να περιορίζεται, με συνέπεια να μειωθεί τελικά στο ελάχιστο. Βέβαια, κατά τη διάρκεια της παρούσας συστηματικής ανασκαφής αποκαλύφθηκε πλήθος τεμαχίων πλίνθων, οι οποίες είχαν συναρμοσθεί στην τοιχοδομία των υψηλότερων μερών των τοίχων και στις τοξοστοιχίες που διαιρούσαν σε κλίτη τον κυρίως ναό.

Στην τοιχοδομία της βασιλικής καταγράφονται δύο είδη πλίνθων: οι ενεπίγραφες με την ανάγλυφη κεφαλαιογράμματη σύντμηση ΕΚΚΛ[ησία] ΘΗΒ[ων] (διαστ. 0,34X0,26X0,06μ. πίν. 18), και οι μη ενεπίγραφες (διαστ. 0,35X0,35X0,03μ. (πίν. 19). Παράλληλα, ήλθε στο φως πλινθόμορφος λευκός λίθος (διαστ. 0,25X0,10μ. και πάχους 0,065μ.) με τα γράμματα ΑΤΝΒ-ΡΛΒ⁵⁷ (πίν. 20), τα οποία ο Σωτηρίου ερμήνευσε ως πιθανούς χαρακτήρες μονογράμματος εργαστηρίου πλινθοκεραμοποιίας. Η υπόθεση αυτή του ανασκαφέα πρέπει μάλλον να αναθεωρηθεί, διότι αφενός η επιγραφή φαίνεται πως διαβάζεται: ΑΤΝΓΑΡΑΒ και αφετέρου τέτοιοι ακρέμονες και ανάλογα συμπλήματα συνηθίζονταν μόνο στη μεσοβυζαντινή εποχή. Τέλος, οι εξωτερικοί τοίχοι επενδύονταν με κονίαμα, το οποίο σώζεται σε μερικά σημεία έως σήμερα⁵⁸.

---

⁵⁷ Σωτηρίου, 1929, 22.

⁵⁸ Σωτηρίου, 1929, 24.

Η εσωτερική επιφάνεια των τοίχων του Ναού έχει επενδυθεί με ορθομαρμάρωση αποτελούμενη από μεγάλες και έγχρωμες πλάκες. Στις ανασκαφές διαπιστώθηκε πλήθος τεμαχίων από εξαιρετικής ποιότητας λίθους, όπως ο πράσινος (ατράκιος ή θεσσαλικός⁵⁹), ο ερυθρωπός (λακωνικός⁶⁰), ο υποκύανος και άλλοι. Κατά χώραν αποκαλύφθηκε μόνο μικρό τμήμα της ορθομαρμάρωσης του νάρθηκα από λευκό μάρμαρο. Είναι αρκετά πιθανό η ορθομαρμάρωση να καταλάμβανε μεγάλο μέρος της επιφάνειας του τοίχου μέχρι τουλάχιστον το ύψος των κοσμητών. Στο ενδεχόμενο αυτό συνηγορεί ο μεγάλος αριθμός πλακών και ζεύξεων από λευκό μάρμαρο που καταγράφηκε κατά τις ανασκαφές⁶¹. Τα ανώτερα μέρη των τοίχων της Βασιλικής είχαν προφανώς κοσμηθεί με επιτοίχια ψηφιδωτά, καθώς κατά τις εργασίες αποχωμάτωσης περισυνελέγησαν αμέτρητα τεμάχια κονιαμάτων με ψηφίδες και πολλές μεμονωμένες ψηφίδες⁶².

---

⁵⁹ Ο πράσινος ή ατράκιος ή θεσσαλικός (ή μολοσσικός, Ορλάνδος 1994^a, 247) λίθος (ο περίφημος *verde antico*), η ζήτηση του οποίου συναγωνιζόταν επάξια εκείνη του λακωνικού, με συνέπεια να τον αντικαταστήσει έπειτα, χρησιμοποιούνταν συχνά στην ορθομαρμάρωση πολυτελών οικιών, όπως μας πληροφορεί ο Άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης. Από ατράκιο λίθο που εξορυσσόταν από πράσινο λίθο, εξορυσσόταν από τα λατομεία του Ατράκα, αρχαίας πόλης που αντιστοιχεί – κατά τον Αναστάσιο Κ. Ορλάνδο, (Ορλάνδος 1994², 247), τον Ευστάθιο Γ. Στίκα (Στίκας, 1967, 85) και την Άννα Π. Αβραμέα (Αβραμέα 1974, 68) προς το σημερινό Ομορφοχώρι (πρώην Χασάμπαλη) της Λάρισας, είχαν πιθανότατα κατασκευαστεί τμήματα του κατάκοσμου άμβωνα της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως σύμφωνα με το έργο του Παύλου του Σιλεντιαρίου «Έκφρασις ναού της Αγίας Σοφίας» (και ιδιαίτερα την ενότητα «Έκφρασις του άμβωνος») (Αβραμέα 1974, 67). Από πράσινο θεσσαλικό λίθο είναι επίσης κατασκευασμένοι μερικοί κίονες και πεσσοί της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, της παλαιοχριστιανικής βασιλικής Σερρών και οι μεσαίοι κίονες της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (Ορλάνδος 1994², 247, σημ. 2). Βάσει νεοτέρων ερευνών, οι οποίες συμπληρώνουν τις παλαιότερες/πρωιμότερες μελέτες, ο περιζήτητος θεσσαλικός λίθος εξαγόταν – κατά πάσα πιθανότητα από το λιμάνι της Δημητριάδας προς μεγάλα και σημαντικά αστικά κέντρα της παλαιοχριστιανικής εποχής, όπως την Κωνσταντινούπολη, τη Θεσσαλονίκη, τους Φιλίππους και τη Γάζα (Καργιογίου 2001, 213). Τέλος η διάδοση της φήμης της ποιότητας και συνακόλουθα, της ζήτησης του πράσινου θεσσαλικού λίθου (*verde antico*) εξακολούθησε καθ' όλη τη βυζαντινή περίοδο [Αβραμέα 1974, 67-68].

⁶⁰ Σωτηρίου 1929, 52.

⁶¹ Σωτηρίου 1929, 32.

⁶² Σωτηρίου 1929, 32. Στην παρούσα εργασία παράλληλα με την περιγραφή της βασιλικής Α των Θηβών επιχειρούμε συγκριτική μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων της εκκλησίας αυτής σε αντιστοιχία με πορίσματα των αρχαιολογικών ερευνών παλαιοχριστιανικών βασιλικών της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας στις υποσελίδες σημειώσεις που ακολουθούν. Κατ' εξαίρεση ωστόσο αναφέρουμε – όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο – τις βασιλικές Α, Β, Γ και Δ της Νικόπολης της Ηπείρου και βασικά παραδείγματα, τα οποία έχουν διαπιστωθεί από επιφανείς καθηγητές και σπουδαίους ερευνητές στο χώρο της Χριστιανικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας στην Ελλάδα, όπως ο Γεώργιος Α. Σωτηρίου (1880-1965) και ο Αναστάσιος Κ. Ορλάνδος (1887-1979). Ειδικότερα, εξετάζοντας τα μέρη της αρχιτεκτονικής της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών

1.2. Τα μέρη του Ναού.

Στην παρούσα ενότητα περιγράφουμε διεξοδικά τη βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών (στη σύγχρονη κωμόπολη της Νέας Αγχιάλου) Θεσσαλίας ακολουθώντας την ίδια σειρά των μερών της με εκείνη της αποκάλυψής τους από την αρχαιολογική σκαπάνη, δηλαδή από το Ιερό Βήμα προς το αίθριο.

1.2.1. Η αψίδα με το Ιερό Βήμα

Το Ιερό Βήμα της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών διαμορφώνεται εντός του μεσαίου κλίτους χωρίς να σχηματίζει αυτοτελές διαμέρισμα, καθώς διακρίνεται από τον κυρίως ναό μόνο με την παρεμβολή του φράγματος του πρεσβυτερίου⁶³.

Συγκεκριμένα στο ανατολικό άκρο του μεσαίου κλίτους αποκαλύφθηκε κατά μεγάλο ποσοστό κατεστραμμένο το Ιερό Βήμα της εκκλησίας (πίν. 3 και 7), τα επιμέρους στοιχεία του οποίου καθορίστηκαν έπειτα από αρκετό χρόνο και

παραθέτουμε συγκριτικά στοιχεία και ομοιότητες σε σχέση με τα ακόλουθα παλαιοχριστιανικά μνημεία:

1. βασιλική Β (ή βασιλική του Επισκόπου Ελπιδίου) των Θηβών (πίν. 21)
2. βασιλική Γ (Βασιλική του Αρχιερέως Πέτρου των Θηβών (πίν. 22)
3. βασιλική Δ (ή κοιμητριακή βασιλική) των Θηβών (πίν. 23)
4. βασιλική ΣΤ (ή βασιλική του Μαρτυρίου) των Θηβών (πίν. 24)
5. βασιλική Θ των Θηβών (πίν. 25)
6. βασιλική Α της Δημητριάδας (ή Βασιλική της Δημοκρατίας) (πίν. 26)
7. βασιλική Β (ή Κοιμητριακή Βασιλική) της Δημητριάδας (πίν. 27)
8. βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (πίν. 28)
9. βασιλική της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (πίν. 29)
10. βασιλική στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (πίν. 30)
11. βασιλική Α της Αμφίπολης (πίν. 31)
12. βασιλική Β της Αμφίπολης (πίν. 32)
13. βασιλική Γ της Αμφίπολης (πίν. 33)
14. βασιλική Δ της Αμφίπολης (πίν. 34)
15. Περικέντρος ναός (ή Ροτόντα) της Αμφίπολης (πίν. 35)
16. βασιλική Α των Φιλίπων (πίν. 36)
17. βασιλική Β των Φιλίπων (πίν. 37)
18. βασιλική Γ (ή Βασιλική του Μουσείου) των Φιλίπων (πίν. 38)
19. βασιλική εκτός των τειχών ή Κοιμητριακή Βασιλική των Φιλίπων (πίν. 39)
20. βασιλική Α (ή βασιλική του Δουμετίου) της Νικόπολης (πίν. 40)
21. βασιλική Β (ή βασιλική του Αλκίσονος) της Νικόπολης (πίν. 41)
22. βασιλική Γ της Νικόπολης και
23. βασιλική Δ της Νικόπολης (πίν. 41).

⁶³ Σωτηρίου 1929, 24.

κόπο ανασκαφικής εργασίας⁶⁴. Σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών του Σωτηρίου, στο Ιερό Βήμα της βασιλικής εντοπίστηκαν οι ακόλουθες λειτουργικές κατασκευές:

A. Η ημικυκλική αψίδα (με χορδή σχεδόν ίση με το πλάτος του μεσαίου κλίτους), η οποία προεξέχει του ανατολικού τοίχου του Ναού⁶⁵. Όπως διαπιστώνει ο Ορλάνδος στη βασιλική A των Φθιωτίδων Θηβών ολόκληρο το δάπεδο του ημικυκλίου της αψίδας ανυψώθηκε περισσότερο από ένα μέτρο σχηματίζοντας σε υπερυψωμένο οριζόντιο επίπεδο κτιστό εσωτερικό πόδιο⁶⁶ συνθρόνου⁶⁷, η άνοδος στο οποίο καθίσταται εφικτή από τρίβαθμη πίοσχημη⁶⁸, κλίμακα που εισχωρούσε όμοια στο σώμα του ημικυκλίου⁶⁹. Την κατώτερη βαθμίδα της κλίμακας είχε αποκαλύψει ο Γ. Σωτηρίου κατά την ανασκαφή του Ιερού Βήματος χαρακτηρίζοντάς την ως κάτω βαθμίδα του θρόνου του επισκόπου⁷⁰, καθώς στο υπερυψωμένο δάπεδο της ανατολικής κόγχης που καλυπτόταν συνήθως με μαρμαροθέτημα είθισται να είναι κατ' εξαίρεση εγκατεστημένος μόνον ο θρόνος του επισκόπου, ενώ για τους κληρικούς, του δευτέρου βαθμού προορίζονταν έδρανα πάνω σε ιδιαίτερα κτιστά ευθύγραμμα κλιμακωτά βάθρα (μήκους 3,15μ. στη συγκεκριμένη βασιλική των Θηβών), προσκολλημένα στους ώμους της ημικυκλικής αψίδας εκατέρωθεν (βόρεια και

⁶⁴ Σωτηρίου 1929, 26 (μετά την αποκάλυψη του I.B. της βασιλικής B).

⁶⁵ Σωτηρίου 1929, 24.

⁶⁶ Βαραλής 2001, τ.Α, 546, Α' φάση, 225.

⁶⁷ Κτιστό εσωτερικό πόδιο (podium) συνθρόνου παρατηρείται επίσης στις βασιλικές Β. (Ορλάνδος 1994², 495) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, 548, 227), καθώς επίσης στη Βασιλική της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α., 756, Α' φάση, 306). Συχνά το σύνθρονο κατασκευαζόταν σε απόσταση από τον ανατολικό τοίχο για να μην παρακωλύεται η διέλευση των κληρικών (Ορλάνδος 1994², 502).

⁶⁸ Η πίοσχημη κλίμακα ανόδου στο κτιστό εσωτερικό στην ημικυκλική αψίδα πόδιο (podium) συνθρόνου σπάνια υπερέβαινε τις τέσσερις (4) βαθμίδες, όπως στις βασιλικές Α και Β των Φθιωτίδων Θηβών, Α της Νικόπολης και των Στόβων (Ορλάνδος 1994², 503). Τρίβαθμη πίοσχημη κλίμακα ανόδου διαμορφώνεται παρόμοια στο σύνθρονο των βασιλικών Α (Βαραλής 2001, τ.Α., 786, Α.φάση, 322), Β (Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 787, Α' φάση, 323) και Γ των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α., 789, Φάση Α, 325 ενδείξεις απλής πίοσχημης κλίμακας υπάρχουν στο σύνθρονο των βασιλικών Β (Σωτηρίου, 1929, 119) και Δ των Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 227) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, Α' φάση, 306).

⁶⁹ Ορλάνδος 1994², 495.

⁷⁰ Σωτηρίου 1929, 26.

νότια) της Αγίας Τράπεζας, τα συμψέλλια (πίν. 42)⁷¹. Από τα τρίβαθμα κτιστά (κατασκευασμένα από κοινή λιθοδομή ή *opus incertum*)⁷² μαρμαρεπένδυτα συμψέλλια του Ιερού Βήματος⁷³, ελάχιστα λείψανα καταγράφηκαν κατά τις ανασκαφές⁷⁴. Εκτός από τα ίδια τα βάθρα κατά τις αρχαιολογικές έρευνες στη βασιλική Β επισημάνθηκαν ίχνη βαθιάς εγκοπής (πλατ. 0,04μ. X 0,60 μ. μήκος) στον εντοιχισμένο στο βόρειο βάθρο κίονα για τη στήριξη χαμηλών θωρακίων (υψ. τουλάχιστον ενός μέτρου), τα οποία έχουν κοσμηθεί με έντονα προεξέχουσες κατά μήκος γλυφές και διαφέρουν από τα υπόλοιπα, καθώς στερεώνονταν για την οριοθέτηση του πλάτους των βάθρων από το φράγμα του πρεσβυτερίου. Σε καλύτερη κατάσταση έχουν διατηρηθεί παρόμοια χαμηλά θωράκια προερχόμενα προφανώς από τα βάθρα του Ιερού Βήματος της βασιλικής Α, η λειτουργική θέση και χρησιμότητα των οποίων αναγνωρίστηκε μόνο έπειτα από την ερμηνεία των αντίστοιχων ευρημάτων στη βασιλική Β (πίν. 44)⁷⁵. Τέλος, μία στενή δίοδος αφήνεται ανάμεσα στο δυτικό μέτωπο του ποδίου της αφίδας και των ανατολικών άκρων των συμψέλλιων, για την ελεύθερη κυκλοφορία των

⁷¹ Ομοίων διαστάσεων κτιστά κλιμακωτά βάθρα για τα έδρανα των ιερέων διαπιστώνονται στη σταυρική βασιλική της Θάσου (μηκ. 3,15μ.). Από τη μια μεριά, τα βάθρα του Ιερού Βήματος της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών είναι μεγαλύτερα διαδοχικά από τα αντίστοιχα συμψέλλια των βασιλικών των Στόβων (μηκ. 2,90μ.) και του Βοσκοχωρίου (μηκ. 2,25μ.) (Ορλάνδος 1994², 496,σημ.2) από την άλλη μεριά, αποδεικνύονται κατά πολύ μικρότερα σε μήκος σε σύγκριση με τα βάθρα των βασιλικών της Σικυώνος (5,40μ.), Β της Νικόπολης (μηκ. 4,80μ.) και πλησιέστερα προς τα συμψέλλια των βασιλικών των Φιλίππων (μηκ. 3,80 μ.), Α της Νικόπολης (μηκ. 3,67μ.) και Β των Φθιωτίδων Θηβών (μηκ. 3,30μ.).

⁷² Ορλάνδος 1994², 497.

⁷³ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Α' φάση, 225. Κτιστά μαρμαρεπένδυτα συμψέλλια για τα έδρανα των ιερέων εντοπίστηκαν επίσης στο Ιερό Βήμα των ακόλουθων βασιλικών: Β (όπου είχαν αρχικά κατασκευαστεί τετράβαθμα βάθρα. οι τρεις πρώτες βαθμίδες των οποίων σώζονται σήμερα, διαστάσεων 3,50X2,40μ. κατά τον ανασκαφέα) (Σωτηρίου 1929, 119 και 122) και Γ των Φθιωτίδων Θηβών (όπου διαμορφώνονται πλατιά κτιστά μαρμαρεπένδυτα συμψέλλια) (Βαραλής 2001, τ.Α., 553, Ε' φάση, 234-233) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (όπου διατηρούνται κτιστά συμψέλλια επενδεδυμένα με ορθομαρμάρωση) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, Α' φάση, 306), ενώ απλά κτιστά βάθρα για τα έδρανα των ιερέων σώζονται στο Ιερό Βήμα των βασιλικών: Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 227) και Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Δ' φάση, 219), του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 754, Γ' φάση, 304-305), Α (Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 786, Α' φάση, 322), Β (Βαραλής 2001, τ.Α., 787, Α' φάση, 323) και Γ των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 789, 325), καθώς επίσης της Βασιλικής στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 770, Α' φάση, 315).

⁷⁴ Σωτηρίου 1929, 26.

⁷⁵ Σωτηρίου 1929, 122-123.

μελών του κλήρου, όπως άλλωστε συνηθίζεται στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές της Ελλάδας⁷⁶.

B. Η Αγία Τράπεζα, ο χώρος της οποίας προσδιορίστηκε ύστερα από την ανεύρεση του σταυρόσχημου εγκαινίου. Ειδικότερα, κατά την αποχωμάτωση του Ιερού Βήματος αποκαλύφθηκαν δύο τεμάχια της ορθογώνιας μαρμάρινης άνω πλάκας της Αγίας Τράπεζας (πίν. 46)⁷⁷ – η κατώτερη πλάκα της οποίας δε σώζεται⁷⁸ – και το ήμισυ ενός από τους τέσσερις κιονίσκους, οι οποίοι τη στήριζαν (πίν. 48)⁷⁹.

Το σταυρόσχημο εγκαινίο κάτω από την Αγία Τράπεζα της βασιλικής Α αναγνωρίστηκε και μελετήθηκε ορθότερα έπειτα από την αποκάλυψη του παρόμοιου – και καλύτερα διατηρημένου – εγκαινίου στο Ιερό Βήμα της βασιλικής Β των Θηβών, το οποίο εντοπίστηκε κάτω από το τεθραυσμένο – και συμπληρωμένο με άλλες πλάκες – κέντρο της κάτω πλάκας της Αγίας Τράπεζας. Πρόκειται για σταυρόσχημο όρυγμα⁸⁰ (βάθους 0,56μ.) κτισμένο με πλίνθους και επενδεδυμένο εσωτερικά με μαρμάρινες πλάκες⁸¹, μόνον τα κάτω μέρη των οποίων σώζονται.

Από το σχήμα του εγκαινίου γίνεται κατανοητό ότι σχηματίζονταν τρεις θήκες, μία στην οριζόντια και δύο στην κάθετη κεραία του σταυρού εκατέρωθεν της πρώτης. Βάσει των ευρημάτων της ανασκαφής (πλήθος οξειδωμένων καρφιών, τα οποία ήταν αναμεμιγμένα με χώματα και καστανόχρωμη σκόνη.

---

⁷⁶ Ορλάνδος 1994², 496. Παρόμοια δίοδος παρατηρείται στο Ιερό Βήμα των βασιλικών: Β των Φθιωτίδων Θηβών, των Φιλίππων καθώς επίσης Α και Β της Νικόπολης (Ορλάνδος 1994², 496, σημ. 4).

⁷⁷ Παρόμοια τεμάχια από την άνω πλάκα της Αγίας Τράπεζας με τετράγωνα λαξεύματα στις γωνίες για την εφαρμογή των τεσσάρων κιονίσκων περισυνελέγησαν κατά την ανασκαφή του Ιερού Βήματος της βασιλικής Β των Φθιωτίδων Θηβών (πίν. 45) (Σωτηρίου, 1929, 125, εικ. 171).

⁷⁸ Σωτηρίου, 1929, 126.

⁷⁹ Συχνότητα η άνω πλάκα της αγίας Τράπεζας του Ιερού Βήματος των παλαιοχριστιανικών βασιλικών φερόταν από τέσσερις γωνιαίους κιονίσκους όπως διαπιστώνεται στις βασιλικές Β των Φθιωτίδων Θηβών (πίν. 47), Α της Νικόπολης και Αφεντέλλης Λέσβου (Ορλάνδος 1994², 448, σημ. 4).

⁸⁰ Ανάλογο σταυρόσχημο όρυγμα εγκαινίου διαμορφώνεται στη βασιλική Γ των Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Ε' φάση, 232-233).

⁸¹ Σταυρόσχημο μαρμαρεπένδυτο εγκαινίο διαπιστώνεται ακόμη στις βασιλικές: Α της Νικόπολης, της Βραυρώνας (Ορλάνδος 1994², 467, σημ. 1) καθώς επίσης του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (όπου διαμορφώνεται πεντάβαθμη κλίμακα καθόδου, (Βαραλής 2001, τ.Α., 754, Γ' φάση, 304).

καθώς και μικρά τεμάχια ανθράκων) εξάγεται το συμπέρασμα ότι κάθε θήκη του εγκαινίου ήταν κατασκευασμένη από ξύλο. Όπως τονίζει ο ανασκαφέας Γ. Σωτηρίου, το εν λόγω εγκαινίο διαμορφώθηκε σε μεταγενέστερο χρόνο, διότι το κέντρο της κατώτερης πλάκας της Αγίας Τράπεζας – όπου εντοπίστηκε το εγκαινίο – ήταν τεθραυσμένο. Η χρονολόγηση της κατασκευής του ανάγεται στην εποχή του Ιουστινιανού, οπότε κατατέθηκαν τίμια λείψανα στον θεωρητικά άνευ ιερών λειψάνων χώρο κάτω από την κατώτερη πλάκα της Αγίας Τράπεζας.⁸²

Γ. Τμήματα του κιβωρίου, το οποίο κάλυπτε την Αγία Τράπεζα. Συγκεκριμένα, καταγράφηκαν τμήμα στρεπτού μαρμάρινου κορμού από τους κίονες⁸³ του κιβωρίου και κιονόκρανο ενός από τους κίονες του⁸⁴, στην άνω επιφάνεια του οποίου σώζονται δύο τόρμοι σύνδεσής του με τον ουρανό (πίν. 51)⁸⁵.

⁸² Σωτηρίου 1929, 125-126.

⁸³ Εξαιτίας της εκτεταμένης καταστροφής του Ιερού Βήματος της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών δε διατηρήθηκαν οι βάσεις των κίωνων του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας, ώστε να έχουμε τη δυνατότητα να προσδιορίσουμε τον αριθμό των κίωνων του. Πάντως, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα από το αντίστοιχο κιβώριο της βασιλικής Β των Θηβών, όπου αποκαλύφθηκαν οι βάσεις των τεσσάρων στηριγμάτων του, ο Σωτηρίου προτείνει τετρακίονιο κιβώριο στη σχεδιαστική αποκατάσταση του Ιερού βήματος της βασιλικής Α που παραθέτει (πίν. 49). Τετρακίονια κιβώρια απαντούν στις βασιλικές: Β (πίν. 50) (Σωτηρίου 1929, 126) και Γ των Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, 553, Ε' φάση, 232-233) Α της Αμφίπολης (σύμφωνα με τη σχεδιαστική αποκατάσταση της κατά πλάτος τομής της εκκλησίας με όψη προς το Ιερό Βήμα). (Στίκας 1970, παρενθ. Πιν. Ε, σελ. 50-51), Β των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, 787, Α' φάση, 323) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (όπου σώζεται μόνο η θεμελίωση του τετρακιόνιου κιβωρίου) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, Α' φάση, 306).

⁸⁴ Όπως σημειώνει ο Ορλάνδος, όταν οι κορμοί των κίωνων του κιβωρίου κατασκευάζονταν από λευκό ή υποκύανο μάρμαρο, κοσμούνταν με ελικοειδείς (στρεπτές) ραβδώσεις καθ' όλο το ύψος του κίονα, άλλοτε όμως η στρεπτή κόσμηση εκτεινόταν μόνο στα άνω δύο τρίτα (2/3) του κορμού, ενώ το κάτω ένα τρίτο (1/3) έφερε κατακόρυφες κυρτές ραβδώσεις, [Ορλάνδος 1994², 477] όπως ακριβώς σε σωζόμενο κίονα του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας της βασιλικής Β των Φθιωτίδων Θηβών. Κατά συνέπεια το τμήμα του μαρμάρινου στρεπτού κίονα του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας της βασιλικής Α, ο οποίος σώζεται περίπου κατά τα άνω δύο τρίτα του κορμού του, μας επιτρέπει να τεκμηριώσουμε μόνον το υλικό κατασκευής του (δηλαδή λευκό ή υποκύανο μάρμαρο). Ωστόσο, δε διαθέτουμε ανασκαφικές ενδείξεις για να προσδιορίσουμε με ακρίβεια το γλυπτό διάκοσμο του κατώτερου ενός τρίτου του κορμού, αλλά έχουμε την ευχέρεια να διατυπώσουμε βάσιμες υποθέσεις, οι οποίες μας οδηγούν – κατά πάσα πιθανότητα – στην αποκατάσταση του γλυπτού διακόσμου του κιβωρίου. Αναλυτικότερα, αφού τα άνω δύο τρίτα του κορμού έφεραν στρεπτή κόσμηση, μπορούμε – αξιοποιώντας τα σχετικά ευρήματα στο Ιερό Βήμα της βασιλικής Β- να υποθέσουμε ότι το κάτω ένα τρίτο κοσμούνταν με κατακόρυφες κυρτές ραβδώσεις. Επομένως, εάν ισχύει η αναφερόμενη υπόθεση και στην περίπτωση που το κιβώριο αποδείχτηκε τετρακίονιο καθίσταται δυνατή η αποκατάσταση του αριθμού και του διακόσμου των υποστυλωμάτων του (πίν. 52).

⁸⁵ Στο κεφάλαιο της προσθήκης στα ευρήματα των ανασκαφών της βασιλικής Α, τα οποία δημοσιεύτηκαν από το Σωτηρίου στην ίδια *Αρχαιολογική Έφημερίδα* (Σωτηρίου, 1929, 98-109), και ιδιαίτερα στην κατηγορία των γλυπτών, Σωτηρίου κατατάσσει πρώτο τμήμα τόξου (πίν. 53)

Δ. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα της λειτουργικής κατασκευής του φράγματος του πρεσβυτερίου. Στα δυτικά άκρα των συμπελλίων των ιερών προσκολλώνται οι δύο βραχίονες του φράγματος του πρεσβυτερίου, κύρια αρχιτεκτονικά μέλη της παρούσας ορθογώνιας, - και ιδιαίτερα σχήματος ανεστραμμένου Π⁸⁶, κατασκευής που αποχωρίζει το Ιερό Βήμα από το μεσαίο κλίτος. Κατά την ανασκαφή αποκαλύφθηκε μόνον ο στυλοβάτης του φράγματος αποτελούμενος από ογκώδεις μαρμάρινες λιθοπλίνθους (ύψους 0,27 και πλάτους 0,70μ.) που φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση στην εξωτερική επιφάνειά τους (πίν. 57-58). Το φράγμα καταλαμβάνει ολόκληρο το ανατολικό τμήμα του μεσαίου κλίτους χωρίς να εφάπτεται στις δύο κεντρικές κιονοστοιχίες, καθώς αφήνονται ελεύθερες δίοδοι (πλάτους 0,65μ.) εκατέρωθεν του παράλληλου προς αυτό τμήματος των κιονοστοιχιών⁸⁷. Η είσοδος στο φράγμα τονιζόταν από προστώο, το οποίο διαμορφώνεται στο μέσον της δυτικής πλευράς, στο ύψος περίπου του

(Σωτηρίου 1929, 98, εικ. 127) που περισυνελέγη πριν από τις συστηματικές ανασκαφές από χώρο του Ιερού Βήματος της εκκλησίας. Κατά την αρχική εκτίμησή του, το εν λόγω γλυπτό μέλος προερχόταν πιθανότατα από τα τόξα, τα οποία συνέδεαν τους κίονες του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας. (Σωτηρίου, 1929, 98, και εικ. 127).

Την περαιτέρω όμως αναζήτηση και τη διαλεύκανση της δυσδιάκριτης προέλευσης του εν λόγω γλυπτού επιχείρησε ο Σωτηρίου αναδημοσιεύοντάς το εννέα χρόνια μετά τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων των συστηματικών ανασκαφών της βασιλικής Α. Στην ετήσια έκθεση του για τα πορίσματα των ερευνών της Αρχαιολογικής Εταιρείας στη Νέα Αγχίαλο [Σωτηρίου, 1938, 51], ο Σωτηρίου καταγράφοντας το συγκεκριμένο γλυπτό (τμήμα τόξου) στην κατηγορία των ευρημάτων (υπ' αριθμ. 2) που προέρχονται από την αποχωμάτωση του χώρου γύρω από την ανατολική πλευρά της βασιλικής τονίζει ότι: «Ανευρέθη σειρά τεμαχίων εκ θωρακίων και τόξων τῶν ἄμβωνος (βλ. εικ. 1) ὁμοίων πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς βασιλικῆς Α. δι' ὧν ὅμως δύναται νῦν ἀσφαλέστερον ν' ἀποκατασταθῇ ὁ ἄμβων τοῦ ναοῦ (βλέπε ἀνευρεθέντα εἰς προηγουμένης ἀνασκαφῆς τεμάχια ἐν ΑΕ 1929, σ.90 κ.ε'».

Μολαταύτα παραμένει ανοιχτό το ζήτημα του υλικού του πυραμιδοειδούς σύμφωνα με την αποκατάσταση του Σωτηρίου (βλ. πίν. 49) ή ημισφαιρικού κατά τον Ορλάνδο πίν. 52) στεγάσματος του κιβωρίου, αν δηλαδή ο ουρανός ήταν ξύλινος ή μαρμάρινος. Στο ερώτημα αυτό δεν μπορούμε να καταθέσουμε μια τεκμηριωμένη απάντηση, ελλείψει σχετικών ανασκαφικών δεδομένων. Πιθανότατα όμως, επρόκειτο για ξύλινο στέγασμα.

⁸⁶ Πιόσχημο φράγμα του πρεσβυτερίου σημειώνεται επίσης στις ακόλουθες βασιλικές: Β (πίν. 55) [Σωτηρίου, 1929, 126-127], Γ [Βαραλής 2001, τ.Α, 553, Γ φάση, 232-233], Δ [Βαραλής 2001, τ.Α, 548, Α' φάση, 227] και ς (πίν. 56) [Βαραλής 2001, τ.Α, 551, 229] των Θηβών. Α της Δημητριάδας [Βαραλής 2001, τ.Α, 524, Α' φάση 218], του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης [Βαραλής 2001, τ.Α, 754, Γ' φάση, 304], Α [Στίκας 1967, 86] και Δ της Αμφίπολης [Στίκας 1966, 46], Α [Βαραλής 2001, τ.Α, 786, Α' φάση, 322, Β [Βαραλής 2001, τ.Α., 787, 323] και Γ των Φιλίπων [Βαραλής 2001, τ.Α, 789, Α' φάση, 325].

⁸⁷ Ελεύθεροι δίοδοι επικοινωνίας ανάμεσα στους βραχίονες του φράγματος και στις κιονοστοιχίες του κυρίως ναού επισημαίνονται ακόμη στις βασιλικές Β των Φθιωτίδων Θηβών (πλάτους 0,80 μ.) [Σωτηρίου, ΑΕ 1929, 123], Α των Φιλίπων [Βαραλής 2001, τ.Α., 786, Α' φάση, 322], της Θάσου [Ορλάνδος 1994², 509, σημ. 2] του Ιλισού [Ορλάνδος 1942, 509, σημ. 2] και στη Βασιλική στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης [Βαραλής 2001, τ.Α, 770, Α' φάση, 315].

τρίτου από Ανατολάς κίονα των δύο κεντρικών κιονοστοιχιών της βασιλικής. Μολονότι σώζεται κατά χώρα μόνον το νότιο (δεξί) ήμισυ (πίν. 59) και ένα μικρό τμήμα του βορείου (αριστερού), εντούτοις καθίσταται δυνατή η πλήρης αποκατάστασή της. Ανατολικά οι δύο βραχίονες εκτείνονται έως τα βάθρα του συνθρόνου, στη δυτική πλευρά των οποίων εφάπτονται⁸⁸. Η επικοινωνία του Ιερού Βήματος με τα εκατέρωθεν του πρεσβυτερίου κλίτη και τις ανατολικές εξωτερικές θύρες καθίστατο εφικτή μέσω των πλαγίων πυλίδων του φράγματος, οι οποίες ανοίγονταν απέναντι από τις πυλίδες στα μετακίονια διαστήματα των προτελευταίων κίωνων του κυρίως ναού (πίν. 7 και 49)⁸⁹.

Πάνω στο μαρμάρινο στυλοβάτη του φράγματος του πρεσβυτερίου έβαιναν θωράκια (όπως αποδεικνύεται από τις εγκοπές πλάτους 0,10 μ. στο μέσον της βάσης), τεμάχια των οποίων αποκαλύφθηκαν κατά χώραν. Ανάμεσα στα θωράκια, παρεμβάλλονταν πεσσίσκοι – δύο εκ των οποίων εντοπίστηκαν κατά τις ανασκαφές του Ιερού Βήματος και ενός τρίτου πριν από την έναρξή τους⁹⁰ - για την αποτελεσματική στήριξη του κιγκλιδώματος, όπως διαπιστώνεται από τους ανευρεθέντες στις εν λόγω θέσεις τόρμους (πίν. 60). Βέβαια ο προεξέχων δεξιός βραχίονας του προστώου φέρει μεγαλύτερη βάση και βαθείς τόρμους με πλάγια αύλακα⁹¹, στην οποία στερεωνόταν προφανώς κίονας και όχι πεσσίσκος. Επομένως, οι κίονες του προστώου του φράγματος του πρεσβυτερίου⁹² (από λευκό στιλπνότερο μάρμαρο) στήριζαν πιθανώς μαρμάρινο τόξο.⁹³ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο επιδαπέδιος διάκοσμος⁹⁴ ο οποίος αποτελούνταν από μαρμαροθετήματα: συγκεκριμένα, τετράγωνα ερυθρόλευκα πλακίδια (πλευράς 0,15μ.) σε απλά ρομβοειδή σχέδια κάλυπταν το δάπεδο του πρεσβυτερίου⁹⁵. Την

⁸⁸ Σωτηρίου 1929, 28.

⁸⁹ Σωτηρίου 1929, 28.

⁹⁰ Σωτηρίου 1929, 100-101.

⁹¹ Σωτηρίου 1929, 26.

⁹² Στην είσοδο του φράγματος του Πρεσβυτερίου της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών σχηματιζόταν προστώο με δύο κίονες (Ορλάνδος 1994², 530). Εκτός από τη Βασιλική Α των Θηβών υποθέτουμε ότι δικιόνιο – σύμφωνα με την αποκατάσταση του ανασκαφέα Ευσταθίου Γ. Στίκα προστώο διαμορφωνόταν στο φράγμα του Πρεσβυτερίου της Βασιλικής Α της Αμφίπολης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 687, Α' φάση, 276).

⁹³ Σωτηρίου 1929, 27.

⁹⁴ Σωτηρίου 1929, 33.

⁹⁵ Με μαρμαροθετήματα έχει επενδυθεί επίσης το δάπεδο του πρεσβυτερίου (Ιερού Βήματος) των βασιλικών: Β (Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 126), Γ (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Β' φάση, 231 και

αποκατάσταση του Ιερού Βήματος της βασιλικής Α' επιχείρησε ο Σωτηρίου συγκρίνοντάς το με τα αντίστοιχα και αρτιότερα σωζόμενα λείψανα της βασιλικής Β⁹⁶ (πίν. 55).

Τέλος, κατά τις δοκιμαστικές ανασκαφές για τον προσδιορισμό της ανατολικής πλευράς της βασιλικής περισυνελέγησαν δύο νομίσματα (πιθανώς και τα δύο) της εποχής του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Β' (323-361 μ.Χ.) (πίν. 61)
97

1.2.2. Ο κυρίως ναός (*quadratum populi*)

Ο κύριος ναός είναι στην κάτοψη ορθογώνιο, (διαστ. 29X20μ) με την συνήθη για την εποχή αναλογία μήκους προς πλάτος (3:2). Δύο κιονοστοιχίες διαχωρίζουν τα τρία κλίτη μεταξύ τους βαίνοντας από τον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα έως τον ανατολικό τοίχο του κυρίως ναού⁹⁸. Το μεσαίο κλίτος και κάτοψη, (πίν. 62 και 7) είναι διπλάσιο σε πλάτος (9,75μ.⁹⁹) από τα πλάγια κλίτη (4,65μ. το καθένα¹⁰⁰).

Στο νότιο (δεξιό) τμήμα του μεσαίου κλίτους και σε μικρή απόσταση από το προστώο του φράγματος του πρεσβυτερίου έχει ιδρυθεί ο άμβωνας της Βασιλικής, τμήματα της μαρμάρινης βάσης και του βήματος του οποίου αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές.¹⁰¹

Εκατέρωθεν του κεντρικού κλίτους εκτείνονται τα δύο πλάγια κλίτη μέχρι τα άκρα της ανατολικής πλευράς (πίν. 63), στα οποία ανοίγονται δύο θύρες

Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Ε' φάση – όπου το δάπεδο στρώνεται με μαρμαροθέτημα μόνο στο δυτικό του τμήμα - , σ. 232-233) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 227) καθώς επίσης της Βασιλικής Α των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α' φάση, 322).

⁹⁶ Σωτηρίου 1929, εικ. 27, 119-128.

⁹⁷ Σωτηρίου 1929, 107-108.

⁹⁸ Σωτηρίου 1929, 24.

⁹⁹ Κεντρικό κλίτος ανάλογου πλάτους αναπτύσσεται στις βασιλικές: Β (8,60μ.) [Σωτηρίου 1929, 117] και ζ των Φθιωτίδων Θηβών (9,53μ.) [Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551, 229], Γ της Αμφίπολης (8,50μ.) [Βαραλής 2001, τ.Α, 689, Α' φάση, 278] και της βασιλικής εκτός των τειχών των Φιλίππων (9,20μ.) [Βαραλής 2001, τ.Α, 788, Α' φάση, 324].

¹⁰⁰ Πλάγια κλίτη αντίστοιχου περίπου πλάτους διαπιστώνονται στις ακόλουθες βασιλικές: Β (πλάτος βορ. κλίτους 4,35μ. και νοτ. κλίτους 4,85μ.) [Σωτηρίου, 1929, 117] και Γ των Φθιωτίδων Θηβών (πλάτος βορ. κλίτους 4,90μ. και νοτ. κλίτους 5,21 μ.) [Βαραλής 2001, τ.Α, 553, Ε' φάση, 232-233] καθώς επίσης στη βασιλική Α της Αμφίπολης (πλάτος βορ. κλίτους 4,30μ.) [Βαραλής 2001, τ.Α, 687, Α' φάση, 276].

¹⁰¹ Σωτηρίου 1929, 27-28.

εκατέρωθεν της ημικυκλικής αψίδας. Η διάνοιξη θυρών στον ανατολικό τοίχο συνηθιζόταν στους παλαιοχριστιανικούς ναούς, καθώς παρατηρείται στις βασιλικές του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, του Αγίου Μηνά στην Αίγυπτο, των Στόβων (επισκοπική βασιλική), της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Στουδίου στην Κωνσταντινούπολη, της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, των Αγίων Θεοδώρων στα Γέρασα της Ιορδανίας και σε πολλές εκκλησίες της Ρώμης¹⁰².

Οι δύο κιονοστοιχίες που διαιρούν τον κυρίως ναό σε κλίτη επιτελούσαν δύο βασικούς σκοπούς: αφενός λειτουργούσαν ως στηρίγματα των υπερώνων¹⁰³ (πίν. 65) και της στέγης και αφετέρου διαχώριζαν και οριοθετούσαν τα κλίτη του κυρίως ναού. Ειδικότερα, κατά τις ανασκαφές αποκαλύφθηκαν οι στυλοβάτες και οι βάσεις των κίωνων τους. Οι χαμηλού ύψους στυλοβάτες (υψ. 0,15μ. από το δάπεδο¹⁰⁴) ήταν κατασκευασμένοι από μεγάλες ορθογώνιες λιθοπλίνθους που είχαν ληφθεί ως επί το πλείστον από αρχιτεκτονικά λείψανα αρχαιότερων κτισμάτων. Ανάμεσα σ' αυτές συμπεριλαμβάνεται λίθινη πλάκα με την επιγραφή «ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΗ ΘΗΒΑΙΩΝ ΠΟΛΙΣ». Πάνω στον καθένα από τους δύο κεντρικούς στυλοβάτες πατούν οι ομοιόμορφες ιωνίζουσες βάσεις (ύψ. 0,30μ.) των εννέα κίωνων¹⁰⁵ ανά στυλοβάτη¹⁰⁶ (με μεταξόνιο διάστημα 2,65μ.¹⁰⁷). Κατά

¹⁰² Σωτηρίου 1929, 26, σημ. 1. Θύρες διαμορφώνονται επίσης στον ανατολικό τοίχο εκατέρωθεν της αψίδας των βασιλικών: Β [Βαραλής 2001, τ.Α. 547, Α' φάση, 226], Γ [Βαραλής 2001, τ.Α. 553, Ε' φάση, 232-233] και ΣΤ των Φθιωτίδων Θηβών [Βαραλής 2001, τ.Α. 551, 229] Παραμυθιάς Ηπείρου [Ορλάνδος 1994β, 403-404], Α' των Φιλίππων [Ορλάνδος 1994², 403-404], Υψηλομετώπου Λέσβου, [Ορλάνδος 1994², 403 πιν. 74] καθώς και του προϊουστιανείου ναού της Αγίας Ειρήνης της Κωνσταντινούπολης [Ορλάνδος 1994², 403-404].

¹⁰³ Υπερώα στήριζαν κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο οι κιονοστοιχίες του κυρίως ναού των ακόλουθων βασιλικών: Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Σωτηρίου 1935, 56), Β της Δημητριάδας (όπου εντοπίστηκε κλιμακοστάσιο, βόρεια του νάρθηκα, (Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 150), του Αγίου Δημητρίου (Ορλάνδος 1994², 198) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (πίν. 64) (Ορλάνδος 1994², 198), Α της Αμφίπολης (Στίκας 1967, 85), Α των Φιλίππων (Ορλάνδος 1994², 198), Υψηλομετώπου Λέσβου (Ορλάνδος 1994², 198), της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Στουδίου και των ναών της Αγίας Σοφίας και της Αγίας Ειρήνης της Κωνσταντινούπολης (Ορλάνδος 1994², 198).

¹⁰⁴ Σε χαμηλούς στυλοβάτες έβαιναν αντίστοιχα οι κίονες των κεντρικών κιονοστοιχιών του ισογείου του κυρίως ναού των εξής βασιλικών: Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 524, Α' φάση, 218) και Θ' των Φθιωτίδων Θηβών (ύψ. 0,20μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 552, Α' φάση, 230).

¹⁰⁵ Αντίστοιχος αριθμός κίωνων που βαίνουν στους δύο κεντρικούς στυλοβάτες, επισημαίνεται στη βασιλική Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 524, Β' φάση, 218). Παρόμοιος – με απόκλιση ± 1-3 αριθμός κίωνων κάθε στυλοβάτη καταγράφεται στις ακόλουθες βασιλικές: Β (με 8 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 548, Α' φάση, 227), Δ (με 8 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 548, Α' φάση, 227) και ζ των Φθιωτίδων Θηβών (με 10 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 551,

την ανασκαφή, αποκαλύφθηκαν πάρα πολλά τεθραυσμένα τεμάχια των κατασκευασμένων από λευκό μάρμαρο κορμών των κυλινδρικών κίωνων (ύψ. 3,50μ.¹⁰⁸ του ισογείου – ένας από τους κίονες της βόρειας κιονοστοιχίας αναστηλώθηκε το 1972)- και 3μ. των υπερώνων ¹⁰⁹, των θεοδοσιανού τύπου κιονοκράνων και των απλών διακοσμημένων με σταυρό επιθημάτων τους¹¹⁰.

Τα μετακίονια διαστήματα των κίωνων των κιονοστοιχιών του ισογείου του κυρίως ναού κλείνονταν με θωράκια¹¹¹, όπως διαπιστώνεται από τις βάσεις των κίωνων, οι οποίες φέρουν εκατέρωθεν ανεπεξέργαστη καθ' ύψος ταινία για την εφαρμογή των θωρακίων. Στις βάσεις όμως του τετάρτου (συμμετρικά και στις δύο κιονοστοιχίες) από δυσμάς μετακιονίου και απέναντι από τις πλάγιες θύρες του ναού αντί για θωράκια στερεώνονταν πυλίδες, όπως τεκμημιώνεται ανασκαφικά από τις εγκοπές των βάσεων και τους προ αυτών όλμους, οι οποίοι στήριζαν στρόφιγγα, καθώς επίσης από τη διακοπή της συνέχειας του στυλοβάτη. Όμοιες πυλίδες στα έναντι δηλαδή των πλαγίων πυλίδων του φράγματος του πρεσβυτερίου – επέτρεπαν την επικοινωνία με τα πλάγια κλίτη και τις θύρες του

---

229), Β της Δημητριάδας (με 8 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 525, Α' φάση, 220), Α της Αμφίπολης (Στίκας 1967, 85-86), εκτός των τειχών των Φιλίππων (με 10 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 788, Α' φάση, 324) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (με 12 κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, Α' φάση, 306).

¹⁰⁶ Ο αριθμός των εννέα κίωνων ανά στυλοβάτη έχει αποδοθεί ορθά στην κάτοψη αλλά λανθασμένα στην αναπαράσταση της τομής της Βασιλικής, όπου αντί για εννέα έχουν σχεδιαστεί δέκα κίονες!

¹⁰⁷ Μεταξόνιο των κιονοστοιχιών – του κυρίως ναού όμοιο σχεδόν με το αντίστοιχο διάστημα της βασιλικής Β των Φθιωτίδων Θηβών (2,63μ.) (Σωτηρίου 1929, 112, εικ. 155: Γενική κάτοψη της βασιλικής Β, βλ. και Πιν. 24^α).

¹⁰⁸ Κορμοί κίωνων ανάλογου ύψους εντοπίστηκαν σχεδόν ακέραιοι: ένας ακέραιος κορμός κίονα (ύψ. 3,70μ.) στο βόρειο κλίτος κοντά στο νάρθηκα της βασιλικής Β των Φθιωτίδων Θηβών (Σωτηρίου 1929, 118), ένας ολόσωμος μαρμαρινός κορμός κίονα (υψ. 3,49μ.) από το νότιο στυλοβάτη του κυρίως ναού της βασιλικής Α της Αμφίπολης (Στίκας 1966, 40), δύο κορμοί κίωνων (υψ. 3,53μ.) (Στίκας 1967, 83) και δύο ακόμη κορμοί κίωνων του ίδιου ύψους (με κάτω διάμετρο 0,59μ. και άνω 0,515μ.) (Στίκας 1967, 85).

¹⁰⁹ Οι απλοί κυλινδρικοί κορμοί των κίωνων των υπερώνων, οι οποίοι είναι από λευκό ή υποκύανο μάρμαρο, φέρουν συμφυή με επίθημα ιωνίζοντα κιονόκρανα για τη στήριξη τοξωτού επιστυλίου. Κορμοί κίωνων υπερώνων ακριβώς ομοίων διαστάσεων (υψ. 3μ.) σημειώνονται στη βασιλική Α της Αμφίπολης (Στίκας 1965, 85).

¹¹⁰ Σωτηρίου 1929, 28.

¹¹¹ Εκτός από τη βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών με θωράκια κλείνονταν τα μετακίονια διαστήματα των ακόλουθων βασιλικών: Γ (Βαραλής 2001, τ.Α, 553, Ε' φάση, 232-233) και ς των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551, 229) και Α της Αμφίπολης (Στίκας 1967, 85-86).

ανατολικού τοίχου εκατέρωθεν του Ιερού Βήματος¹¹². Όπως είναι ευνόητο, θωράκια έκλειναν ακόμη τα μετακίονια των κιονοστοιχιών των υπερών¹¹³.

Ο φωτισμός του εσωτερικού χώρου του κυρίως ναού επιτυγχανόταν μέσω ενός μεγάλου αριθμού παραθύρων που διαχωρίζονταν από αμφικιονίσκους. Κατά τις ανασκαφικές εργασίες καταγράφηκαν δεκατέσσερις κορμοί αμφικιονίσκων – από τους οποίους τρεις μόνο διατηρούνταν ακέραιοι και δεκαεπτά ακέραια κιονόκρανα.¹¹⁴ Οι διαχωριστικοί αμφικιονίσκοι μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με τις διαστάσεις τους¹¹⁵:

i) Οι κορμοί των αμφικιονίσκων των παραθύρων του ισογείου, τρεις από τους οποίους σώζονται τεθραυσμένοι, έχουν μεγάλες διαστάσεις (πάχος 0,25X0,25μ. και αρκετό ύψος που δεν σώζεται) και είναι επιμελώς ειργασμένοι και στιλβωμένοι. Η διαχωριστική ζώνη τους είναι στενή (0,17μ.) και οι κιονίσκοι έξεργοι κατά τα τρία τέταρτα. Στην κορυφή των κορμών τους εφαρμόζονται ψηλά κιονόκρανα κοσμημένα με λατινικό σταυρό στη μία όψη και ραβδώσεις στην άλλη (πίν. 66)¹¹⁶.

ii) Οι λεπτότεροι κορμοί αμφικιονίσκων (πάχους 0,20X0,16μ. και ύψους 1,20μ.) έχουν λιγότερη επιμέλεια στην εργασία τους. Ανήκουν στα παράθυρα του άνω ορόφου¹¹⁷ και διατάσσονταν κατά πάσα πιθανότητα σε συνεχή σειρά¹¹⁸. Συγκεκριμένα, στις ανασκαφές αποκαλύφθηκαν τρεις ακέραιοι και εννέα ακρωτηριασμένοι αμφικιονίσκοι με πλατύτερη (0,36μ.) τη διαχωριστική ζώνη και απλά τα δεκαπέντε ανευρεθέντα όλα ακέραια κιονόκρανα, τα οποία κοσμούνται με ανάγλυφο σταυρό στη μία όψη τους. Βάσει των διαστάσεων των ημικυκλικών τόξων που πλαισιώνουν τα παράθυρα του άνω ορόφου, το ύψος των παραθύρων αυτών προφανώς δεν υπερέβαινε το ένα μέτρο (πίν. 67), μέγεθος μάλλον χαμηλό, παρόμοιο πάντως με τις αντίστοιχες διαστάσεις των παραθύρων

¹¹² Σωτηρίου 1929, 28.

¹¹³ Παρόμοιες ενδείξεις για την εφαρμογή θωρακίων στα μετακίονια διαστήματα των κίωνων των κιονοστοιχιών των υπερών διαπιστώνονται στη βασιλική Α της Αμφίπολης (Στίκας 1967, 86).

¹¹⁴ Λαμβάνοντας υπόψη τη συνήθη διάνοιξη διλόβων παραθύρων ανά αμφικιονίσκο και τον αριθμό των σωζομένων κιονοκράνων τους υπολογίζουμε ότι εν δυνάμει διαμορφώνονταν τριαντατέσσερα παράθυρα τουλάχιστον.

¹¹⁵ Σωτηρίου 1929, 28.

¹¹⁶ Σωτηρίου 1929, 29.

¹¹⁷ Σωτηρίου 1929, 29.

¹¹⁸ Σωτηρίου 1929, 30 και Λαζαρίδης 1972, 44, αρ. 8.

στα υπερώα της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης¹¹⁹. Ομοίων διαστάσεων παράθυρα ανοίγονταν πιθανότατα κατά μήκος της ζώνης του φωταγωγού ακριβώς κάτω από τη στέγη, όπως στην Αχειροποίητο Θεσσαλονίκης.

Πλουσιότερα από τα παράθυρα του κυρίως ναού έχει κοσμηθεί το μεγάλων διαστάσεων τρίλοβο παράθυρο της ανατολικής κόγχης της βασιλικής, όπως διαπιστώνεται από τους διαχωριστικούς αμφικίονες και συνάμα τα ιωνίζοντα με συμφυή επιθήματα κιονόκρανά τους¹²⁰. Το παράθυρο της αψίδας είχε αρχικά προσδιοριστεί από τον Σωτηρίου ως δίλοβο¹²¹. Τέλος, ο αμφικίονας πλην του μεγέθους δε διαφέρει σε ύλη από τους αμφικιονίσκους του κάτω ορόφου, ενώ οι δύο οπές στην επίπεδη ζώνη του λειτουργούσαν ως τόρμοι για τη στήριξη του πλαισίου του ναλοστασίου (πίν. 68)¹²².

Κατά χώραν έχουν διατηρηθεί μικρά ή εκτενέστερα τμήματα του δαπέδου σ' όλα τα μέρη του κυρίως ναού. Ειδικότερα, το δάπεδο του κεντρικού κλίτους ήταν στρωμένο με μεγάλες μαρμάρινες πλάκες¹²³. Από την άλλη μεριά, το ακέραιο σωζόμενο δάπεδο των πλαγίων κλιτών καλύπτεται με μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες¹²⁴. Συγκεκριμένα τις τρεις κατά μήκος παράλληλες σειρές πλακόστρωσης του βορείου κλίτους πλαισιώνουν δύο ζώνες με χοντρό μωσαϊκό¹²⁵ από ακανόνιστα μαρμάρινα πλακίδια σε αντιθέσεις λευκών, ερυθρών και βαθυκύανων χρωματισμών, στις οποίες κυριαρχούν γεωμετρικά σχέδια,

¹¹⁹ Σωτηρίου 1929, 29.

¹²⁰ Σωτηρίου 1929, 30.

¹²¹ Σωτηρίου 1929, 30.

¹²² Σωτηρίου 1929, 30.

¹²³ Μαρμαρόστρωτο δάπεδο παρατηρείται επιπρόσθετα στο κεντρικό κλίτος των εξής βασιλικών: Β (Σωτηρίου 1929, 119) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231-233), Δ (το δάπεδο του κεντρικού κλίτους είναι μαρμαρόστρωτο εκτός από το μαρμαροθετημένο χώρο του φράγματος του Πρεσβυτερίου) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 227) και ζ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551-229), του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α., 754, Γ' φάση, 304), Α (Στίκας 1967, 85), Β (Στίκας 1973, 34) και Δ της Αμφίπολης (Στίκας 1966, 46, και Στίκας 1972, 55) καθώς και της βασιλικής Α των Φιλιππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α' φάση, 322).

¹²⁴ Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Ιωάννη Δ. Βαραλή, οι σχιστολιθικές πλάκες – οι οποίες εντοπίστηκαν κατά τις συστηματικές ανασκαφές (1924-1928) από τον Γ. Α. Σωτηρίου – αποτελούν μεταγενέστερο στρώμα δαπέδου των πλαγίων κλιτών (βλ. και ενότητα: 1.3. Κατασκευαστικές φάσεις και χρονολόγηση), ενώ αρχικά τα πλάγια κλίτη, έφεραν πιθανώς πλινθόστρωτο δάπεδο (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Α' φάση, 225-226).

¹²⁵ Με ανάλογο χοντρό ψηφιδωτό είναι στρωμένα τα δάπεδα των πλαγίων κλιτών της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 754, Γ' φάση, 304).

ρόμβοι ως επί το πλείστον που περικλείουν κύκλους είτε απλούς είτε κοσμημένους στο μέσον με σταυρούς και ρόδακες (πίν. 69 α-γ)¹²⁶.

Κατά τις ανασκαφές στο χώρο του κυρίως ναού συν τοις άλλους περισυνελέγησαν πλήθος τεμαχίων ψηφιδωτών και μεγάλος αριθμός διαλελυμένων ψηφιδών που προέρχονται από τον επιτοίχιο ψηφιδωτό διάκοσμο (πίν. 70).

Β) Επίσης, αποκαλύφθηκαν υάλινα τεμάχια πράσινου χρώματος (πλάτους 0,001-0,002 μ. στα άκρα και 0,004-0,005 μ. στο μέσον), τα οποία βρέθηκαν κατά την αποχρωμάτωση του δαπέδου του κυρίως ναού [σε μεγαλύτερο αριθμό σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ευρήματα από το σκευοφυλάκιο] και προέρχονται προφανώς από τους υαλοπίνακες των παραθύρων των πλαγίων κλιτών του ισογείου και των υπερώων¹²⁷.

Γ) Τέλος, δύο τμήματα μαρμάρινων τόξων (πίν. 71) εντοπίστηκαν κατά την αποχρωμάτωση του νοτίου κλίτους στο χώρο νότια (δεξιά) του φράγματος του Πρεσβυτερίου.

1.2.3. Ο νάρθηκας

Το μεσαίο κλίτος της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών επικοινωνούσε με τον ενιαίο και ισοπλατή προς τον κυρίως ναό νάρθηκα (διαστ. 5,20X20μ.¹²⁸ μ.) μέσω τριβήλου, τα τρία τόξα του οποίου φέρονταν από δύο μεγάλους κίονες

¹²⁶ Σωτηρίου 1929, 33.

¹²⁷ Σωτηρίου 1929, 106.

¹²⁸ Αναλόγων διαστάσεων (δηλ. ανάλογου μήκους και πλάτους) ισοπλατής προς τον κυρίως ναό νάρθηκας διαμορφώνεται στις ακόλουθες βασιλικές: Β (4,20μ.) (Σωτηρίου 1929, 117, 113), Γ (4 περ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Β' φάση, 231), Δ (4,35-4,30μ. περ.) (Σωτηρίου 1936, (πιν. Α, παρενθ. 64-65) και ΣΤ των Φθιωτίδων Θηβών (5,12μ. περ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551, 229), Α (5 περ.μ.) (Καργιόργου 2001, 201-202) και Β της Δημητριάδας (5μ. περ.) (Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 148, εικ. 56) και Α της Αμφίπολης (3,65μ.) (Στίκας 1969, εικ. 55). Μεγαλύτερων διαστάσεων είναι ο νάρθηκας των βασιλικών της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (6μ.) (Κουρκουτίδου – Νικολαΐδου 1989, 18,20) και Β των Φιλίππων (7,50μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 787, Α' φάση, 323). Πρόκειται για τον επιμηκέστερο ισοπλατή προς τον κυρίως ναό νάρθηκα (μήκους 5,20μ.) σε σύγκριση με τις υπόλοιπες παλαιοχριστιανικές βασιλικές των Θηβών. Ακολουθούν κατά σειρά τα αντίστοιχα μέρη της αρχιτεκτονικής των βασιλικών ΣΤ (μήκ. 5,12μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551, 229), Δ (μήκ. 4,35-4,30μ.) (Σωτηρίου 1936, παρενθ. πιν. Α 64-65), Β (μήκ. 4,20μ.) (Σωτηρίου 1929, 117) και Γ (μήκ. 4μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Β' φάση, 231).

(πίν. 72)¹²⁹ με μεταξόνιο 2.63μ.¹³⁰. Εκατέρωθεν του τριβήλου διαμορφώνονται δύο ανοίγματα προς τα πλάγια κλίτη (δεν πρόκειται για θύρα, διότι αντί για κατώφλι συνεχίζεται η πλακόστρωση του δαπέδου και στις παρειές των τοίχων η ορθομαρμάρωση).

Από τα λείψανα του μεγαλοπρεπούς τριβήλου του νάρθηκα της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών (πίν. 72) εντοπίστηκαν κατά χώραν ο στυλοβάτης, ο οποίος συνίσταται από μεγάλες μαρμαρίνες πλάκες, και οι δύο ιωνίζουσες βάσεις όμοιες με τις αντίστοιχες των κεντρικών κιονοστοιχιών του κυρίως ναού (ύψους 0,30μ.). Εκτός από τους κυλινδρικούς κορμούς των δύο κίωνων, αποκαλύφθηκαν τα δύο κοσμημένα με λεοντοκεφαλές κορινθιακά κιονόκρανα, ένα από τα χαρακτηριστικά επιθήματά τους και μέρη των διάτρητων κοσμητών¹³¹.

Η εσωτερική επιφάνεια των τοίχων του νάρθηκα έχει επενδυθεί με ορθομαρμάρωση¹³², όπως ακριβώς και στον κυρίως ναό. Λείψανα της επιτοίχιας διακόσμησης από μεγάλες μαρμαρίνες πλάκες (μήκους 1,60 μ.) διατηρούνται έως σήμερα στη βορειοδυτική γωνία και προ της πύλης του νοτίου κλίτους¹³³.

---

¹²⁹ Παρόμοια, η πρόσβαση από το νάρθηκα στο μεσαίο κλίτος καθίσταται εφικτή μέσω τριβήλου στις ακόλουθες βασιλικές: Β (Σωτηρίου 1929, 117) Γ (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση – οπότε σχηματίζεται πιθανότατα τρίβηλο – 231, και Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Ε' φάση, 232-233) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 228), Β της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 525, 220), του Αγίου Δημητρίου (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 754, Β' φάση, 304) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, 306), Γ (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 689, Α' φάση, (278) και Δ της Αμφίπολης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 690, Α' φάση, 279), Α (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α' φάση, 322) και εκτός των τειχών των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 788, Α' φάση, 324), της Σικυώνας (Ορλάνδος 1994², 133, εικ. 88) και της Βασιλικής στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 770, Α' φάση, 315).

¹³⁰ Διάστημα αφενός μεγαλύτερο από τα μεταξόνια του τριβήλου της βασιλικής Δ (2,00μ. το κεντρικό και από 1,05μ. τα δύο πλάγια) (Σωτηρίου, 1936, πιν. Α., παρενθ. 64-65) αφετέρου ίσο με το μεταξόνιο των κίωνων των κιονοστοιχιών του κυρίως ναού της βασιλικής Β (μήκ. 2.63μ.) (Σωτηρίου 1929, 112, εικ. 155. κάτωψη, πιν. 24^α) των Φθιωτίδων Θηβών. Επιπρόσθετα, τρίβηλο σημειώνεται στο εγκάρσιο τμήμα της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καθώς επίσης στο εγκάρσιο τμήμα των υπερώων και στον εξωνάρθηκα (διαστάσεων 3,93Χ21,10μ.) της βασιλικής Α της Αμφίπολης (Στίκας κάτωψη (πιν. 26^α)).

¹³¹ Σωτηρίου 1929, 34.

¹³² Ανάλογα τμήματα ορθομαρμάρωσης στην εσωτερική επιφάνεια των τοίχων του νάρθηκα σώζονται στη Βασιλική Α της Δημητριάδας, όπου την ορθομαρμάρωση στη δυτική παρειά του ανατολικού τοίχου του νάρθηκα διαδέχονται επιτοίχιος ψηφιδωτός και τοιχογραφικός διάκοσμος (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, σ. 218), καθώς επίσης στη Βασιλική Γ των Φιλίππων, όπου οι εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων του νάρθηκα κοσμούνται με ορθομαρμάρωση, επιτοίχια μαρμαροθετήματα και ψηφιδωτά (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 789, Α' φάση, σ. 325).

¹³³ Σωτηρίου 1929, 34. Σπάνια, σύμφωνα με τον Ορλάνδο, τα μάρμαρα των ορθομαρμαρώσεων ήταν απλά και μονόχρωμα όπως οι λευκές μαρμαρίνες πλάκες της ορθομαρμάρωσης στο νάρθηκα

Το δάπεδο του νάρθηκα φέρει στο κέντρο μαρμαροθέτημα, ενώ στις παρυφές μαρμάρινες και σχιστολιθικές πλάκες¹³⁴ (συγκεκριμένα από λευκό μάρμαρο και υποκύανους σχιστόλιθους), μικρά μόνο τμήματα από τις οποίες επισημάνθηκαν στο δυτικό άκρο του κατά τις συστηματικές ανασκαφές. Οι αναφερόμενες τετράγωνες και ορθογώνιες – ιδιαίτερα επιμήκεις (μήκους 0,90μ.) – πλάκες είναι διατεταγμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματίζουν απλά γεωμετρικά σχέδια και να πλαισιώνουν, όπως αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά δεδομένα, το τμήμα μαρμαροθετήματος που καλύπτει το μέσον του δαπέδου του νάρθηκα, το πλάτος του οποίου συμπίπτει σχεδόν με το αντίστοιχο των πλαγίων κλιτών (πίν. 73, και κάτοψη, πιν. 7)¹³⁵.

Δύο θύρες στα άκρα του δυτικού τοίχου του νάρθηκα οδηγούν στο αίθριο αντιστοιχώντας στα ανοίγματα του ανατολικού τοίχου προς τα πλάγια κλίτη¹³⁶. Από τα λείψανα των θυραίων αυτών ανοιγμάτων ήλθαν στο φως τα κατώφλια των πυλών από λευκό μάρμαρο, πάνω στα οποία σώζονται ακόμη οι όλμοι των στροφίγγων. Κατά την αποχρωμάτωσή τους αποκαλύφθηκε τμήμα μαρμάρινης δοκού (διαστάσεων 0,25X0,10μ.) με την αφιερωματική επιγραφή ΠΥΛ[ας] ΑΝΕΘ[ηκε ή – ηκαν] (πίν. 74) η οποία έχει μείνει κολοβή.

Τέλος, κατά την ανασκαφή της επίχωσης του νάρθηκα καταγράφηκαν τμήματα κονιαμάτων με ζωηρούς χρωματισμούς που προέρχονται από μη αναγνωρίσιμες πλέον τοιχογραφίες¹³⁷.

της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών (Ορλάνδος 1994², σ. 251, σημ. 1, και Σωτηρίου 1929, 32).

¹³⁴ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, φάσεις Α και Β, 225-226.

¹³⁵ Σωτηρίου 1929, σ. 36 Αντίστοιχα με μαρμαροθέτημα στρώνεται το δάπεδο του νάρθηκα των εξής βασιλικών: Γ εκ των οποίων το δάπεδο του εσωνάρθηκα της τρίτης βασιλικής, δηλ. της βασιλικής Γ, είναι επενδεδυμένο με μαρμαροθέτημα μόνο στο κέντρο (ενώ το βόρειο και το νότιο άκρο του καλύπτονται με δίδυμα θωράκια από το γλυπτό διάκοσμο της προηγούμενης δεύτερης βασιλικής, δηλ. της βασιλικής Ζ, πιν. 99 (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, ΣΤ' φάση, 233) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών, όπου το δάπεδο του νάρθηκα στρώνεται με λευκά και φαιόχρωμα πλακίδια σχηματίζοντας μικρούς σταυρούς μπροστά από το τρίβηλο (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 228).

¹³⁶ Διάνοξη θυρών στα άκρα του δυτικού τοίχου του νάρθηκα προκειμένου να καθίσταται εφικτή η πρόσβαση στο αίθριο διαπιστώνεται σ' όλες σχεδόν τις παλαιοχριστιανικές βασιλικές που φέρουν αίθριο. Ως αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από τις βασιλικές των Φθιωτίδων Θηβών αναφέρουμε τις εξής βασιλικές: Β (Σωτηρίου 1929, 117) και Δ των Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Α' φάση, 228).

¹³⁷ Σωτηρίου 1929, 103.

1.2.4. Το αίθριο

α. Αρχιτεκτονική διάταξη των στοών του αιθρίου.

Οι δύο πύλες του δυτικού τοίχου του νάρθηκα επικοινωνούν με τρίστωο αίθριο¹³⁸, (διαστάσεων 14X14μ.¹³⁹, χωρίς τη δυτική στοά και 20X20¹⁴⁰, συμπεριλαμβανομένης της δυτικής στοάς¹⁴¹) τρίστωο αίθριο¹⁴². Οι τρεις στοές διαμορφώνονται από τρεις κιονοστοιχίες – με τέσσερις κίονες η κάθε μία¹⁴³ (με μεταξόνιο διάστημα 2,60μ.¹⁴⁴ - και δύο γωνιαίους πεσσούς προς δυσμάς για να συγκρατούν τις ωθήσεις της καμπύλης της δυτικής στοάς του αιθρίου (πίν. 75 και 7). Από τα θεμέλια και την ανωδομή του αιθρίου αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές ο στυλοβάτης (ύψους 0,15μ.) – όμοιος με τους στυλοβάτες του κυρίως ναού – από μαρμάρινες πλάκες αρχαίων μνημείων σε δεύτερη χρήση, εννέα από τις δώδεκα ιωνίζουσες βάσεις κατά χώραν, αρκετά μεγάλα τμήματα

¹³⁸ Για την ανασκαφή του αιθρίου της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών βλ. επίσης: Σωτηρίου 1925, 35-37, καθώς και: Σωτηρίου 1926, 108-109. Στις παλαιοχριστιανικές εκκλησίες συχνά διαμορφωνόταν αίθριο τετραγώνου σχήματος, το οποίο ήταν συνήθως ισοπλατές προς τον κυρίως ναό, όπως στις εξής βασιλικές: Α της Νικόπολης, της Γεννήσεως στη Βηθλεέμ, της Μιλήτου και της Βασιλικής στο Πόρτο (Ορλάνδος 1994², 98).

¹³⁹ Σωτηρίου 1929, 36.

¹⁴⁰ Σωτηρίου 1925, σ. 35.

¹⁴¹ Πρόκειται για το δεύτερο μεγαλύτερο σε διαστάσεις (συνολικά 20X20μ.) ισοπλατές προς τον κυρίως ναό αίθριο σε σύγκριση με τα γνωστά κατά τις ανασκαφές αντίστοιχα αρχιτεκτονικά μέρη των υπολοίπων βασιλικών των Φθιωτίδων Θηβών, όπως της βασιλικής Γ – και ιδιαίτερα κατά τη γ' φάση της βασιλικής – (διαστ. 23X26,80-30μ., περ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Ε' φάση, 232). Παρομοίων διαστάσεων αίθριο διαπιστώνεται στις ακόλουθες βασιλικές: Α της Δημητριάδας (διαστ. 15X21,10μ.), Α (διαστ. 13,70X21,10) (Στίκας 1970, 50), Β (16,45X18,30μ.) (Στίκας 1973, 37), Γ (23X20μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 689, Α' φάση, 278) της Αμφίπολης.

¹⁴² Σε γενικά πλαίσια παρατηρείται ότι στο αίθριο των παλαιοχριστιανικών βασιλικών της Ελλάδας κατά τον 5^ο και 6^ο μ.Χ. αιώνα, όπως επίσης της Μικράς Ασίας, δεν υπάρχει στοά προς την πλευρά της εισόδου του κυρίως ναού (δηλ. ανατολική στοά), καθώς αυτή είτε είχε καλυφθεί με τοίχο είτε είχε αντικατασταθεί από το νάρθηκα με συνέπεια να διαμορφώνονται τρεις μόνον ανοικτές στοές, (Ορλάνδος 1994², 103-104) αντί τετραστώου (quadriporticus) που εφαρμοζόταν στις πρώτες βασιλικές της Ανατολής (όπως στη Βασιλική του Αγίου Σεργίου στη Γάζα, πιν. 107) και της Δύσης (όπως στη Βασιλική του Παρεντίου, πιν. 108) (Ορλάνδος 1994, 99, 102-103). Τρίστωο αίθριο σχηματίζεται στις ακόλουθες βασιλικές: Γ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231), Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Γ' φάση, 218), Α (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 687, Α' φάση, 276) και (πιθανώς) Γ της Αμφίπολης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 689, Α' φάση, 278), Α (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α' φάση, 322), Γ (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 789, Α' φάση, 325) και της βασιλικής εκτός των τειχών των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 788, Α' φάση, 324), της Επιδαύρου Α της Νικόπολης, του Αγίου Στεφάνου της Κω και του Ναού της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (Ορλάνδος 1994², 104).

¹⁴³ Περίπου αντίστοιχος αριθμός κίωνων, οι οποίοι στήριζαν τις στοές του αιθρίου, καταγράφεται στις βασιλικές: Γ των Φθιωτίδων Θηβών (έξι κίονες) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231) και Α της Δημητριάδας (με 3 στη βόρεια, 4 στη δυτική και 3 κίονες στη νότια στοά του αιθρίου, (Βαραλής 2001, τ.Α, 524, από τη Γ' φάση και έπειτα 518-519).

¹⁴⁴ Σωτηρίου ΑΕ 1929, Πιν. Β. παρένθ. σελ. 20-21 (βλ. κάτοψη πιν. 12 της παρούσας εργασίας).

των κυλινδρικών κορμών των κίωνων, τα περισσότερα από τα κορινθιάζοντα κιονόκρανα και τα αντίστοιχα επιθήματά τους που κοσμούνται με ανάγλυφο σταυρό στη μία τους όψη. Πολλά από τα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη του αιθρίου εντοπίστηκαν κατά την αποχρωμάτωση του δαπέδου. Την πυρπόληση πιθανώς ακολούθησε η άμεση κατάρρευση της ανωδομής της βασιλικής εξαιτίας της ασβεστοποίησης και αποσύνδεσης των υποστυλωμάτων του μνημείου (πίν. 76)¹⁴⁵.

Οι στοές του αιθρίου διατάσσονται συμμετρικά τόσο μεταξύ τους όσο και προς τα υπόλοιπα μέρη της βασιλικής, καθώς οι κιονοστοιχίες του τοποθετούνται στην προέκταση των τοξοστοιχιών του κυρίως ναού. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα μετακίονια διαστήματα είναι τα ίδια. Η δυτική στοά διαθέτει πρωτότυπη διάταξη: η κιονοστοιχία διατρέχει τη δυτική πλευρά τοξοειδώς¹⁴⁶, ενώ την καμπύλη πορεία της παρακολουθεί και ο δυτικός εσωτερικός τοίχος του αιθρίου¹⁴⁷, όπου διαμορφώνεται αβαθής αψίδα. Η προοπτική της κατασκευής αψίδων στα δυτικά τμήματα των παλαιοχριστιανικών βασιλικών εντασσόταν στο πρόγραμμα μετασκευής των αρχαίων κτιρίων και διαπιστώνεται κυρίως σε μικρασιατικές (π.χ. ο διπλός ναός στην Έφεσο) και αφρικανικές βασιλικές¹⁴⁸. Στη βασιλική Α, μεγάλα τόξα διαχώριζαν το κεντρικό τμήμα της δυτικής από τις πλάγιες στοές του αιθρίου, καθώς οι παραστάδες στα άκρα της καμπύλης του τοίχου κατέχουν συμμετρική θέση απέναντι στους γωνιακούς πεσσούς των κιονοστοιχιών. Στον ανατολικό τοίχο του αιθρίου εφάπτονταν άλλες δύο παραστάδες, στις οποίες έβαιναν τα δύο τελευταία τόξα των κιονοστοιχιών¹⁴⁹.

Το δάπεδο του κεντρικού υπαίθριου χώρου του αιθρίου δε σώζεται το δάπεδο των πλαγίων στοών, ωστόσο συνίσταται από στρώση μεγάλες

---

¹⁴⁵ Σωτηρίου 1929, 36.

¹⁴⁶ Κατά κανόνα οι κιονοστοιχίες των στοών του αιθρίου των παλαιοχριστιανικών βασιλικών ήταν ευθύγραμμες. Μόνο στη βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών η δυτική κιονοστοιχία καμπυλώνεται σε τόξο κύκλου. Πρόκειται για παραλλαγή που οφείλεται στην έμπνευση του αρχιτέκτονα της βασιλικής (Ορλάνδος 1994², 99), σπάνια ωστόσο εντοπίζεται τοξοειδής περίστυλη δυτική στοά αιθρίου σε άλλο μνημείο, όπως στην αυλή των θερμών της Μιλήτου (Ορλάνδος 1994², 99, σημ. 2).

¹⁴⁷ Σωτηρίου 1929, 36.

¹⁴⁸ Σωτηρίου 1929, 37, σημ. 1.

¹⁴⁹ Σωτηρίου 1929, 37.

τετράγωνες πλίνθους (διαστάσεων 0,50X0,50μ.)¹⁵⁰. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αποκάλυψη στομίου φρέατος κοντά στο βορειοδυτικό πεσσό, πάνω στο δάπεδο της βόρειας στοάς¹⁵¹. Με εξαίρεση τη διαμόρφωση ασφίδων στη δυτική πλευρά χριστιανικών βασιλικών που προαναφέραμε, το αίθριο βασιλικών σπάνια πλαισιώνεται από κιονοστοιχία σχήματος τοξοειδούς ασφίδας¹⁵². Οι οχετοί (δηλαδή οι πήλινοι αγωγοί) για τη παροχέτευση του ύδατος στη δεξαμενή αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή του προπύλου, λίγο δυτικότερα από τον εξωτερικό τοίχο της καμπύλης στοάς του αιθρίου¹⁵³.

Μολαταύτα ελάχιστες ενδείξεις για την ανωδομή του αιθρίου της Βασιλικής σώζονται εξαιτίας της εκτεταμένης καταστροφής του. Το αίθριο, κατά πάσα πιθανότητα δεν είχε υπερώα, όπως τα αναπαριστά και ο Σωτηρίου (πίν. 65). Ωστόσο δεν μπορούμε να αποκλείσουμε – ελλείψει επαρκών δεδομένων – το ενδεχόμενο ύπαρξης δευτέρου ορόφου (υπερώων). περίστυλες στοές¹⁵⁴. Το εκκρεμές αυτό ζήτημα θα εξετασθεί και παρακάτω, κατά την εξέταση των γωνιαίων τετραγώνων προσκτισμάτων (και νοτιοδυτικά) του αιθρίου.

Παρά τους δισταγμούς του Σωτηρίου¹⁵⁵ η μοναδική λύση για τη στέγαση του αιθρίου είναι αυτή της ύπαρξης μονόρριχτων στεγών¹⁵⁶.

---

¹⁵⁰ Το δάπεδο των στοών του αιθρίου ήταν συνήθως κατά μία βαθμίδα υψηλότερο του υπαίθριου κεντρικού χώρου και στρωμένο άλλοτε με μεγάλες πλίνθους, όπως με μεγάλες τετράγωνες πλίνθους στη Βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών (Σωτηρίου 1929, 37 και Ορλάνδος 1994², 106) και με μεγάλες πλίνθους στη βόρεια στοά του αιθρίου ή και με μαρμάρινες πλάκες, όπως στη νότια στοά του αιθρίου της βασιλικής Β των Φθιωτίδων Θηβών (Σωτηρίου 1929, 114, και Ορλάνδος 1994², 106) άλλοτε ήταν επενδεδυμένο με απλά ή διακοσμημένα ψηφιδωτά, όπως στη βασιλική Α της Νικόπολης (Ορλάνδος 1994², 106, σημ. 6).

¹⁵¹ Για τη διαμόρφωση φρεατίου στο αίθριο των πρωτοχριστιανικών ναών, γίνεται λόγος στην Εκκλησιαστική Ιστορία του Σωκράτους (II, 38) (Ορλάνδος 1994², 111, 6), μαρτυρία η οποία επαληθεύεται στη βασιλική Β των Φθιωτίδων Θηβών, όπου η προσκολλημένη στο δυτικό τοίχο κρήνη (ή φιάλη) και το ευρισκόμενο στο κέντρο περίπου του αιθρίου φρεάτιο συνυπάρχουν (Σωτηρίου 1929, 115-117 και Ορλάνδος 1994², 111, σημ. 7). Τέλος η αντίστοιχη – πιθανότητα – με τη βασιλική Β των Θηβών διάνοιξη φρεατίου στο κέντρο του αιθρίου, το στόμιο του οποίου εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές, παρατηρείται στη βασιλική Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Γ' φάση, 218).

¹⁵² Σωτηρίου 1926, 108.

¹⁵³ Σωτηρίου 1929, 37.

¹⁵⁴ Διώροφο – τετράστω όμως αίθριο αναπτυσσόταν – βάσει των σχετικών ανασκαφικών ενδείξεων και των σχεδιαστικών αποκαταστάσεων στη βασιλική Δ (Στίκας, και στον περίκεντρο ναό της Αμφίπολης (Στίκας 1981).

¹⁵⁵ Σωτηρίου 1929, 37.

¹⁵⁶ Σωτηρίου 1929, 37, σημ. 1

Εφαπτόμενο στο μέσον του ανατολικού τοίχου του αιθρίου εντοπίστηκε ορθογώνιο βάθρο (διαστάσεων 1,60X1,60μ.) κατασκευασμένο από τραχίτη λίθο με δύο χαμηλές βαθμίδες (ύψους 0,80 μ.)¹⁵⁷: κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για το βάθρο της φιάλης του αιθρίου (πίν. 78). Βέβαια, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η απουσία της φιάλης από το κέντρο του αιθρίου¹⁵⁸, τη συνήθη θέση της στις βασιλικές της παλαιοχριστιανικής περιόδου και η αντ' αυτής προσκόλλησή της ανατολικότερα, εξωτερικά στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα¹⁵⁹. Συγκεκριμένα, στα άκρα της πρώτης από τις δύο βαθμίδες του ορθογώνιου βάθρου υπήρχαν προσαρμοσμένες βάσεις κίωνων, ενώ η δεύτερη βαθμίδα φέρει κατά μήκος βαθιά εγκοπή (πλάτους 0,06μ.) για τη στήριξη προφανώς χαμηλού θωρακίου¹⁶⁰ ή μεταλλικού κιγκλιδώματος. Στις δύο πλάγιες πλευρές αντί για θωράκια υπήρχαν κτιστοί τοίχοι¹⁶¹, σωζόμενοι μέχρι σήμερα (ως ύψος 0,43μ.) και επενδεδυμένοι με ορθομαρμάρωση¹⁶², μικρά τμήματα από την οποία διακρίνονται ακόμη. Εκτός από τις δύο βάσεις κίωνων στην πρώτη βαθμίδα του βάθρου, στα μαρμάρινα μέλη της φιάλης, τα οποία αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές, συγκαταλέγονται: 1) μεγάλος αριθμός τεμαχίων από κορμούς κίωνων ένα από τους οποίους έχει κοσμηθεί με ανάγλυφο σταυρό (μικρής διαμέτρου ανάλογης προς τις βάσεις και διαστάσεων 0,17X0,22μ.) 2) εκτεταμένο τμήμα της μαρμάρινης πλάκας, πάνω

¹⁵⁷ Το εξωτερικό μήκος του ορθογώνιου βάθρου αντιστοιχεί περίπου στο μεσαζόνιο των κιονοστοιχιών του αιθρίου (2,60μ.), ενώ το πλάτος του υπολογίζεται κατά προσέγγιση σε 1,65μ. και το πλάτος του στεγάσματός του σε 1,85μ. (Σωτηρίου 1929, 37-39, και πίν. 12 και 79).

¹⁵⁸ Το ίδιο ακριβώς φαινόμενο διαπιστώνεται στο αίθριο των βασιλικών: Δ των Θηβών (Λαζαρίδης 1972, 28) και της Β Νικόπολης (Ορλάνδος 1994², 112).

¹⁵⁹ Στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα (ή ανατολικό τοίχο του αιθρίου εφάπτεται επίσης (φιάλη) στις εξής βασιλικές: Δ των Θηβών (μνημειακού χαρακτήρα κατασκευή ισοπλατής προς τον κυρίως ναό, 7,50μ.) (Λαζαρίδης 1972, 28, και 1987, 33 πρβλ. επίσης: Σωτηρίου 1936, πίν. Α, και Β της Νικόπολης (διαστ. 12X1,5μ.) (Βαράλης 2001, τ.Α., αρ. 484, Α' φάση, 202).

¹⁶⁰ Σηθαιό με θωράκια προσέδιδε ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια στην πρόσοψη της κρήνης του αιθρίου των βασιλικών: Β (όπου διατάσσονταν θωράκια στερεωμένα με την παρεμβολή πεσσίσκων) (Σωτηρίου 1929, σ. 1150 και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (όπου διαμορφωνόταν σηθαιό με έξι θωράκια στερεωμένα με επτά (Λαζαρίδης 1972, 28), καθώς επίσης τη βασιλικής Β της Νικόπολης, το εξωτερικό τοίχωμα της κρήνης της οποίας έκλεινε με πεσσίσκους και θωράκια) (Ορλάνδος 1994², 113). Ανάλογα διαμορφωμένη κρήνη σημειώνεται στη Βασιλική της Εφέσου (Ορλάνδος 1994², 113 σημ. 1) (πίν. 122).

¹⁶¹ Κτιστοί τοίχοι αντί θωρακίων εκτείνονται στις πλάγιες πλευρές της κρήνης (ή φιάλης) του αιθρίου των βασιλικών: Β (πίν. 121) (Σωτηρίου 1929, 115) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (Λαζαρίδης 1972, 28-29).

¹⁶² Με ορθομαρμάρωση έχει επενδυθεί αντίστοιχα η βόρεια και ανατολική εσωτερική πλευρά της κρήνης του αιθρίου (δηλαδή η νάρθηκα) της Βασιλικής Δ των Φθιωτίδων Θηβών, ενώ η νότια πλευρά της κρήνης έχει καλυφθεί απλώς με παχύτατο κορασάνι (Λαζαρίδης 1972, 28).

στην οποία ήταν στερεωμένη, η βάση της λεκάνης και 3) τμήμα κίονα με πεπλατυσμένη βάση για να εφαρμόζει με ακρίβεια στα κυκλικά ίχνη¹⁶³ της πλάκας¹⁶⁴, ο οποίος χρησίμευε ως στήριγμα για την τοποθέτηση λεκάνης ύδατος.

Λόγω της μη ανεύρεσης κατά τις συστηματικές ανασκαφές των ετών 1924-1928 υδαταγωγού που θα συνέδεε τη φιάλη με το πηγάδι του αιθρίου, ο Σωτηρίου διατύπωσε την υπόθεση ότι η παροχέτευση του ύδατος στη φιάλη επιτυγχανόταν με τη μεταφορά του από το κοντινό φρεάτιο, σύστημα που εφαρμοζόταν παρόμοια σε άλλες εκκλησίες της ίδιας περιόδου, όπως στη βασιλική της Θεβέστης (Tebessa) της βόρειας Αφρικής.¹⁶⁵

Τα λείψανα της φιάλης του αιθρίου της βασιλικής Α επιχείρησαν να επανερμηνεύσουν ο Δημήτριος Πάλλας και ο Ορλάνδος, καταθέτοντας δύο διαφορετικές προτάσεις, η πρώτη εκ των οποίων απέρριπτε και η δεύτερη συμπλήρωνε τη θέση του ανασκαφέα¹⁶⁶. Ο Παλλάς θεώρησε ότι στο στεγασμένο βήμα που εφάπτεται στον ανατολικό τοίχο του αιθρίου ήταν ιδρυμένος ο θρόνος του επισκόπου: εκεί ο αρχιερέυς ενδύοταν τα άμφια κατά την τελετή της προσήσεως, δηλαδή του χαιρετισμού και τις ευλογίας των πιστών¹⁶⁷.

Ο Ορλάνδος, αποδεχόμενος την άποψη του ανασκαφέα για τη χρησιμότητα του προσκολλημένου στον ανατολικό τοίχο του αιθρίου βάρους ως

---

¹⁶³ Σωτηρίου 1929, 37-38.

¹⁶⁴ Σωτηρίου 1929, 38.

¹⁶⁵ Σωτηρίου 1929, 38, σημ. 1.

¹⁶⁶ Σωτηρίου 1929, 37-38.

¹⁶⁷ Πάλλας 1950, 294. Η τελετή της προσήσεως (δηλ. του χαιρετισμού) του αρχιερέως εισήχθη από τον αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Ιωάννη το Χρυσόστομο (β' μισό 4^{ου} – αρχές 5^{ου} αιώνα) σε αντιστοιχία με το μεγαλοπρεπές τυπικό της υποδοχής του αυτοκράτορα στο Τριβουνάλιον του Ιερού Παλατίου στην Κωνσταντινούπολη (Πάλλας 1950, 292). Στην ακολουθία αυτή ο επίσκοπος ελάμβανε, ευλογούσε και ενδύοταν την επίσημη αρχιερατική στολή του κατά τη διάρκεια της πρώτης, της προμυστηριακής δηλαδή, φάσης της Θείας Λειτουργίας και συγκεκριμένα του ασματικού όρθρου που ψαλλόταν στο αίθριο (Πάλλας 1950, 295, και Ορλάνδος 1994², 114, σημ. 2). Κατά συνέπεια ο Δημήτριος Πάλλας χαρακτήρισε την εν λόγω κατασκευή του αιθρίου ως μυτατώριον (=χώρος πρόσρησης και αλλαγής, ένδυσης ή απόδυσης, αρχιερατικών ιερών αμφίων) αντίστοιχο ως προς τη λειτουργική χρήση με το αυτοκρατορικό μυτατώριον (mutatorium) ορισμένων ναών της Κωνσταντινούπολης, στους οποίους εκκλησιαζόταν συχνά ο αυτοκράτορας και άλλαζε τη στολή του σε ειδικά στεγασμένα και εφοδιασμένα με βήλα διαμερίσματα, τα μυτατώρια (Πάλλας 1950, σ. 295-296). Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, η δικιόνιος κατασκευή στο αίθριο της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών παρουσιάζει ακριβείς ομοιότητες με το μυτατώριο της Βασιλικής στο Kherbet Hidra της Αλγερίας (St. Gsell). Επομένως, αντίστοιχα – κατά τον Πάλλα διαμορφωνόταν το εξεταζόμενο μυτατώριο – σπάνιο φαινόμενο σε ελλαδικό μνημείο -, τα μετακίονια διαστήματα, του οποίου καλύπτονταν με καταπετάσματα («βήλα», πιν. 79) (Πάλλας 1950, 301-303).

φιάλης, προέτεινε νέα στοιχεία για τη λειτουργία του συστήματος παροχής ύδατος. Συγκεκριμένα, πρότεινε παρόμοια διαμόρφωση με τις φιάλες των βασιλικών Β των Φθιωτίδων Θηβών και Β της Νικόπολης: η παροχέτευση του ύδατος καθίστατο δυνατή μέσω αγωγών μέσα στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα, ώστε το νερό να ρέει από κρουνοί και έπειτα συλλέγεται στην κατασκευασμένη ακριβώς από κάτω δεξαμενή¹⁶⁸ ή και φιάλη¹⁶⁹. Ωστόσο, κατά τη διεξαγωγή μεγάλης έκτασης εργασιών στερέωσης και συντήρησης στο χώρο εντός του αιθρίου το 1968, αποκαλύφθηκε δίδυμος πήλινος αγωγός, εύρημα το οποίο τεκμηριώνει την παροχή ύδατος στην φιάλη του αιθρίου της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών από το συγκρότημα του υποκαύστου το οποίο κείται βορειοδυτικά της εκκλησίας¹⁷⁰.

Συνεπώς, με την ανεύρεση οχετού αναθεωρήθηκαν εν μέρει ή πλήρως οι προαναφερθείσες απόψεις. Καταρρίφθηκε το αδόκιμο της υπόθεσης του ανασκαφέα Σωτηρίου, σύμφωνα με την οποίαν: «Ἰχνη ἀγωγῶ τοῦ ὕδατος δὲν ὑπάρχουσιν: ἡ φιάλη ἐπομένως ἐπληροῦτο ὕδατος μεταφερομένου ἐκ τοῦ φρέατος¹⁷¹». Αποδείχτηκε αβάσιμη η ερμηνεία του Πάλλα, διότι δε νοείται μυτατώριο με επισκοπικό θρόνο στο αίθριο, το οποίο ταυτόχρονα να υδροδοτείται. Έπειτα, μπορεί να επισημανθεί το αδύνατο σημείο της θεωρίας του Ορλάνδου¹⁷². Σύμφωνα μ' αυτόν, το νερό έρρεε από ενδομημένους στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα κρουνοί μέσα σε ορθογώνια δεξαμενή ή και φιάλη¹⁷³: η πρόταση αυτή δε συμφωνεί με τις σχετικές αρχαιολογικές ενδείξεις. Ο Σωτηρίου κατά την ανασκαφή αποκάλυψε μεταξύ των μαρμάρινων μελών της φιάλης «τμημά(του) κίονος (τούτου) ἔχον πεπλατυσμένην τὴν βάση, ἔφαρμόζον δὲ ἑπακριβῶς εἰς τὰ κυκλικὰ ἴχνη τῆς πλακός»¹⁷⁴. Άρα δεν είναι δυνατό να συνδέεται ο κίονας με την πεπλατυσμένη βάση που θα έφερε την κυκλική λεκάνη της φιάλης με την ορθογώνια δεξαμενή, με την οποίαν αποκαθιστά σχεδιαστικά την κρήνη του

¹⁶⁸ Ορλάνδος 1994², 112.

¹⁶⁹ Ορλάνδος 1994², 114.

¹⁷⁰ Λαζαρίδης 1968, 40.

¹⁷¹ Σωτηρίου 1929, 38.

¹⁷² Ορλάνδος 1994², 114.

¹⁷³ Ορλάνδος 1994², 112.

¹⁷⁴ Σωτηρίου 1929, 37-38.

αιθρίου ο Ορλάνδος. Μολαταύτα, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο έμπειρος καθηγητής προσέγγισε τη λειτουργία του συστήματος διοχέτευσης του ύδατος στη φιάλη του αιθρίου της βασιλικής ορθότερα από τους άλλους δύο ερευνητές, υποθέτοντας πρώτος την ύπαρξη υπόγειου υδαταγωγού.

Επομένως, επανεκτιμώντας τα πορίσματα της ανασκαφής στην περιοχή της φιάλης του αιθρίου της βασιλικής Α των Θηβών αποδεχόμαστε: α) ότι η κατασκευή εφαπτόμενη είναι εξωτερικά στο δυτικό τοίχο τον νάρθηκα η φιάλη του αγιασμού, η λεκάνη της οποίας – όπως διαπιστώνεται από τα κυκλικά ίχνη στην άνω απόληξη του κίονα με την πεπλατυσμένη βάση – ήταν κυκλική¹⁷⁵, και β) ότι η παροχέτευση του ύδατος στη φιάλη του αιθρίου της βασιλικής καθίστατο εφικτή μέσω δίδυμου πήλινου αγωγού, ο οποίος συνέδεε την κρήνη με το συγκρότημα του υποκαύστου, που κείται στα βορειοδυτικά της εκκλησίας¹⁷⁶.

Σε μικρή απόσταση από τη φιάλη του αιθρίου και εξωτερικά των ορίων της βασιλικής Α περισυνελέγη, εν είδει τραπεζίου παραλληλεπιπέδου, μαρμάρινη δοκός με αξιόλογο γλυπτό διάκοσμο και διαστάσεις (μήκος 1,65μ.), που συμφωνούν με το πλάτος της φιάλης (πίν. 81), στοιχείο το οποίο ενισχύει την πιθανότητα σύνδεσης της δοκού με το στέγαστρο της φιάλης. Το ένα άκρο της δοκού παρέμεινε ανεπέργαστο για την εντοιχισή του, ενώ το άλλο άκρο της κάτω επιφάνειας της ακόσμητο, διότι φαίνεται να εφαρμόζεται απευθείας πάνω σε κιονόκρανο μικροί κίονοι. Το κεντρικό τμήμα της υπόλοιπης κάτω επιφάνειας κοσμεύεται με σειρά επάλληλων σχηματοποιημένων φύλλων δάφνης εντός αναγλύφου περιγράμματος, ενώ οι πλάγιες λεπτόμητες πλευρές της δοκού έχουν κοσμηθεί διαδοχικά με πέντε βαθιά ειργασμένες ιωνικές ταινίες. Στην τραπεζιόσχημη επιφάνεια της πρόσοψης ανάγλυφο φύλλο πριονωτής άκανθας περιβάλλεται από σειρά αβαθώς ειργασμένων – σχεδόν εγχάρακτων – υδρόβιων φύλλων. Την ακολουθία των καθ' ύψος επιμηκέστερων ιωνικών ραβδώσεων επιστέφει επικλινής κοσμήτης επενδεδυμένος με κυμάτιο εγχάρακτων κοσμημάτων, παρομοίων με τους υπόλοιπους κοσμήτες της βασιλικής. Τέλος,

---

¹⁷⁵ Σωτηρίου 1929, 37-38.

¹⁷⁶ Λαζαρίδης 1968, 40.

σειρά βαθιών εγκοπών παρατηρείται στην ανεπέργαστη ανώτερη επιφάνεια της δοκού¹⁷⁷.

Μελετώντας τη μαρμάρινη δοκό της φιάλης ο ανασκαφέας Γεώργιος Α. Σωτηρίου διαπιστώνει ότι το μήκος της κάτω επιφάνειάς της από το σημείο έναρξης περίπου των γλυφών στο νότιο (δεξιό) άκρο έως τη σχηματιζόμενη μεταξύ του κιονοκράνου και της τραπεζιόσχημης πρόσοψης αμβλεία γωνία συμπίπτει ακριβώς με το μήκος της απόστασης από την επιφάνεια του δυτικού εξωτερικού τοίχου του νάρθηκα μέχρι το άκρο της πρώτης βαθμίδας της φιάλης (δηλαδή: 1,65μ.), πάνω στο οποίο κατέληγε η βάση του κίονα. Επομένως, η ανευρεθείσα μαρμάρινη δοκός αποτελούσε σε συνδυασμό με δεύτερο – ακόμη αναζητούμενο – όμοιο γλυπτό αρχιτεκτονικό μέλος ένα από τα δύο πλάγια ερείσματα του στεγάσματος της φιάλης: λειτουργούσε δηλαδή ως οριζόντιο στήριγμα του καμπύλου (;) στεγάσματος, στερεωμένο μέσα στον τοίχο, ενώ η ίδια στηριζόταν κάθετα από κίονα¹⁷⁸⁻¹⁷⁹. Πιθανότατα η φιάλη επιστεφόταν από μαρμάρινα τόξα¹⁸⁰ ή ουρανό, διότι συγκλίνουν οι εγκοπές υποδοχής στην άνω επιφάνεια της δοκού. Δεν έχουν όμως σωθεί αρχιτεκτονικά λείψανα, με τα οποία να μπορούμε να τεκμηριώσουμε την παρούσα υπόθεση για την αποκατάσταση του στεγάσματος της φιάλης¹⁸¹. Με παρόμοια ανωδομή έχουν αποκατασταθεί η

---

¹⁷⁷ Σωτηρίου 1929, 38.

¹⁷⁸ Σωτηρίου 1929, 39. Ανάλογα στεγάζεται ο επισκοπικός θρόνος του συνθρόνου του Ναού στο Grado, καθώς το στέγασμά του υποβαστάζουν οριζόντιοι δοκοί, τις οποίες στηρίζουν κάθετα κίονες (Σωτηρίου 1929, 39).

¹⁷⁹ Ανάλογα στεγάζεται ο επισκοπικός θρόνος του συνθρόνου του Ναού στο Grado, καθώς το στέγασμά του υποβαστάζουν οριζόντιοι δοκοί, τις οποίες στηρίζουν κάθετα κίονες (Σωτηρίου 1929, 39).

¹⁸⁰ Κατά το Δημήτριο Πάλλα, η φιάλη του αιθρίου της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών έφερε πιθανώς ξύλινο στέγασμα (Πάλλας 1950, σ. 294), άποψη με την οποία δε συμφωνεί ο Γεώργιος Σωτηρίου, ο οποίος δημοσιεύοντας τα αποτελέσματα των ανασκαφών (στην Αρχαιολογική Εφημερίδα του έτους 1929) τονίζει ότι: «Η ημετέρα φιάλη κατέληγεν ίσως άνω εις ουρανόν η πιθανότερον εις τόξα μαρμάρινα, ως δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς δοκοῦ ὑπάρχουσαι ἐγκοπαι ἐκ τούτων (=των τόξων ὅμως οὐδέν ἀτυχῶς ἔχνος διεσώθη ὥστε νά καταστήσῃ δυνατήν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν (=τῶν τόξων)» (Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 39). Τέλος, εμείς συντασσόμαστε με την υπόθεση του ανασκαφέα, καθώς – πλην των ενδείξεων που τεκμηριώνουν την πρόταση – ο ίδιος είχε τη δυνατότητα της αυτοψίας και είχε αποκομίσει σημαντική ερευνητική εμπειρία από τη συνολική μέχρι τότε (1929) επιστημονική κατάρτιση και σταδιοδρομία του.

¹⁸¹ Σωτηρίου 1929, 39.

φιάλη του Αγίου Πέτρου τη Ρώμης (με ευθύ επιστύλιο και μεταλλικά τόξα) και τα προπύλαια του Ναού της Bragouza της Συρίας¹⁸².

Τέλος, κατά τις ανασκαφές του αιθρίου αποκαλύφθηκαν δύο αξιόλογα τμήματα πολύλοβων τραπεζών αδιάγνωστης χρήσης και ανερεύνητου έως σήμερα συμβολισμού – αντίστοιχων όμως με τις γνωστές στην παλαιότερη βιβλιογραφία ως «τράπεζες νεκρικών δείπνων» ή «αγαπών», οι οποίες τελούνταν είτε σε ιδιωτικούς τάφους είτε σε μαρτύρια αγίων της χριστιανικής πίστεως (γι' αυτό οι συγκεκριμένες τράπεζες χαρακτηρίζονταν παλαιότερα ως *mensae martyrum*). Αντίστοιχα τεμάχια περισυνελέγησαν από περιοχή δυτικότερα της βασιλικής, στη σύγχρονη κωμόπολη της Νέας Αγχιάλου (πίν. 83)¹⁸³. Επιπρόσθετα, τεμάχιο από μεγάλη παρυφή τράπεζας, το οποίο κοσμείται με ανάγλυφες κυνηγετικές σκηνές, προέρχεται ίσως από το χώρο είτε του αιθρίου είτε της σύγχρονης αγοράς της κωμόπολης (πίν. 84)¹⁸⁴.

1.2.5. Το πρόπυλο

Στο δυτικό τοίχο του αιθρίου, ανοίγονται τρεις μεγάλες θύρες¹⁸⁵, οι κύριες εισοδοί ή εξώθυρες του ναού με τα σωζόμενα έως σήμερα επιμελώς ειργασμένα κατώφλια τους από μελανόχρωμο τραχίτη λίθο. Οι θύρες αυτές οδηγούν στον εκτεινόμενο προ του αιθρίου και καθ' όλο το πλάτος της βασιλικής διάδρομο που είχε τη μορφή στοάς υποστηριζόμενης με κιονοστοιχία¹⁸⁶. Εννέα κίονες έβαιναν πάνω σε υψηλό συνεχή στυλοβάτη (ύψους 0,50μ.)¹⁸⁷.

¹⁸² Σωτηρίου 1929, 39, και Σωτηρίου 1929, 39, σημ. 2.

¹⁸³ Σωτηρίου 1929, 102-103.

¹⁸⁴ Σωτηρίου 1929, 102.

¹⁸⁵ Αντίστοιχα τέσσερις θύρες ανοίγονται στη δυτική πλευρά του αιθρίου της βασιλικής Γ προκειμένου να καθίσταται δυνατή η πρόσβαση στον εξωτερικό χώρο (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231-232).

¹⁸⁶ Σωτηρίου 1929, 39). Όπως επισημαίνει ο καθηγητής Αναστάσιος Κ. Ορλάνδος, σε περίπτωση κατά την οποία μία παλαιοχριστιανική βασιλική είχε ανεγερθεί κοντά σε αγορά – όπως συνέβαινε συχνά – η μία συνήθως είσοδος της ανοιγόταν στην πλευρά του περιβόλου ή του αιθρίου απέναντι από τον υπόλοιπο ναό και επέτρεπε την πρόσβαση σε μία από τις στοές, οι οποίες πλαισίωναν τις οδούς κατά την υστερορωμαϊκή και παλαιοχριστιανική περίοδο. Ανάλογο αρχιτεκτονικό μέρος διαπιστώνεται στις εξής βασιλικές: της Αναστάσεως των Ιεροσολύμων, Α της Νικόπολης και της Επιδαύρου (Ορλάνδος 1994², 125). Για την ανασκαφή του προπύλου της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών βλ. επίσης: Σωτηρίου 1928, 53.

¹⁸⁷ Σωτηρίου 1929, 39.

Σύμφωνα με την νεότερη έρευνα πρόκειται για στοά του δρόμου που έβαινε στα δυτικά της βασιλικής¹⁸⁸. Ωστόσο, τονίζουμε ότι ο Γ. Σωτηρίου χαρακτήρισε επανειλημμένα τη στοά ως: «τὸ πρόπυλον τῆς βασιλικῆς»¹⁸⁹

Από τα αρχιτεκτονικά μέλη του προπύλου αποκαλύφθηκαν λείψανα βαθμίδων από κλίμακες, οι οποίες οδηγούσαν στις εξωτερικές θύρες της πρόσοψης της βασιλικής, κατά χώραν ο στυλοβάτης (από πελεκητούς μελανόχρωμους τραχίτες λίθους, που προερχόταν ενδεχομένως από αρχαία μνημεία (πίν. 85)¹⁹⁰ και δύο από τις βάσεις των κιόνων. Άλλα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη, όπως βάσεις, κορμοί κιόνων και ιωνίζοντα κιονόκρανα με πλατύ επίθημα εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφή του περιβάλλοντος χώρου¹⁹¹.

Σε σύγκριση με την γεωμετρική ακρίβεια και τη συμμετρία της αρχιτεκτονικής των υπολοίπων μερών του ναού, το πρόπυλο παρουσιάζει έντονα ασύμμετρη διάταξη, καθώς το πλάτος του στο νότιο άκρο ανέρχεται σε 4μ. ενώ στο βόρειο σε 3μ. Η εν λόγω απόκλιση μάλλον οφείλεται στις προδιαγραφές κατασκευής του, προκειμένου δηλαδή να είναι παράλληλο με τη δημόσια οδό και το απέναντι μεγάλο κτίριο (μέρος του εξωτερικού τοίχου του οποίου ανασκάφηκε κατά τη διάρκεια των παλαιότερων ερευνών)¹⁹². Επομένως, αποδεικνύεται ότι η βασιλική είναι μεταγενέστερη τόσο από το δρόμο, όσο και από το απέναντί της κτίριο.

Στο δάπεδο του προπύλου διαπιστώθηκαν λοξά τμήματα προγενέστερου τοίχου (τα οποία έχουν σχεδιαστεί στην κάτοψη πίν. 7 και 86) οικήματος, ίσως των ρωμαϊκών χρόνων με προσανατολισμό βορειοανατολικά προς νοτιοδυτικά, καθώς και υδαταγωγός που διευθύνεται κατωφερώς από το βόρειο άκρο προς την κινστέρνα του αιθρίου¹⁹³ (κατά πάσα πιθανότητα πρώτα προς το φρεάτιο του αιθρίου).

---

¹⁸⁸ Σωτηρίου 1929, 39-40.

¹⁸⁹ Σωτηρίου 1929, 39-40.

¹⁹⁰ Σωτηρίου 1929, 39-40.

¹⁹¹ Σωτηρίου 1929, 40.

¹⁹² Σωτηρίου 1929, 40.

¹⁹³ Σωτηρίου 1929, 40.

Τέλος, κατά τη διάρκεια των συστηματικών ανασκαφών στο πρότυλο καταγράφηκαν μεγάλες πήλινες κέραμοι (πίν. 87)¹⁹⁴.

1.2.6. Προσκτίσματα

Στις πλάγιες πλευρές του νάρθηκα και του αιθρίου της βασιλικής Α΄ των Θηβών διατάσσονται έξι προσκτίσματα σε άμεση σύνδεση και συμμετρική διάταξη μεταξύ τους. Ειδικότερα, εκατέρωθεν του νάρθηκα αναπτύσσονται δύο τετράγωνα δωμάτια, δύο ορθογώνια διαμερίσματα στα πλάγια του αιθρίου, τα οποία δυτικά απολήγουν σε εγγεγραμμένη αψίδα, και άλλα δύο τετράγωνα εκατέρωθεν της δυτικής στοάς του αιθρίου. Ένας έβδομος ορθογώνιος χώρος προσκολλάται στη βόρεια πλευρά της βασιλικής¹⁹⁵.

Η ανοικοδόμηση προσκτισμάτων στους εξωτερικούς τοίχους των παλαιοχριστιανικών βασιλικών αποσκοπούσε στην κάλυψη πολλαπλών αναγκών¹⁹⁶. Δύο πολύ σημαντικές εκκλησιαστικές πηγές, η «Διαθήκη του Κυρίου» (Testamentum Domini Nostri Jesu Christi, που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αιώνα και οι «Αποστολικές Διαταγές» («Διαταγαί των Ἁγίων Ἀποστόλων» που χρονολογούνται γύρω στα 380 περίπου) καθορίζουν τον αριθμό και τη λειτουργική χρήση των προσκτισμάτων των πρωτοχριστιανικών ναών¹⁹⁷.

a. Το βαπτιστήριο

Στην εξωτερική πλευρά του βορείου τοίχου της βόρειας στοάς του αιθρίου του ναού¹⁹⁸ εφάπτεται ορθογώνιο διαμέρισμα (διαστάσεων 13,75X5,40μ., (πίν. 7-98β) το οποίο δυτικά απολήγει σε εγγεγραμμένη αψίδα. Το μέτωπο της αψίδας

¹⁹⁴ Σωτηρίου 1929, 40.

¹⁹⁵ Σωτηρίου 1929, 41.

¹⁹⁶ Σωτηρίου 1929, 41.

¹⁹⁷ Σωτηρίου 1929, 41, σημ. 1.

¹⁹⁸ Βαπτιστήριο προσκολλάται όμοια στη βόρεια στενή πλευρά του αιθρίου – συγκεκριμένα βόρεια του εξωνάρθηκα και της βόρειας πτέρυγας του αιθρίου – της βασιλικής Γ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, ΣΤ΄ φάση, 326). Βαπτιστήριο εφάπτεται επίσης στο βόρειο τοίχο του νάρθηκα των εξής βασιλικών: Α της Δημητριάδας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Δ΄ φάση, 219), Α (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α΄ φάση, 322 και Γ των Φιλίππων (στη βόρεια στενή πλευρά του νάρθηκα) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 789, Β΄ φάση, 326), καθώς επίσης της βασιλικής στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (στη βόρεια στενή πλευρά του νάρθηκα και στον εξωτερικό τοίχο του βορείου κλίτους) (Σωτηρίου 1929, 178, πρβλ. και κάτωψη, πιν. 34).

διακοσμούνταν με δύο ημικίονες. Οι τοίχοι του σώζονται σε ικανό ύψος (έως 1,30μ.) και φέρουν τοιχοποιία όμοια προς τα υπόλοιπα μέρη της βασιλικής. Το ανασκαπτόμενο πρόσκτισμα προσδιορίστηκε από τον ανασκαφέα, καθηγητή Γ. Σωτηρίου, ως βαπτιστήριο (πίν. 88), καθώς κατά την αποχωμάτωσή του του αποκαλύφθηκε μπροστά από την αψίδα – που καταλαμβάνει όλο περίπου το πλάτος του – η οκτάπλευρη εξωτερικά και κυκλική εσωτερικά κολυμβήθρα¹⁹⁹, η οποία είναι κατασκευασμένη από οπτές πλίνθους (πάχους 0,05-0,35μ.) με λεπτότερο (πάχους 0,03μ.) κονίαμα²⁰⁰.

Αναλυτικότερα στο κέντρο του φωτιστηρίου της βασιλικής διαμορφώνεται κτιστή κυκλική λεκάνη με διάμετρο 1 μ. και βάθος 0,35μ.²⁰¹, ενώ η βάση της είναι στρωμένη με μαρμάρινες πλάκες. Παχύ στρώμα κουρασανίου καλύπτει τα υπόλοιπα εσωτερικά τμήματα της κολυμβήθρας²⁰², δηλαδή το κυκλικό (κατώτερο) και το οκτάπλευρο (ανώτερο). Το νερό που μεταφερόταν από τον δίδυμο πήλινο αγωγό²⁰³, μέσω του οποίου υδρευόταν η κρήνη του αιθρίου, ανερχόταν επίσης στο οκταγωνικό περίβλημα της κολυμβήθρας σε ύψος μόλις 0,10 μέτρων από το δάπεδο²⁰⁴ (πίν. 89). Στην κολυμβήθρα κατέληγε ο αγωγός της παροχέτευσης του ύδατος, όπως τεκμηριώνεται από τη διάνοιξη διαμερούς οπής στον τοίχο της αψίδας στο ύψος του δαπέδου (πίν. 8 και 9)²⁰⁵.

---

¹⁹⁹ Παρόμοια οκτάγωνη εξωτερικά και εσωτερικά – κολυμβήθρα επισημαίνεται στο πρωϊμότερο βαπτιστήριο της βασιλικής Γ των Θηβών, το οποίο έχει ανεγερθεί νοτιοδυτικά του εξωνάρθηκα της εκκλησίας (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231).

²⁰⁰ Σωτηρίου 1929, 41. Ο τύπος των ορθογωνίου ή τετραγώνου σχήματος με ημικυκλική αψίδα προσαρτημένων στους παλαιοχριστιανικούς ναούς βαπτιστηρίων συνηθίζεται μεταξύ άλλων στη Συρία και στις ελληνικές περιοχές, όπως το βαπτιστήριο του Ι. Ναού της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής (ή Καταπολιανής) στην Πάρο (Σωτηρίου 1929, 41, σημ. 2).

²⁰¹ Αν και η εξωτερική διάμετρος της κολυμβήθρας του βαπτιστηρίου της βασιλικής Γ (5,95μ.) είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών (1 μ.), το ύψος της (0,37μ.) είναι σχεδόν ίσο με το αντίστοιχο της εξεταζόμενης εκκλησίας (0,35μ.) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231).

²⁰² Στα εσωτερικά τοιχώματα της κολυμβήθρας άλλων παλαιοχριστιανικών εκκλησιών όπως της βασιλικής Γ των Φθιωτίδων Θηβών (Λαζαρίδης, 1987, 330, και Βαραλής 2001, τ.Α, 553, Στ' φάση 233) και Α των Φιλίππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Β' φάση 322) διαπιστώνουμε προσκολλημένες πλάκες ορθομαρμάρωσης. Συνήθως με αυτού του είδους επιτοίχιο διάκοσμο επενδύονται είτε οι εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων είτε τα τοιχώματα της κολυμβήθρας των παλαιοχριστιανικών βασιλικών.

²⁰³ Λαζαρίδης 1968, 40 Σωτηρίου 1938, πιν. 1 ανάμεσα στις σελ. 50-51.

²⁰⁴ Karagiorgou, 2001, 87.

²⁰⁵ Ανάλογες οπές, από τις οποίες διερχόταν αγωγός για την παροχή ύδατος στην κολυμβήθρα του βαπτίσματος, έχουνε πισημανθεί ανασκαφικά στο βαπτιστήριο των εξής βασιλικών: Β των

Από το ανατολικό μέρος της κολυμβήθρας διευθυνόταν κατωφερώς άλλος αγωγός, αυτός της αποχέτευσης του ύδατος, με απορροή σε διπλανό φρεάτιο²⁰⁶.

Το δάπεδο του βαπτιστηρίου σε μεταγενέστερη φάση είχε στρωθεί με μεγάλες τετράγωνες πλίνθους, όπως τα δάπεδα των στοών του αιθρίου.

Σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται το πλινθόστρωτο δάπεδο του ανατολικού ημίσεως του διαμερίσματος, το οποίο κάλυπτε φθαρμένο τμήμα μωσαϊκού δαπέδου²⁰⁷.

Το υπόλοιπο τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου του βαπτιστηρίου αποκαλύφθηκε από τον Λαζαρίδη το 1972. Συγκεκριμένα, το αρχικό ψηφιδωτό, είχε υποστεί καθίζηση. Μετά την αποκατάστασή του κατέστη δυνατή η ανάγνωση επιγραφής, με την επίκληση ΑΓΙΕ ΔΗΜΗΤΡΙΑΙ. Το παρόν ψηφιδωτό επιγραφικό τεκμήριο (πίν. 91) αποδείχτηκε καθοριστικό για το χαρακτηρισμό της μέχρι τότε (1972) συμβατικά ονομαζόμενης βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών ως βασιλικής του Αγίου Δημητρίου.²⁰⁸

Σε απόσταση 3μ. ανατολικά της κολυμβήθρας, το δάπεδο ανυψώνεται ευθύγραμμα²⁰⁹. Η παρούσα ένδειξη ενισχύει την υπόθεση ότι το βαπτιστήριο διαιρούνταν μέσω βήλων ή ξύλινου διαφράγματος σε δύο μικρότερα διαμερίσματα²¹⁰, από τα οποία το δυτικό ήταν το «φωτιστήριο», κατεξοχήν χώρος του βαπτίσματος, και το ανατολικό το «ἀποδυτήριο», όπου συν τοις άλλοις τελούνταν το μυστήριο του χρίσματος²¹¹.

Φθιωτίδων Θηβών (Σωτηρίου, ΑΕ 1929, 129) και της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 756, Β' φάση, 306).

²⁰⁶ Σωτηρίου 1929, 43. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια συντήρησης του δαπέδου του βαπτιστηρίου (1972) εντοπίστηκε φρεάτιο (Λαζαρίδης 1970, 299) με τοιχώματα από ξερολιθιά, σε απόσταση 0,75 μ. βορειοανατολικά (ΒΑ) από την εσωτερική παρειά του βόρειου (εσωτερικού) τοίχου του βαπτιστηρίου. Στην εν λόγω κατασκευή απολήγει κτιστός αγωγός τετράγωνης διατομής (πλάτους 0,15 μ.) και καλυμμένος με ακατέργαστους ποικίλων διαστάσεων πλακοειδείς λίθους, μέσω του οποίου πραγματοποιούνταν η απορροή των υδάτων της κολυμβήθρας. Το στόμιο του φρεατίου καλυπτόταν από δύο μεγάλες σχιστολιθικές πλάκες και κατά συνέπεια λειτουργούσε ως το χωνευτήριο της κολυμβήθρας (Λαζαρίδης 1972, 37-38).

²⁰⁷ Σωτηρίου 1929, 43.

²⁰⁸ Λαζαρίδης 1972, 355.

²⁰⁹ Ανάλογη ανύψωση του δαπέδου καταγράφεται στο βόρειο διάχωρο του βαπτιστηρίου της βασιλικής Γ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553 Γ' φάση, 232).

²¹⁰ Τα συμβατικά στην παρούσα εργασία ονομαζόμενα ορθογώνια Α και Β αναλυτικότερα πρβλ. σημ. 234.

²¹¹ Σωτηρίου 1929, 44.

Στο ανατολικό διαμέρισμα του βαπτιστηρίου, το χαρακτηριζόμενο από τον ανασκαφέα ως «αποδυτήριο», διαπιστώθηκαν δύο αντωπές κόγχες, οι οποίες ανοίγονται συμμετρικά στις μακρές πλευρές του, και ένα κτιστό πλίνθινο βάθρο σχήματος Π (σε σωζόμενο ύψος 0,33μ.). Αφενός ο τρόπος διαμόρφωσης των δύο κογχών παραπέμπει στη λειτουργική χρήση τους ως χώρων κατάλληλων για την εναπόθεση ιερών σκευών, κυρίως φιαλών που περιείχαν το έλαιο και το άγιο μύρο, απαραίτητων στην τέλεση των μυστηρίων του βαπτίσματος και του χρίσματος αντίστοιχα. Παρόμοιου τύπου κόγχες εντοπίστηκαν επίσης σε βαπτιστήρια άλλων χριστιανικών μνημείων, όπως στην Παλαιστίνη, όπου ο Crowfoot, - αρχαιολόγος της Βρετανικής Σχολής στην θεωρεί τη διαμόρφωση τέτοιων κογχών, ως απλό διακοσμητικό στοιχείο²¹².

Για το πλίνθινο βάθρο ο Σωτηρίου είχε αρχικά υποθέσει ότι αυτό χρησίμευε ως καρέκλα επισκόπου κατά τη διάρκεια του μυστηρίου του βαπτίσματος. Ανάλογα κτιστά βάθρα παρατηρήθηκαν και κατά την ανασκαφή της βασιλικής Β των Θηβών (συγκεκριμένα στο κέντρο και κοντά στους τοίχους ενός προσκτίσματος. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, το αντίστοιχο κτιστό βάθρο του βαπτιστηρίου της βασιλικής Α αποτελούσε βάση κλιβάνου για τη θέρμανση του ύδατος προκειμένου να τελείται η βάπτισμα νηπίων, ή ασθενών²¹³. Βάσει πάντως νεότερων ερμηνευτικών προσεγγίσεων, πρόκειται πιθανότατα για ορθογώνια κτιστή λεκάνη, όπου είτε φυλάσσονταν τα λευκά ενδύματα των νεοφωτίστων²¹⁴ είτε νίπτονταν οι πόδες των νεοβαπτισθέντων κατά την τέλεση του εν λόγω μυστηρίου²¹⁵. Τέλος, τα δύο τεμάχια του κιονίσκου²¹⁶ που επισημάνθηκαν στο βαπτιστήριο της εξεταζόμενης εκκλησίας ενδέχεται να υποβάσταζαν τράπεζα, όπως υποθέτουμε και για την περίπτωση της βασιλικής Α των Φιλιππων, στο

---

²¹² Σωτηρίου 1929, 44, σημ. 1.

²¹³ Σωτηρίου 1929, 44 Εν είδει εστίας ορθογώνιος χώρος για τη θέρμανση του ύδατος κατά την προπαρασκευή του βαπτίσματος επισημαίνεται τόσο στο πρωϊμότερο (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Γ' φάση, 231-232) όσο και στο μεταγενέστερο βαπτιστήριο της Βασιλικής Γ των Φθιωτίδων Θηβών (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, ΣΤ' φάση, 232-233).

²¹⁴ Βλ. Γ. Γούναρης, Τα βόρεια προσκτίσματα του Οκταγώνου των Φιλιππων,

²¹⁵ Την παρούσα εναλλακτική υπόθεση διατυπώνει ο διδάσκων κ. Ιωάννης Δ. Βαραλής.

²¹⁶ Σωτηρίου 1929, 44. Αντίστοιχα, δύο κιονίσκοι που υποβάσταζαν τράπεζες (η μία επιμήκη τράπεζα) βαίνουν στην ευθεία της χορδής της πεταλόσχημης αφίδας στον ανατολικό τοίχο του βαπτιστηρίου στο βαπτιστήριο της Βασιλικής Α των Φιλιππων (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Β' φάση, 322).

οποίο αποκαλύφθηκαν κατά χώραν η βάση του κιονίσκου και συναφή ευρήματα, δηλαδή βάσεις και τμήματα τραπεζών²¹⁷.

Από το χώρο του βαπτιστηρίου της βασιλικής Α των Θηβών περισυνελέγησαν κατά τη διάρκεια των δοκιμαστικών ερευνών και πριν από την έναρξη των συστηματικών ανασκαφών τα ακόλουθα κινητά ευρήματα:

α) δύο βάσεις τραπεζών (πίν. 92-93) με αξιόλογο γλυπτό σχεδόν εγχάρακτο στην αριστερή βάση (ύψ. 0,46μ.) παρόμοια με τα συνήθη θέματα των θωρακίων και ανάγλυφο στη δεξιά βάση (ύψ. 0,86μ.) διάκοσμο. Όπως επισημαίνει ο Σωτηρίου, η ελαφρώς κοίλη άνω επιφάνεια της δεύτερης βάσης φέρει στο μέσον οπή, στην οποία εφάρμοζε η πλάκα της τράπεζας.²¹⁸

β) Δύο τμήματα τραπεζών (πίν. 94), το πρώτο (το αριστερό) εκ των οποίων είναι στρογγυλό και πλαισιώνεται από διπλή ταινία, ενώ το δεύτερο τετράγωνο με κυκλική βάθυνση σε σχήμα λεκάνης. Κατά τον ανασκαφέα, οι συγκεκριμένες τράπεζες προέρχονται από προσκτίσματα και ειδικότερα από το βαπτιστήριο²¹⁹.

γ) Τμήματα εγχρώμων κονιαμάτων (ή με γραπτό διάκοσμο), τα οποία εντοπίστηκαν κατά την αποχρωμάτωση του βαπτιστηρίου – όπως επίσης του νάρθηκα – και είναι προφανώς σπαράγματα μη αναγνωρίσιμων σήμερα τοιχογραφιών²²⁰.

Το προοριζόμενο για την απόδυση και το χρίσμα διαμέρισμα του βαπτιστηρίου επικοινωνεί μέσω δύο θυρών με το αίθριο και το συνεχόμενο, βορείως του νάρθηκα, τετράγωνο πρόσκτισμα, το οποίο ο ανασκαφέας ταυτίζει με τον «αύλειον οίκον» ή το «προαύλειον», όπως ονομάζει τον προθάλαμο του βαπτιστηρίου ο Κύριλλος Ιεροσολύμων διαχωρίζοντάς τον από τον «ἑσώτερον οἶκον» (δηλαδή το «ἀποδυτήριον» και το «φωτιστήριον» (πίν. 7 και 95). Στο τετράγωνο αυτό κτίσμα, το δάπεδο του οποίου είναι στρωμένο με χοντρό ψηφιδωτό²²¹, τελούνταν οι εξορκισμοί, οι αφορισμοί και η προ του μυστηρίου του

²¹⁷ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Β' φάση, 322.

²¹⁸ Σωτηρίου 1929, 101.

²¹⁹ Σωτηρίου 1929, 101.

²²⁰ Σωτηρίου 1929, 103.

²²¹ Σωτηρίου 1929, 44.

βαπτίσματος ακολουθία, γνωστή ακόμη ως του «άνοιγματος τῶν ὕψων») των κατηχουμένων.

Μέσω μιας θύρας στο διαμέρισμα του «αυλείου οίκου» του βαπτιστηρίου καθίστατο εφικτή η πρόσβαση νότια προς το νάρθηκα και ανατολικά προς το επόμενο ορθογώνιο προσκτίσμα που εκτείνεται παράλληλα με το δυτικό τμήμα του βορείου κλίτους. Στον παρόντα χώρο, το δάπεδο του οποίου είναι στρωμένο με μεγάλες πλίνθους σε υψηλότερο από τα άλλα προσκτίσματα επίπεδο, οδηγούν δυο βαθμίδες, ενδείξεις που δηλώνουν μεταγενέστερη προσθήκη. Από την προς το νάρθηκα θύρα επιτρεπόταν ίσως η διέλευση των κληρικών, ενώ οι κατηχούμενοι που δεν κατευθύνονταν στον κυρίως ναό, είχαν τη δυνατότητα να εισέλθουν απευθείας στο βαπτιστήριο²²².

Κατά την έρευνα στο τελευταίο (τέταρτο κατά σειρά) προς ανατολάς – υπαίθριο πιθανότατα – βόρειο προσκτίσμα που επικοινωνεί με τον «αύλειον οἶκον» αποκαλύφθηκαν βάσεις κλίμακας για τα υπερώα της βασιλικής, η κατασκευή των οποίων μάλλον χρονολογείται σε μεταγενέστερη φάση, καθώς επίσης δύο κορμοί κιόνων, στηρίγματα της πιθανώς ξύλινης κλίμακας.²²³

Σε ευρύτερα πλαίσια το βαπτιστήριο της βασιλικής Α των Θηβών συγκροτείται από ένα αρχιτεκτονικό σύνολο τριών προσκτισμάτων στα βόρεια του αιθρίου και του νάρθηκα, υπόδειγμα για τη σχέση του χώρου με τη λειτουργική χρήση του. Στην παρούσα περίπτωση, η μελέτη της διάταξης και της σύνδεσής του με τα μυστήρια του βαπτίσματος και του χρίσματος καθίσταται έμπρακτα πολύτιμη για την πλησιέστερη κατανόηση της λειτουργικότητας της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, προσαρμοσμένης στο τυπικό της τέλεσης των ιερών ακολουθιών της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας²²⁴.

---

²²² Σωτηρίου 1929, 44.

²²³ Σωτηρίου 1929, 44. Το κλιμακοστάσιο ανόδου στα υπερώα είναι ως επί το πλείστον διαμορφωμένο κοντά στη βορειοδυτική γωνία του κυρίως ναού ή του νάρθηκα, όπως διαπιστώνεται στις εξής βασιλικές: της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, (Ορλάνδος 1994², 200, σημ. 1), Α (βόρεια του νάρθηκα) (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 786, Α' φάση, 322) και Γ των Φιλίππων (βόρεια του αιθρίου με ιδιαίτερη μνημειακή κλίμακα (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 789, Β' φάση, 326).

²²⁴ Σωτηρίου 1929, 45.

β. Το σκευοφυλάκιο

Συμμετρικά προς το βαπτιστήριο διατάσσεται και το ορθογώνιο πρόσκτισμα του σκευοφυλακίου (διαστάσεων 13,75X5,40μ. (πίν. 7) έξω από το νότιο μακρό τοίχο της νότιας στοάς του αιθρίου²²⁵. Το κύριο διαμέρισμα του σκευοφυλακίου διαθέτει εγγεγραμμένη ημικυκλική αψίδα στη δυτική του πλευρά²²⁶.

Στο νότιο άκρο της εγγεγραμμένης αψίδας (πίν. 96 και 97) επισημαίνεται φρέαρ²²⁷ με τετράκογχο στόμιο (πλάτους 0,60μ.)²²⁸. Ανάλογη απόληξη με αψίδα προς Δυσμάς διαπιστώνεται σε πρόσκτισμα της βασιλικής Β της Νικόπολης και στον περίκεντρο ναό (ροτόντα) της Αμφίπολης²²⁹. Στις εξωτερικές επιφάνειες των προεξέχοντων (πλάτους μόλις 0,40μ.) εκατέρωθεν της αψίδας τοίχων εφάπτονταν δύο ημικίονες, καθώς αυτό αποδεικνύεται από μία πλάκα (πλάτους 0,25μ.) που κείται στο χώρο μπροστά από τους ώμους της αψίδας, όπου εφαρμόζουν ακριβώς οι ημικίονες. Τα εν λόγω αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή του αιθρίου, φέρουν την επίπεδη όψη τους απλώς ειργασμένη και πιθανώς κοσμούσαν τους ώμους της αψίδας του βαπτιστηρίου, στους οποίους

²²⁵ Σύμφωνα με τον καθηγητή Γεώργιο Α. Σωτηρίου, το σκευοφυλάκιο συνήθως είναι προσκολλημένο στο νότιο εξωτερικό τοίχο των παλαιοχριστιανικών ναών του ελληνικού χώρου (είτε στο ύψος του αιθρίου, του νάρθηκα ή του κυρίως ναού (Σωτηρίου 1929, 130). Ως αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναφέρω τις ακόλουθες βασιλικές: Α και Β των Φθιωτίδων Θηβών (όπου το σκευοφυλάκιο προστίθεται έξω από το νότιο εξωτερικό τοίχο του αιθρίου και του νάρθηκα, (Σωτηρίου 1929, 131-132 και Ορλάνδος 1994², 153), στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (πρόσκτισμα στο νάρθηκα και τον κυρίως ναό) (Ορλάνδος 1994², 601, προσθήκη στη σελ. 153 και ειδικότερα στο στίχο 24, πρβλ. και κάτωψη, πιν. 30), Α (πρόσκτισμα στο νάρθηκα) (Ορλάνδος 1994², 227, σημ. 2), Β (πρόσκτισμα στο νάρθηκα) (Πάλλας 1950, 301-303) και Δ της Νικόπολης (Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 486, Α' φάση, 204), καθώς επίσης στον περίκεντρο ναό (ροτόντα) της Αμφίπολης (στη νότια πλευρά των πλαγίων στοών του αιθρίου) (Βαραλής 2001, τ.Α', αρ. 691, 280).

²²⁶ Ακριβώς όμοια σε εγγεγραμμένη μέσα σε ορθογώνιο – με προς Δυσμάς προσανατολισμό – απολήγει η επιμήκης αίθουσα του σκευοφυλακίου του περίκεντρου ναού (ροτόντα) της Αμφίπολης (Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 691, Α' φάση, σ. 280).

²²⁷ Παρόμοια κατασκευή (δηλ. στόμιο οχετού) για την απορροή των υδάτων έχει επισημανθεί στο βόρειο άκρο της ελεύθερης – με προεξέχοντες τους ώμους και προσανατολισμό προς το Νότο – ημικυκλικής αψίδας της «αίθουσας της εστίας» του σκευοφυλακίου της Βασιλικής Β των θηβών (πιν. 145) (Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 131).

²²⁸ Σωτηρίου 1929, 45.

²²⁹ Για τις ακριβείς ομοιότητες βλ. σημ. 274, ενώ για άλλες στενές αναλογίες, πρβλ. σημ. 272-273. Αντίστοιχες απολήξεις σε προεξέχουσα αψίδα διαπιστώνονται σε προεκτεινόμενα νότια (δεξιά) του νάρθηκα πρόσκτισματα στη Βασιλική Α της Νικόπολης, εκατέρωθεν του νάρθηκα στον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας και στο Gul-Bachtze της Σμύρνης (Σωτηρίου 1929, 45 σημ. 1).

παρατηρήθηκαν παρόμοιες ενδείξεις. Κατά συνέπεια, εντοπίστηκαν συνολικά τέσσερις ημικίονες, δομικά μέλη διακοσμητικού προφανώς χαρακτήρα, ανά δύο συμμετρικά διατεταγμένοι εκατέρωθεν των άκρων των αψιδωτών απολήξεων του βαπτιστηρίου και του προσκτίσματος στο νότιο εξωτερικό τοίχο της νότιας στοάς του αιθρίου²³⁰.

Ο προσδιορισμός από τον ανασκαφέα, καθηγητή Γ. Σωτηρίου, του προσκτίσματος στο νότιο εξωτερικό τοίχο της νότιας στοάς του αιθρίου ως σκευοφυλακίου τεκμηριώνεται από την καταγραφή πλήθους τεμαχίων μεγάλων πίθων (διαμέτρου 1μ.) άλλων κεραμικών (κατηγορία πήλινων ευρημάτων αρ. 1), υάλινων (αρ. 2) και χάλκινων σκευών (πιν. 144), τα οποία αποκαλύφθηκαν κατά τις εργασίες αποχρωμάτωσης της εν λόγω αίθουσας²³¹. Σε γενικά πλαίσια, τα ευρήματα από το σκευοφυλάκιο μπορούν να ταξινομηθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Τα πήλινα: Συγκεκριμένα, εκατέρωθεν της αψίδας σώζονται κατά χώρα δύο τεθραυσμένοι πίθοι με τις βάσεις τους στερεωμένες στο έδαφος (σε βάθος 0,25-0,30μ. από το δάπεδο). Στο χείλος ή το σώμα αρκετών τεμαχίων των πίθων έχει χαραχθεί η επιγραφή (εκκλησία) ΘΗΒ(ων) και συμπλήματα (π.Χ. Χ.Μ. που δηλώνουν ποσοτικά μεγέθη (π.χ. ΧΜ=χίλιοι μόδιοι κ.α.). Τεμάχια πίθων και ορισμένα χάλκινα ελάσματα βρέθηκαν επίσης εντός του φρέατος με τετράγωνο στόμιο (πλάτους 0,60μ.) στο νότιο άκρο της αψίδας²³².

Βέβαια, εκτός από τα τεμάχια των μεγάλων πίθων στην κατηγορία των πήλινων ευρημάτων που προέρχονται από το χώρο του σκευοφυλακίου καταγράφονται:

α) αρκετοί ωοειδούς σχήματος και ανάγλυφα κοσμημένοι παλαιοχριστιανικοί λύχνοι (πιν. 98-101).

β) σφραγίδα ευλογίας με ανάγλυφο διπλό ισοσκελή σταυρό εντός μεταλλίου και περίγραμμα από ελικοειδείς γραμμικό κόσμημα (πιν. 102) καθώς και

---

²³⁰ Σωτηρίου 1929, 46-46.

²³¹ Σωτηρίου 1929, 103.

²³² Σωτηρίου 1929, 103.

γ) πλήθος θραυσμάτων από άβαφα χρηστικά αγγεία, μία ακέραια στάμνος ίδιας κατασκευής και είδος μαγειρικού σκεύους (πιν. 103)²³³.

2. Τα υάλινα, στα οποία κατατάσσονται:

α. Πολλές βάσεις υάλινων δοχείων κανδηλών σχήματος ελαφριάς κόλουρης πυραμίδας (πίν. 70, στην ανώτερη σειρά),

β) Λεπτοί ελαφρώς κοίλοι υάλινοι δίσκοι μικρών διαστάσεων και βαθυκύανου χρώματος φιαλίδιο, πιθανότατα το κάτω μέρος της μεγάλης κρεμαστής κανδήλας (πιν. 70 στην άνω σειρά), καθώς και

γ) Πρασινόχρωμα υάλινα τεμάχια – ενδεχομένως από τους υαλοπίνακες των παραθύρων – σε μικρότερο αριθμό από τα παρόμοια ευρήματα στο δάπεδο του κυρίως ναού²³⁴.

3. Τα μετάλλινα αντικείμενα, στα οποία εντάσσονται: α) τρεις χάλκινοι σταυροί (5ος ή 6ος μ.Χ. αι.) του είδους, το οποίο συνήθως χρησίμευε για την ανάρτηση σκευών (πιν. 104).

Β) Νομισματομόρφο χρυσό έλασμα²³⁵ (πιν. 105). ίσως φυλακτήριο (amuleta), είδος δηλαδή των χριστιανικών εγκολπιών, με τον τρισάγιο ύμνο σε κεφαλαιογράμμη επιγραφή (εποχή Ιουστινιανού).

Τέλος, από το χώρο του σκευοφυλακίου περισυλλέγησαν νομίσματα χρονολογούμενα κατά το α' μισό του 7^{ου} μ.Χ. αιώνα, τα οποία καθίστανται μοναδικό εύρημα που τεκμηριώνει την χρονολόγηση της παρακμής της λειτουργίας της Βασιλικής Α (πιν. 106-111)²³⁶.

Η πρόσβαση στο σκευοφυλάκιο, όπως αντίστοιχα στο βαπτιστήριο καθίσταται εφικτή από δύο θύρες: η πρώτη (πλάτους 1 μ.) ανοίγεται στο βόρειο τοίχο του προσκτίσματος και επιτρέπει την πρόσβαση στη νότια στοά του αιθρίου η δεύτερη πλάτους 1,80 μ. οδηγεί σε τετράγωνο διαμέρισμα που εκτείνεται νότια (δεξιά) του νάρθηκα και σε συμμετρική διάταξη προς το λεγόμενο προαύλιο του βαπτιστηρίου (πιν. 144). Το διαμέρισμα αυτό που μπορεί να ονομαστεί προθάλαμος του σκευοφυλακίου, επικοινωνεί μέσω μιας θύρας στο βόρειο τοίχο

²³³ Σωτηρίου 1929, 103-105.

²³⁴ Σωτηρίου 1929, 105-106.

²³⁵ Σωτηρίου 1929, 105-106.

²³⁶ Σωτηρίου 1929, 107-109.

του με το νάρθηκα, ενώ το δάπεδό του καλύπτεται από χοντρό μωσαϊκό με γεωμετρικά θέματα (πιν. 112).²³⁷

γ) Οι λεγόμενοι πύργοι της πρόσοψης.

Δυτικά του βαπτιστηρίου και του σκευοφυλακίου και εκατέρωθεν της δυτικής στοάς του αιθρίου ανοίγονται συμμετρικά δύο – ένα στο βόρειο και ένα στο νότιο εξωτερικό τοίχο του αιθρίου – τετράγωνα προσκτίσματα (διαστ. 5,40X5,40μ. το καθένα), τα οποία έχουν αποκατασταθεί ως πύργοι προσδίδοντας μεγαλοπρέπεια στην πρόσοψη της Βασιλικής. Η πρόσβαση στο βόρειο τετράγωνο διαμέρισμα καθίσταται εφικτή μέσω της νότιας θύρας που επικοινωνεί με τη βόρεια στοά του αιθρίου και μέσω της βόρειας εξώθυρας με τον εξωτερικό περίβολο του Ναού. Η μοναδική είσοδος – η οποία έκλεινε με θύρα – προς το νότιο τετράγωνο διαμέρισμα συνδέει τον παρόντα χώρο με τη νότια στοά του αιθρίου, καθώς νότια δεν υφίσταται διέξοδος πιθανώς λόγω της ανάπτυξης μικρών προσκτισμάτων στο νότιο εξωτερικό τοίχο, τμήματα της θεμελίωσης των τοιχωμάτων των οποίων επισημάνθηκαν κατά τις ανασκαφές (πιν. 76)²³⁸.

Η αποκάλυψη λειψάνων βαθμίδας κλίμακας από μελανόχρωμο τραχίτη αριστερά της θύρας προς το αίθριο εντός του νοτίου «πύργου» οδήγησε τον καθηγητή Γεώργιο Α. Σωτηρίου στο συμπέρασμα ότι στα δύο παράπλευρα της δυτικής στοάς του αιθρίου τετράγωνα διαμερίσματα (το βόρειο και το νότιο) στεγαζόταν κλιμακοστάσιο για την άνοδο στα υπερώα που αναπτύσσονταν στο δεύτερο όροφο. Κατά τον ανασκαφέα, ανώτερος όροφος διαμορφωνόταν πιθανότατα μόνο στα δύο ακραία πυργόσχημα τετράγωνα κτίσματα χωρίς να επεκτείνεται ανατολικά πάνω στα μονόροφα διαμερίσματα του βαπτιστηρίου και του σκευοφυλακίου επίσης, δεν ήταν δυνατόν να ανυψώνεται δεύτερος όροφος πάνω από την πρόσοψη (δηλαδή τη δυτική στοά του αιθρίου), διότι ούτε ανάλογα ευρήματα καταγράφηκαν ούτε παρόμοια παραδείγματα έχουν εντοπιστεί κατά τη μελέτη συγκριτικών δεδομένων από άλλα μνημεία²³⁹.

---

²³⁷ Σωτηρίου 1979, 46.

²³⁸ Σωτηρίου 1929, 47.

²³⁹ Σωτηρίου 1929, 47.

Η ανοικοδόμηση των δύο τετράγωνων πύργων, οι οποίοι – κατά το Γ. Σωτηρίου – συν τοις άλλοις προσέδιδαν μνημειακότητα στην πρόσοψη της Βασιλικής (όπως αυτή αποκαθίσταται στα αρχιτεκτονικά σχέδια της πρόσοψης και της τομής της εκκλησίας, (πιν. 65), φαίνεται να υιοθετεί συριακά πρότυπα αλλά μόνο εξωτερικά. Ειδικότερα, τα δύο τετράγωνα προσκτίσματα άμεσα δεν ενσωματώνονται κατά πλάτος στην ανωδομή του υπόλοιπου Ναού επάνω και πίσω από το νάρθηκα, σύνηθες γνώρισμα της αρχιτεκτονικής των παλαιοχριστιανικών βασιλικών της Συρίας (π.χ. Βασιλική του Τουρμανίν, πιν. 113). Σύμφωνα με τα επιχειρήματα του καθηγητού Σωτηρίου, πρόσθετο τεκμήριο για τη λειτουργική αποστολή της ανέγερσης των δύο γωνιαίων «πύργων»²⁴⁰ ως υπερών αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη κλίμακας ανόδου, όπως ο μεγάλος αριθμός – ακέραιων ή μη – κορμών κίωνων μικρότερων διαστάσεων απ' ότι εκείνοι των τριών κιονοστοιχιών των στοών στο ισόγειο του αιθρίου. κιονοκράνων με τα επιθήματά τους. διαχωριστικών αμφικιονίσκων των παραθύρων και ευμεγέθων κεράμων της ξύλινης προφανώς τετρακλινούς στέγης. η οποία αναπαρίσταται με ακρίβεια βάσει της κάτοψης και της ανωδομής της βασιλικής κατά τη σχεδιαστική ανασύνθεση της πρόσοψης και της τομής της εκκλησίας (πιν. 65)²⁴¹.

Μολαταύτα η άποψη του ανασκαφέα για την ανάπτυξη υπερών μόνον επάνω από τα δύο γωνιαία τετράγωνα διαμερίσματα δε μας πείθει. Απεναντίας, θέτουμε εύλογα ερωτήματα για τη διερεύνηση της χρησιμότητας της κατασκευής τους (σε ένα χρονικά πρωϊμότερο – ίσως – στάδιο από την έναρξη της λειτουργίας του υπαίθριου χώρου ανατολικά του προθαλάμου («του προαυλείου») του Βαπτιστηρίου ως κλιμακοστασίου για την άνοδο προς το δεύτερο όροφο του ναού). Πρώτον, πως είναι δυνατό να διατάσσονται υπερώα μόνον επάνω από τα δύο τετράγωνα διαμερίσματα – προσκτίσματα (βορειοδυτικά και βορειοανατολικά) του αιθρίου και συγχρόνως να καταγράφεται στο εσωτερικό του δυσανάλογα μεγάλος – για την ανωδομή τους αριθμός αρχιτεκτονικών γλυπτών; Κατά την προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος υποθέτουμε αφενός την

---

²⁴⁰ Σωτηρίου 1929, 47.

²⁴¹ Σωτηρίου 1929, 49.

ανάπτυξη υπερών ακριβώς πάνω από τις δύο κατά μήκος στοές του αιθρίου, δηλαδή τη βόρεια και τη νότια και την κατ' επέκταση σύνδεσή τους διαγώνια με το δεύτερο όροφο των δύο ακραίων πυργόσχημων διαμερισμάτων. Δεύτερον, μήπως τα απαριθμούμενα από τον ανασκαφέα Γεώργιο Σωτηρίου γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη μεταφέρθηκαν στα δύο τετράγωνα διαμερίσματα ύστερα από τη σύμπτυξη των λειτουργικών αρχιτεκτονικών μερών ερείπωση της ανωδομής (και ειδικά των υπερών) της εκκλησίας; Τρίτον, εάν αποδεχτούμε τη βασιμότητα της διαμόρφωσης διώροφου αιθρίου, πρόταση την οποίαν καταθέσαμε σε προηγούμενη ενότητα (αν και γι' αυτήν δε διαθέτουμε απτές αποδείξεις), η σχεδιαστική αποκατάσταση της πρόσοψης και της τομής του τρίστου αιθρίου της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών ενδέχεται να παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με της αντίστοιχες αναπαραστάσεις – εξαιρουμένης βέβαια της ανατολικής στοάς – του τετράστου αιθρίου της βασιλικής Δ και του περικέντρου ναού (ροτόντας) της Αμφίπολης. (πρβλ. ενότητα 1.2.4 α. Η αρχιτεκτονική δομή του αιθρίου).

1.2.7. Ο περιβάλλον χώρος

Στον εντός των τειχών χώρο που περιβάλλει ολόγυρα το κέντρο της πόλης των παράλιων Φθιωτίδων Θηβών και σε μέση ακτίνα 200-300μ. περίπου από τη βασιλική Α έχουν επισημανθεί και ανασκαφεί οι ακόλουθες κατασκευές: α) προς Ανατολάς και Βορράν: 1. Ο περίβολος της Βασιλικής (πλευράς ανατολικά, βόρεια και νότια) 2. η πλακόστρωτη οδός ανατολικά. 3. το νεκροταφείο (στη βορειοανατολική γωνία του περιβόλου της εκκλησίας).

α. Ο προς Ανατολάς και Βορράν περιβάλλον τη Βασιλική Α χώρος:

1. Ο περίβολος της Βασιλικής (ανατολική, νότια και βόρεια πλευρά)

Η βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών περιστοιχίζεται ολόγυρα (από την ανατολική, τη βόρεια και τη νότια πλευρά) από έναν περίβολο, ενώ δύο εισοδοί στα άκρα του ανατολικού του σκέλους επιτρέπουν την πρόσβαση προς την

κεντρική οδό της πόλης²⁴². Στον αναφερόμενο χώρο πραγματοποιήθηκαν συστηματικές ανασκαφές κατά τα έτη 1955-1956, οπότε ο Σωτηρίου αποκάλυψε ολοκληρωτικά τον περίβολο ανατολικά της εκκλησίας και εν μέρει προσδιόρισε και τα σκέλη των άλλων πλευρών. Ειδικότερα, ανατολικά της βασιλικής ανασκάφηκε μεγάλος «έμβολος», δηλαδή επιμήκης κιονοστήρικτη στοά (μήκους 36μ. και ασύμμετρου πλάτους), με τοίχους εκατέρωθεν. Στα ευρήματα της ανατολικής πλευράς του περιβόλου (πιν. 144) συγκαταλέγονται τμήματα γλυπτών αρχιτεκτονικών μελών, λείψανα του μεγαλοπρεπούς διακόσμου της στοάς, πιθανώς κρηνών και οχετών²⁴³. Στη νότια πλευρά του περιβόλου εντοπίστηκαν θεμέλια κτισμάτων, τα οποία είναι συνεχόμενα προς τη νοτιοδυτική γωνία της βασιλικής, και αξιόλογη κρήνη με μαρμαρόστρωτο δάπεδο εξωτερικά από το σκευοφυλάκιο. Ωστόσο, εξαιτίας της μεγάλης επίχωσης η βόρεια πλευρά του περιβόλου παρέμεινε ουσιαστικά ανεξερεύνητη²⁴⁴.

Περαιτέρω αρχαιολογικές έρευνες στο χώρο του περιβόλου της βασιλικής (πιν. 115) διεξήχθησαν το Λαζαρίδη κατά τα έτη 1972 και 1973. στις οποίες εντοπίστηκαν προσκτίσματα στη νότια, βόρεια και ανατολική πλευρά του²⁴⁵. Αναλυτικότερα, στο νότιο σκέλος του περιβόλου (μήκους 33.70 μ. και πλάτους 0,85μ.) έχει προστεθεί σε μεταγενέστερη φάση νέος τοίχος (μήκους 2.70μ. και καμπτόμενος προς Ανατολάς), διαγράφοντας ορθή γωνία και σχηματίζοντας ορθογώνιο διαμέρισμα (διαστάσεων 5,25X3,27μ.). Έξω από τη νότια πλευρά του σκευοφυλακίου επισημάνθηκαν λείψανα τοίχων, συγχρόνων ή μεταγενέστερων της βασιλικής, σύστημα αγωγών και φρεατίων για την αποστράγγιση υγρών από το σκευοφυλάκιο και διοχέτευσή τους στον κεντρικό αποχετευτικό αγωγό²⁴⁶. Παράλληλα με τον εξωτερικό τοίχο της νότιας πλευράς του ανασκαπτομένου περιβόλου καταγράφηκαν λείψανα τοίχων προερχομένων από διάφορες²⁴⁷ (τετράγωνες, ημικυκλικές, κ.α.) κατασκευές αδιάγνωστης ακόμη, χρήσης. Τα σπουδαιότερα αρχιτεκτονικά λείψανα διαπιστώνονται στο νοτιοανατολικό άκρο

²⁴² Karagiorgou 2001, 187.

²⁴³ Σωτηρίου 1955, 135.

²⁴⁴ Σωτηρίου 1955, 135.

²⁴⁵ Λαζαρίδης 1987, 322.

²⁴⁶ Για τις σχετικές εργασίες συντήρησης και μελέτης, βλ. Λαζαρίδης 1968, 31, 41.

²⁴⁷ Λαζαρίδης 1972, 32.

του νοτίου περιβόλου, όπου δύο μαρμάρινες βάσεις κίωνων (με πλίνθο διαστάσεων 0,365X0,365 και άνω διάμετρο 0,33μ. και 0,32μ. εδράζονται αντίστοιχα σε δύο μαρμάρινες λιθοπλίνθους (διαστάσεων 0,80X0,75μ. και 0,71X0,745μ.). Οι βάσεις αυτές σε συνδυασμό με τις εκατέρωθεν τους (ανατολικά και δυτικά) παραστάδες (μήκους 1,35 και 1,45μ.) ανήκουν σε τρίβηλο, μέσω του οποίου καθίστατο εφικτή η διόδος νοτιότερα προς τα κτίρια του γυμνασίου (;) και του λουτρόνα (;) νοτιοανατολικά του περιβόλου της βασιλικής. Τέλος, από τον ευρύτερο χώρο της νότιας πλευράς του περιβόλου περισυνελέγησαν μικρά κινητά ευρήματα, όπως όστρακα παλαιοχριστιανικών αγγείων, θραύσματα μαρμάρινων μελών, τεμάχια υαλόμαζας και σιδηρόμαζας, τεμάχια επιτοίχιου ψηφιδωτού και ψηφίδες, σπόνδυλοι κίωνων, ήλοι, μολύβδινα και χάλκινα ελάσματα, τμήματα από πήλινους λύχνους, υάλινες κανδήλες, μυροδοχεία, πίθους και νομίσματα²⁴⁸. Συνεπώς, υποθέτουμε την εγγύτητα εργαστηρίων του γυαλιού και κατεργασίας μετάλλων.

Στη βόρεια πλευρά του περιβόλου της εκκλησίας αποκαλύφθηκαν τα λείψανα τοίχου (διαστάσεων 60,40X0,50μ.) που εκτείνεται σχεδόν παράλληλα προς τα βόρεια προκτίσματα και το βόρειο κλίτος του ναού και καταλήγει στη δυτική γωνία του, όπου διαμορφώνεται η κιονοστήρικτη στοά του δρόμου, το πρόπυλο της βασιλικής. Ο εξεταζόμενος επιμήκης τοίχος, ο οποίος δεν αποτελεί ως προς τη δομή του ενιαία κατασκευή αλλά τμηματική σύνθεση, εικάζεται ότι είναι το νότιο όριο κτιρίου που συνεχίζει προς Βορράν και δεν έχει ανασκαφεί ακόμη. Εκτός από το δάπεδο που κάλυπτε το βόρειο χώρο της βασιλικής ανασκάφηκε ορθογώνιο παραλληλόγραμμο διαμέρισμα ανατολικά του βαπτιστηρίου, εντός του οποίου εντοπίστηκαν λείψανα εστίας²⁴⁹ και πεταλοειδούς κλιβάνου. Ανατολικότερα ερευνήθηκαν μονόλιθο φρεάτιο (διαστάσεων 1,22X1,25μ. με διάμετρο στομίου 0,575μ.) και δεύτερο τετράπλευρο φρεάτιο (διαστάσεων 0,53X0,67μ) με λιθόστρωτο στην περίμετρό του. Επιπρόσθετα, από

---

²⁴⁸ Λαζαρίδης 1972, 33.

²⁴⁹ Λαζαρίδης 1972, 33.

το χώρο της βόρειας πλευράς του περιβόλου περισυνελέγησαν μικρά κινητά ευρήματα παρόμοια με τα αντίστοιχα της νότιας πλευράς²⁵⁰.

2. Η πλακόστρωτη οδός

Ανατολικά της βασιλικής Α – και συγκεκριμένα σε απόσταση 7μ. από την ανατολική πλευρά του περιβόλου της – διαμορφώνεται δρόμος, πιθανότατα η κύρια οδική αρτηρία που οδηγούσε από τις παράλιες Θήβες προς τη Δημητριάδα όπως προκύπτει από τη μελέτη του συστήματος ρυμοτομίας, η εξεταζόμενη οδός αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά – μαζί με την επιτόπια εμπορική αγορά και τον αγωγό στο βόρειο τοίχο της βασιλικής Β – της πρώιμης πολεοδομικής ανάπτυξης του υστερορωμαϊκού άστεως που διατηρήθηκαν παρά τις αλλεπάλληλες μεταβολές. Ειδικότερα, πρόκειται για πλακόστρωτη οδό, από μεγάλες ανοιχτού πράσινου χρώματος λίθινες πλάκες (πλάτους 3,5μ.), η οποία ανασκάφηκε από τον Σωτηρίου κατά τα έτη 1938 και 1954-1956 σε συνολικό μήκος 120μ.²⁵¹. Ακριβώς κάτω από την πλακόστρωση οδεύει ο κεντρικός αποχετευτικός αγωγός, ο οποίος βαίνοντας από δυτικά συνεχίζει παράλληλα προς το νότιο τοίχο του περιβόλου και έπειτα, αφού κάμπτεται προς Βορράν κατευθύνεται προς το λιμάνι²⁵².

Την ανατολική πλευρά της οδού οριοθετεί κιονοστοιχία – ανασκαφικά τεκμηριωμένη από τις ανευρεθείσες κατά χώραν βάσεις κίωνων της, η οποία καθώς συνδέεται με τη στοά της βασιλικής Α προσδίδει την εντύπωση μιας περίστυλης οδού με ιδιαίτερο μνημειακό χαρακτήρα στο κέντρο της πόλης. Εκατέρωθεν της οδού έχουν ανεγερθεί τετράγωνα σχεδόν κτίσματα (διαστάσεων 8Χ8,60μ.), τα οποία έχουν προσδιοριστεί ως καταστήματα²⁵³. Κατά την εξέλιξη της ανασκαφής το 1973 (πιν. 114 και 116-117) αποκαλύφθηκαν οι βάσεις και τα αρχιτεκτονικά λείψανα της ανατολικής κιονοστοιχίας, επάλληλα πατώματα, υπόγεια, πίθοι, τάφοι, αρχαιότεροι και νεότεροι πήλινοι αγωγοί, όστρακα και ακέραια αγγεία, μαρμάρινα μέλη, χάλκινα αντικείμενα και νομίσματα

---

²⁵⁰ Λαζαρίδης 1972, 33.

²⁵¹ Karagiorgou 2001, 192.

²⁵² Λαζαρίδης 1972, 32.

²⁵³ Karagiorgou 2001, 192.

χρονολογούμενα από τα τέλη του 3^{ου} έως τα τέλη 4^{ου} μ.Χ. αιώνα. Η πολύπλευρη σημασία της παράλιας εμπορικής αγοράς των Θηβών αναδεικνύεται μέσα από τη συνεχή και πολλαπλή οργάνωση και χρήση του εν λόγω χώρου. Χαρακτηριστικά, ο Λαζαρίδης, υπογραμμίζει σε επίλογο ανασκαφικής έκθεσής του ότι: «Ἡ πυκνότης τῶν κτηρίων, ἡ συνεχῆς συντήρησις καὶ ἀνανέωσις, ἡ ἐπέκτασις καὶ ἀνακατασκευὴ αὐτῶν δεικνύουν, ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, πλησίον τοῦ λειμένους εἶχε ζωηρὰν κίνησιν καὶ ἐσφυζε ζωῆς»²⁵⁴.

4. Το κοιμητήριο

Στη βορειοανατολική γωνία του περιβόλου της βασιλικῆς Α ανασκάφηκε κατά την Α' περίοδο (1955²⁵⁵) και κατά τη Β' περίοδο των αρχαιολογικῶν ερευνῶν (1972²⁵⁶) χριστιανικό κοιμητήριο²⁵⁷ σε χώρο που χρησιμοποιούνταν πρώτα ως αποθηκευτικός, καθώς επισημάνθηκαν δεκατέσσερις πίθοι, ανάμεσα στους τάφους. Στο κοιμητήριο απαντῶν δύο εἶδη τάφων: επιμελῶς πλακοσκεπεῖς, που εἶναι διατεταγμένοι σε οικογενειακούς «οἴκους» ἐπάνω στο αρχικό ἐπίπεδο του πατώματος και οι μεμονωμένοι πλακοσκεπεῖς, που εἶναι διανοιγμένοι σε ἐπίχωση και συχνά καλύπτονται ἀπὸ τεμάχια γλυπτῶν ἀπὸ τη γειτονική βασιλική²⁵⁸. Συνολικά καταμετρήθηκαν τριανταένα τριάντα ἕνα τάφοι. (22 στα βορειοανατολικά της βασιλικῆς²⁵⁹ και 9 στα βόρεια της ἐκκλησίας (πίν. 118-122²⁶⁰). Ἀπὸ τη θέση και τον τρόπο της ταφῆς γίνεται ἀντιληπτό ὅτι πρόκειται για δύο διαφορετικῆς χρονικά φάσεις, στην πρωϊμότερη ἐκ των οποίων ἀνήκουν οι οικογενειακοὶ τάφοι, ἐνῶ σε μία μεταγενέστερη περίοδο οι μεμονωμένοι πλακοσκεπεῖς. Πῶς μπορούμε ὡστόσο να αιτιολογήσουμε την ὑπαρξὴ των ταφῶν αὐτῶν, καθώς γνωρίζουμε ὅτι κατά τη διάρκεια της ὕστερης ἀρχαιότητος ἀπαγορεύονταν οι ταφές ἐντὸς των τειχῶν της πόλης; Σύμφωνα με την Καραγιώργου τα δύο ἐντὸς του οχυρωματικοῦ περιβόλου κοιμητήρια

²⁵⁴ Λαζαρίδης 1973, 33.

²⁵⁵ Σωτηρίου 1955, 135-137 και Σωτηρίου 1956, 111.

²⁵⁶ Λαζαρίδης 1972, 35-37.

²⁵⁷ Λαζαρίδης 1987, 316.

²⁵⁸ Karagiorgou 2001, 194.

²⁵⁹ Λαζαρίδης 1972, 37.

²⁶⁰ Karagiorgou 2001, 195.

άρχισαν να χρησιμοποιούνται, είτε α) όταν είχαν αρθεί οι περιορισμοί για ταφές εντός των τειχών, είτε β) όταν η πόλη ήταν σε κατάσταση προχωρημένης παρακμής ή γ) όταν πια κατέστη ανασφαλές – λόγω ορισμένων ιστορικών συνθηκών (π.χ. επιδρομές ξένων λαών) να ενταφιάζονται οι νεκροί εκτός των τοιχών. Στην προκειμένη περίπτωση, όπως υπογραμμίζει η Καραγιώργου, οι οικογενειακοί τάφοι, οι οποίοι χρονολογούνται στην πρώτη φάση της χρήσης του κοιμητηρίου είναι δυνατό να ερμηνευτούν ως ταφές ad sanctos, δηλαδή ταφές ανοιγμένες δίπλα σε ιερούς τόπους, η παρουσία των οποίων εντός των τειχών της πόλης δικαιολογούσε τη μεταβολή που είχε συντελεστεί στις αντιλήψεις των ανθρώπων της εποχής, για τη μεταθανάτια ζωή, την αιωνιότητα²⁶¹.

1.3. Κατασκευαστικές φάσεις και χρονολόγηση- Συμπεράσματα.

Η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών ακολουθεί πλήρως το πρότυπο της διάταξης της «ελληνιστικής βασιλικής». Αρχιτεκτονικά ανήκει στην πρώτη περίοδο ανέγερσης απλού τύπου παλαιοχριστιανικών βασιλικών με κιονοστοιχίες που βαίνουν έως τους ανατολικούς τοίχους, προεξέχουσα αψίδα, άνευ παστοφοριών Ιερό Βήμα, υπερώα στο δεύτερο όροφο, μεγάλο περίστωο – στην περίπτωση της εξεταζόμενης εκκλησίας τρίστωο – αίθριο, προσκτίσματα στις πλάγιες πλευρές και πρόπυλο κατά μήκος της δυτικής πρόσοψης. Ο εν λόγω αρχιτεκτονικός τύπος αναπτύχθηκε παντού τριγύρω στη μεσόγειο, το λίκνο του πολιτισμού κατά τον 5^ο και 6^ο μ.Χ. αιώνα. Η βασιλική είναι προϊόν του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού και γενικότερα της κλασικιστικής αρχιτεκτονικής.²⁶²

²⁶¹ Karagiorgou 2001, σ. 195

²⁶² Κατά τον Σωτηρίου, το θεμελιώδη ελληνικό αρχιτεκτονικό αυτό τύπο τον συναντούμε επίσης σε τόπους, όπου συζεύχθηκαν στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού με τοπικές παραδόσεις και τέχνες, γεωγραφικά εντοπίζουμε πάρα πολλά μνημεία του ίδιου τύπου καθ' όλη σχεδόν την παράλια έκταση περιμετρικά της Μεσογείου και στην περιοχή του Καυκάσου ήδη από τον τέταρτο (4^ο) μ.Χ. αιώνα (Σωτηρίου 1929, 51. Αντίστοιχα αρχιτεκτονικά μέρη με το συγκρότημα της βασιλικής Α των Θηβών (όπως νάρθηκας, υπερώα, αίθριο και προσκτίσματα) διαπιστώνονται άλλοτε μεμονωμένα και άλλοτε ενσωματωμένα σε μεγαλοπρεπή αρχιτεκτονικά σύνολα χριστιανικών μνημείων της Παλαιστίνης (π.χ. Γέρασα), της Συρίας (Id – Der), της (βόρειας) Αφρικής (Hebessa) και της Μικράς Ασίας (Gül – Bachié) αντιπροσωπεύοντας την ελληνική παράδοση και τηρώντας συνάμα μία καθορισμένη διάταξη, η οποία αποκρυσταλλώνεται σαφέστατα στο κείμενο της Διαθήκης του Κυρίου (Testamentum Domini). Συνεπώς, στη βασιλική Α των Θηβών προσδίδεται ιδιαίτερη σημασία, διότι η αρχιτεκτονική της σύνθεση και αρμονία αποτελεί σπουδαίο επίτευγμα του

Ποια ωστόσο κοινά χαρακτηριστικά προκύπτουν από την παράλληλη μελέτη της αρχιτεκτονικής της βασιλικής Α της Νέας Αγχιάλου και των υπολοίπων σύγχρονών της χριστιανικών μνημείων;

Λόγω της ελληνορωμαϊκής βάσης και των παρόμοιων αναγκών της χριστιανικής λατρείας και εν γένει του λειτουργικού τυπικού της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας αναγνωρίζουμε ομοιότητες της βασιλικής Α με τις βασιλικές της πρωτεύουσας της Αυτοκρατορίας, όπως το καθολικό της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Στουδίου, της Θεσσαλονίκης, (κυρίως με το ναό της Θεοτόκου Αχειροποιήτου, αλλά και με μνημεία σε όλες τις ελληνικές χώρες (π.χ. στους Στόβους της πρώην γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας) και στα παράλια του Αιγαίου. Με τα παραπάνω μνημεία που είχε υπόψη του, ο Σωτηρίου συνέκρινε το ναό και τον χρονολόγησε στον 5^ο και στις αρχές του 6^{ου} αρχικά και στα μέσα του 6^{ου} αρχικά και στα μέσα του 5^{ου} αιώνα έπειτα.²⁶³

Εκτός όμως από τον ανασκαφέα νεότεροι ερευνητές επιχείρησαν να προσεγγίσουν το ζήτημα της χρονολόγησης της περιγραφόμενης εκκλησίας καταθέτοντας τις προτάσεις τους. Συγκεκριμένα, το μεγάλο φάσμα των πιθανοτήτων²⁶⁴ για τη χρονολόγηση του ναού που παραδίδει ο Γ.Α. Σωτηρίου (δηλ. 5^{ος} αι. – αρχές 6^{ου} μ.Χ. αιώνα) φαίνεται να αποδέχεται ο Ορλάνδος, ενώ περιορίζουν σημαντικά οι μελετητές Παύλος Λαζαρίδης, Richard Krautheimer και Ιωάννης Βαραλής. Ο Ορλάνδος, υιοθετώντας την εκδοχή του Γ. Σωτηρίου, εντάσσει τη βασιλική Α των Θηβών στα χρονικά πλαίσια που εκτείνονται από τον 5^ο μ.Χ. αιώνα (και εξής) παράλληλα με τις βασιλικές Β των Θηβών, και Α και Β της Νικόπολης²⁶⁵. επισημαίνει επιγραμματικά τα μέσα του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα στη

ελληνικού πολιτισμού, το οποίο μπορεί να αξιολογηθεί στην ίδια ιεραρχική κλίμακα με εξαίρετης τέχνης παλαιοχριστιανικά εκκλησιαστικά συγκροτήματα των παρατιθέμενων και άλλων περιοχών (Σωτηρίου, 1929, 51).

²⁶³ Σωτηρίου 1929, 51, 97.

²⁶⁴ Κατά τη γνώμη μας, ο ανασκαφέας Γεώργιος Α. Σωτηρίου έχει διευρύνει τα χρονικά όρια της ανέγερσης της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών στη διάρκεια ενός αιώνα (5^{ος} αι. – αρχές 6^{ου} μ.Χ. αι.) αποσκοπώντας ενδεχομένως στην αποφυγή σφάλματος λόγω των ελλειπών δυνατοτήτων και μεθόδων χρονολόγησης για τα επιστημονικά δεδομένα στην Ελλάδα κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930, οπότε δημοσιεύτηκαν τα αποτελέσματα των ερευνών στη βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών.

²⁶⁵ Ορλάνδος 1994², 495.

σύντομη γενική έκθεσή του για το έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην πόλη των Φθιωτίδων Θηβών²⁶⁶.

Ο Krautheimer υπογραμμίζοντας, όπως πρωτίτερα και ο Σωτηρίου την τυπολογική και χρονική συγγένεια της εκκλησίας με τις βασιλικές της Αχειροποιήτου Θεσσαλονίκης (την οποίαν ο ίδιος χρονολογεί στο 450 μ.Χ.²⁶⁷, ενώ ο Robin Cormack επιχειρηματολογεί για το γ' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα,²⁶⁸) και του Αγίου Ιωάννου του Στουδίου Κωνσταντινούπολης (το «Κυριακόν», της ομώνυμης μονής που θεμελιώθηκε κατά το έτος 453 μ.Χ.²⁶⁹) θεωρεί ότι η ανοικοδόμηση της βασιλικής Α έλαβε χώρα γύρω στο έτος 470 μ.Χ.²⁷⁰. Τέλος, ο C. Mango προτείνει ως νεότερη χρονολόγηση το έτος 452/453 μ.Χ.

Ωστόσο θα μπορούσαν να διακριθούν οι εξής οικοδομικές φάσεις:

Α' φάση (τέλη 5^{ου} – αρχή 6^{ου} αιώνα μ.Χ.: η ανοικοδόμηση του της Βασιλικής.

Κατά την Α' φάση της βασιλικής, η οποία πιθανότατα λαμβάνει χώρα ανάμεσα στα τέλη του 5^{ου} και την αρχή του 6^{ου} αιώνα²⁷¹ (δηλαδή στο διάστημα 480-510 μ.Χ.), ανοικοδομείται το κύριο σώμα της εκκλησίας. Ιδρύεται ο κυρίως ναός, όπου διαρρυθμίζεται το πρεσβυτέριο, ο νάρθηκας και το αίθριο.

Β. φάση (β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα): ανακατασκευή της Βασιλικής.

Σε μία δεύτερη (περίπου κατά το β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι.) φάση – έπειτα από μια καταστροφή (πιθανότατα το σεισμό του έτους 518/519 που συγκλόνισε τη Θεσσαλονίκη – χρονολογείται η ανακαίνιση της βασιλικής Α:

Α) ανακατασκευάζεται τουλάχιστον το ανώτερο τμήμα του ημικυλίνδρου της ασίδας του Ιερού Βήματος και διαμορφώνεται το ενδεχομένως τρίλοβο παράθυρο²⁷².

²⁶⁶ Λαζαρίδης 1987, 322.

²⁶⁷ Krautheimer 1991, 129.

²⁶⁸ Κουρτουτίδου – Νικολαΐου 1989, 12.

²⁶⁹ Krautheimer 1991, 156.

²⁷⁰ Krautheimer 1991, 157, υπότιτλος εικόνας 75

²⁷¹ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Α' φάση, σ. 225

²⁷² Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β' φάση, 226. Κατά την ίδια χρονική φάση (β' τρίτο του 6^{ου} αι. μ.Χ.) πραγματοποιήθηκαν ανάλογες ανακατασκευής εργασίες συν τοις άλλοις στο μεγάλο

Β) Παράλληλα ανακατασκευάζονται τα ανώτερα τμήματα των τοίχων, οι κεντρικές κιονοστοιχίες του ισογείου και των υπερώων του κυρίως ναού καθώς επίσης οι ζώνες των κοσμητών²⁷³.

Γ) Δίπλα στο νότιο στυλοβάτη του κεντρικού κλίτους τοποθετείται η μαρμάρινη βάση του ριπιδιόσχημου άμβωνα²⁷⁴.

Δ) Το ψηφιδωτό δάπεδο του βαπτιστηρίου καλύπτεται με μεγάλες τετράγωνες πλίνθους παρόμοιο με το δάπεδο των στοών του αιθρίου²⁷⁵.

Ε) Προσκολλημένη στις πλευρές της βορειοδυτικής γωνίας του νοτίου προσκτίσματος του νάρθηκα αποκαλύφθηκε μικρή τετράγωνη κατασκευή (διαστάσεων 0,60X0,60μ.) όμοια με στόμιο φρέατος (σημερινού βάθους 0,70μ., βλ. κάτοψη πίν. 7). Η κατασκευή αυτή καλυπτόταν από τεθραυσμένη στο μέσον (κατά πάσα πιθανότητα σε μεταγενέστερη εποχή) μαρμάρινη πλάκα²⁷⁶ - και συγκεκριμένα θωράκιο, το οποίο φέρει αξιόλογη ανάγλυφη διακόσμηση (με θέμα παγώνι που ραμφίζει φυλλοφόρο άνθος,²⁷⁷ (πίν. 123). Βόρεια και δυτικά συγκροτείται από τους τοίχους του προσκτίσματος, ενώ νότια και ανατολικά οριοθετείται από κτιστά τοιχώματα (πάχους 0,48μ. σε σωζόμενο ύψος 0,50μ.)²⁷⁸, ενώ εσωτερικά και εξωτερικά είναι επενδεδυμένη με πλάκες σχιστολίθου. Η τετράγωνη αυτή κατασκευή χρησιμοποιόταν κατά πάσα πιθανότητα ως χωνευτήριο (νεροχύτης), επαπτόμενο στους τοίχους του προθαλάμου του σκευοφυλακίου της βασιλικής²⁷⁹.

πεντάλοβο παράθυρο της αψίδας του Ιερού Βήματος της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, το οποίο είχε νωρίτερα υποστεί σοβαρές φθορές εξαιτίας του ισχυρού σεισμού που έπληξε τη Συμβασιλεύουσα (κατά το έτος 518/519 μ.Χ) (Βαραλής 2001, τ.Α', αρ. 754, Δ' φάση της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης: β' τρίτο 6^{ου} αι. μ.Χ., 305 καθώς και: Spieser 1984, 165-214).

²⁷³ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β' φάση, 226.

²⁷⁴ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β' φάση, 226.

²⁷⁵ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β' φάση, 226.

²⁷⁶ Σωτηρίου 1929, 46.

²⁷⁷ Σωτηρίου 1926, 112, 113, εικ. 6 και Σωτηρίου 1929, 82-83, αρ. 3, εικ. 101.

²⁷⁸ Σωτηρίου 1929, 46.

²⁷⁹ Σωτηρίου 1929, 47. Ο προθάλαμος του σκευοφυλακίου της βασιλικής Α των θα μπορούσε, σύμφωνα με τον Σωτηρίου, να ερμηνευθεί ως το διακονικό της εκκλησίας, δηλαδή διαμέρισμα προορισμένο για τη διεξαγωγή φιλανθρωπικού έργου, όπως η διανομή οικονομικής και

Σ) Κατασκευάζεται κρήνη και σύστημα πολλών αγωγών (οι οποίοι δεν είναι όμως όλοι σύγχρονοι) στη νότια πλευρά του περιβόλου της βασιλικής Α – και συγκεκριμένα εξωτερικά από το νότιο τοίχο του σκευοφυλακίου²⁸⁰.

Ζ) Ανατολικά του προθαλάμου του βαπτιστηρίου διαμορφώνονται δύο – υπαίθριοι πιθανότατα – χώροι με πλινθόστρωτα δάπεδα (βλ. κάτοψη, πιν. 7): το νοτιότερο φέρει (ενδεχομένως) ίχνη αρχής κλίμακας ανόδου προς τα υπερώα της Βασιλικής, ενώ στο βορειότερο επισημαίνονται εστίες και πεταλόσχημος κλίβανος²⁸¹.

Για το μέχρι πρότινος εκκρεμές ζήτημα της χρονολόγησης της κατασκευής των υπερώων και της ένταξής τους σε μία από τις οικοδομικές φάσεις της εκκλησίας, μάς διαφωτίζουν τα πορίσματα της νεότερης έρευνας. Ειδικότερα, σύμφωνα με το J. Pierre Sodini, το πρόγραμμα της κατασκευής των γλυπτών αρχιτεκτονικών μελών που κοσμούσαν τα υπερώα εντάσσεται στα χρονικά πλαίσια της ευρύτερης ανακατασκευής του γλυπτού διακόσμου της βασιλικής Α δηλαδή στα μέσα του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα²⁸². Επομένως, μπορούμε να χρονολογήσουμε την κατασκευή και το γλυπτό διάκοσμο των υπερώων κατά τη διάρκεια της Β΄ φάσης, οπότε η προσθήκη δευτέρου ορόφου και η διακόσμησή του προσδίδουν ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια και επιβλητικότητα στο εν λόγω εκκλησιαστικό συγκρότημα.

Η) Τέλος, η χρονολόγηση αυτή μπορεί να υποστηριχθεί και από την ανεύρεση νομισμάτων χρονολογούμενων στην εποχή του Ιουστινιανού Α΄ (527-567 μ.Χ.), αριστερά της ασίδας του Ιερού Βήματος καθώς και μέσα στο βαπτιστήριο του ναού²⁸³.

επισιτιστικής βοήθειας σε πένητες (την ίδια αποστολή είχε – κατά το Σωτηρίου και ο προθαλάμος με την εστία του σκευοφυλακίου της βασιλικής Β βλ. Σωτηρίου, 1929, 132).

²⁸⁰ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β΄ φάση, 226.

²⁸¹ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β΄ φάση, 226.

²⁸² Sodini 1976, 1976, 508, σημ. 64.

²⁸³ Βαραλής, 2001, τ.Α., αρ. 546, Β΄ φάση, 226. Οι εργασίες ανακατασκευής της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών έλαβαν χώρα – πιθανότατα – κατά το β΄ τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα (δηλαδή στο διάστημα των δεκαετιών 540-570 μ.Χ.) σύμφωνα με την πρόταση του καθηγητού κυρίου Ιωάννη Δ. Βαραλή, η προσέγγιση αυτή μπορεί να τεκμηριωθεί τόσο από τη χρονολόγηση της ανακατασκευής των αρχιτεκτονικών γλυπτών της εκκλησίας (στα μέσα του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα) όσο

Γ' φάση (γ' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα): Επιμέρους τροποποιήσεις και επισκευές της βασιλικής.

Κατά την τρίτη κατασκευαστική φάση (γ' τρίτο – τέλος του 6^{ου} μ.Χ. αι.) λαμβάνουν χώρα επιμέρους τροποποιήσεις και επισκευές, που όμως δεν αλλοιώνουν τη μορφή και το χαρακτήρα του αρχιτεκτονικού συγκροτήματος της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών. Ειδικότερα, εκτελούνται οι εξής εργασίες:

Α) τα πλάγια κλίτη του ναού καλύπτονται με δάπεδο από σχιστολιθικές πλάκες²⁸⁴, το οποίο αποκαλύφθηκε ήδη από το Σωτηρίου²⁸⁵ συγκεκριμένα η εκτεινόμενη στο κέντρο του βορείου κλίτους επιδαπέδια πλακόστρωση πλαισιώνεται συμμετρικά από δύο παράλληλες ζώνες χοντρού ψηφιδωτού. Με χοντρό ψηφιδωτό στρώνονται και τα δάπεδα των εκατέρωθεν του νάρθηκα διαμερισμάτων. Όπως επίσης διαπιστώνεται, η πλακόστρωση με σχιστόπλακες και τα χοντρά ψηφιδωτά φτάνουν έως τις εγκάρσιες κτιστές βάσεις των φραγμάτων και των πλαγίων κλιτών²⁸⁶.

Β) συγχρόνως τα ανατολικά τμήματα των πλαγίων κλιτών της περιγραφόμενης εκκλησίας κλείνονται με κτιστές βάσεις, ευθύγραμμων

και από τη σύγκριση του περιγραφόμενου με άλλα παλαιοχριστιανικά μνημεία στη Θεσσαλία και τη βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία – Ήπειρος) της ίδιας περιόδου. Συγκεκριμένα, κατά το χρονικό εύρος του β' τρίτου του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα ανακατασκευάζονται (ύστερα από σημαντικές φθορές ή μερική καταστροφή) είτε ανεγείρονται οι ακόλουθες βασιλικές: Β (κατά τη Β' φάση: β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Β' φάση, 226), Γ (κατά τη ΣΤ' φάση: β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, ΣΤ' φάση, 233), Δ (κατά τη Β' φάση: β' τέταρτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, 228) και ΣΤ των Φθιωτίδων Θηβών (κατά τη φάση ανέγερσης: β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 551, 229), Α της Δημητριάδας (κατά τη ΣΤ' φάση: μέσα του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, ΣΤ' φάση, 219), Αγίου Δημητρίου (κατά τη Δ' φάση: β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 754, Δ' φάση, 3040, Αχειροποιήτου (κατά τη Β' φάση: μέσα 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 756, Β' φάση, 3060 και στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (κατά την Α' φάση: α' πενηκονταετία του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 770, Α' φάση, 315), Α (κατά τη Β' φάση: β' τέταρτο – μισό του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 687, Β' φάση, 2770, Β (κατά την Α' φάση: β' τέταρτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 688, Α' φάση, 277), Γ (κατά τη Γ' φάση: γ' τέταρτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 689, Γ' φάση, 278) και Δ (κατά την Α' φάση: μέσα 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 690, Α' φάση, 279) – καθώς επίσης ο περίκεντρος ναός (ροτόντα) (κατά την Α' φάση: β' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 691, Α' φάση, 280)- της Αμφίπολης.

²⁸⁴ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Γ' φάση: γ' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., 226.

²⁸⁵ Σωτηρίου 1929, 35.

²⁸⁶ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Γ' φάση: γ' τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., 226.

φραγμάτων, μετατροπή η οποία καθίσταται κατά πάσα πιθανότητα απαραίτητη για τη διαμόρφωση και τη λειτουργία των γνωστών ελλαδικών παστοφοριών²⁸⁷.

Γ) σε τεμάχιο μιας εκ των μεγάλων μαρμάρινων πλακών έχει χαραχθεί μονόγραμμα, το οποίο – κατά την ανάγνωση που προτείνει ο καθηγητής Γ.Α. Σωτηρίου – μπορεί να αναλυθεί στη γενική του ονόματος ΑΝΔΡΕΟΥ κάποιου δωρητή ή χορηγού της ανακαίνισης του δαπέδου. Το παρόν συμπίλημα γραμμάτων (πίν. 124) ανάγεται πιθανώς στους επομένους από τη βασιλεία του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α΄ (αυτοκρ. 527-565 μ.Χ.) χρόνους.²⁸⁸ Η πλακόστρωση με σχιστόπλακες και χοντρά ψηφιδωτά φτάνουν έως τις εγκάρσιες κτιστές βάσεις των φραγμάτων στα πλάγια κλίτη.

Δ΄ φάση: σύμπτυξη, του αρχιτεκτονικού συγκροτήματος παρακμή και εγκατάλειψη της βασιλικής Α.

Έπειτα από μερική καταστροφή διαπιστώνονται εκτεταμένες επεμβάσεις, μετασκευές και μετατροπές με σημαντική επίδραση στη ζωή της βασιλικής Α. Αναλυτικότερα, τα καταγεγραμμένα από τον ανασκαφέα – καίριας σπουδαιότητας – τεκμήρια της ύστερης φάσης (Δ΄ φάση: 7^{ος} -8^{ος} μ.Χ.αι.)²⁸⁹ παρατίθενται ακολούθως:

---

²⁸⁷ Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 546, Γ΄ φάση: γ΄ τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., 226. Αντίστοιχες μετατροπές – ειδικά ως προς τη διαμόρφωση και τη λειτουργία των ελλαδικών παστοφοριών στα ανατολικά τμήματα των πλαγίων κλιτών των βασιλικών, οι οποίες χρονικά μπορούν να προσδιοριστούν στο γ΄ τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα, διαπιστώνονται στις ακόλουθες βασιλικές: Γ (κατά τη Ζ΄ φάση: γ΄ τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 553, Ζ΄ φάση, 233) και Δ των Φθιωτίδων Θηβών (κατά τη Γ΄ φάση: μέσα – β΄ πενηκονταετία του 6^{ου} μ.Χ.αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 548, Γ΄ φάση, 228), Α της Δημητριάδας (κατά την Ζή φάση έως την έναρξη της φάσης της παρακμής: τέλος 6^{ου} – 7^{ου} αι. μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Ζ΄ φάση, 219), Αχειροποιήτου (κατά τη Γ΄ φάση: γ΄ τρίτο του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α΄ Γ΄ φάση, αρ. 756, Γ΄ φάση, 307) και στη θέση «Τούμπα» της Θεσσαλονίκης (κατά τη Β΄ φάση: τέλος 6^{ου} – 7^{ου} αι. μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 770, Β΄ φάση, 315), Α (κατά τη Γ΄ φάση: β΄ πενηκονταετία του 6^{ου} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 687, Γ΄ φάση, 277), Β (κατά τη Β΄ φάση: γ΄ τέταρτο του 6^{ου} μ.Χ. αι. ή και αργότερα, Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 689, Β΄ φάση, 278), και Δ (κατά τη Β΄ φάση: β΄ πενηκονταετία του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα, Βαραλής 2001, τ.Α, αρ.690, Β΄ φάση, 279) της Αμφίπολης.

²⁸⁸ Σωτηρίου, ΛΕ 1929, σ. 33

²⁸⁹ Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 546, Γ΄ φάση, σ. 226

Α) τα μετακίονια διαστήματα των κιονοστοιχιών του ισογείου του κυρίως ναού φράχθηκαν από τοίχο κτισμένο με αργολιθοδομή (πιν. 10). Κατά συνέπεια, ο κυρίως ναός περιορίστηκε στο μεσαίο κλίτος με το Ιερό Βήμα, καθώς οι εντοιχισμένες κιονοστοιχίες οριοθετούσαν δύο νέα διαμερίσματα (κατά τον ανασκαφέα, διαφορετικής όμως χρήσης από τα παστοφόρια²⁹⁰) στο χώρο των πλαγίων κλιτών, τα ανατολικά πέρατα των οποίων ενσωματώθηκαν στο πρεσβυτήριο²⁹¹.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Γεώργιο Α. Σωτηρίου, η εντοίχιση των εν λόγω κιονοστοιχιών της βασιλικής έλαβε χώρα μετά την πυρπόλησή της με την έλευση της φυλής των Βελεγηζητών Σλάβων στις Φθιώτιδες Θήβες από τα μέσα του 7^{ου} μ.Χ. αιώνα και εξής²⁹². Κατά τη διεξαγωγή των ανασκαφών αφαιρέθηκαν οι μεταγενέστερες προσθήκες από τα μετακίονια διαστήματα της νότιας κιονοστοιχίας του κυρίως ναού για την αποκάλυψη των βάσεων των κίωνων, ενώ η βόρεια κιονοστοιχία παρέμεινε, όπως ακριβώς εντοπίστηκε²⁹³. Παρόμοια έμφραξη των κεντρικών κιονοστοιχιών με μεταγενέστερο τοίχο σημειώνεται στην επισκοπική βασιλική των Στόβων της Μακεδονίας²⁹⁴.

Β) Το κατώφλι της κεντρικής πύλης του αιθρίου είχε βάσει των ανασκαφικών ενδείξεων φραχθεί με μεγάλους λίθους προφανώς κατά την περίοδο παρακμής και ερήμωσης της παλαιοχριστιανικής πόλης των Φθιωτίδων Θηβών (τέλη 7^{ου} μ.Χ. αιώνα και έπειτα)²⁹⁵.

Γ) Στη βορειοανατολική γωνία του προπύλου αποκαλύφθηκε πλατύστομη στάμνος, η οποία περιείχε οστά βρέφους²⁹⁶. Πρόκειται ίσως για πρόχειρη ταφή σε μεταγενέστερη από την πυρπόληση της μεγάλης Βασιλικής χρονική περίοδο²⁹⁷.

---

²⁹⁰ Σωτηρίου 1929, 28, σημ.

²⁹¹ Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 546, Δ' φάση, 226.

²⁹² Σωτηρίου 1929, 9.

²⁹³ Σωτηρίου 1929, 28.

²⁹⁴ Σωτηρίου 1929, 28, σημ. 2.

²⁹⁵ Σωτηρίου, 1929, 39, σημ. 3.

²⁹⁶ Αντίστοιχα, στη βορειοανατολική γωνία του δωματίου III – νότια (N) από τη νότια στοά του αιθρίου (Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 145) – και συγκεκριμένα σε βάθος 1,06μ. από την επιφάνεια του ψηφιδωτού δαπέδου της Βασιλικής Γ' των Φθιωτίδων Θηβών ανασκάφηκε τάφος

Δ) στο δυτικό τμήμα της κολυμβήθρας στο διαμέρισμα του φωτιστηρίου του βαπτιστηρίου της εξεταζόμενης εκκλησίας παρατηρείται χάσμα²⁹⁸, στο οποίο κατά τις εργασίες εκκαθάρισης εντοπίστηκε ενταφιαμένος (σε πλινθόκτιστο τάφο) σκελετός μεγάλωσωμου άνδρα (πιν. 125).²⁹⁹

Ε) Κατά πάσα πιθανότητα ο μεγάλος αριθμός των αρχιτεκτονικών γλυπτών που συσσωρεύτηκε κατά τη διάρκεια της παρούσης (δηλ. της Δ' φάσης) στο εσωτερικό των δύο τετράγωνων διαμερισμάτων, τα οποία ο ανασκαφέας χαρακτηρίζει ως πύργους, έχει μεταφερθεί είτε από το πρόπυλο στη δυτική πλευρά του ναού είτε να προέρχεται από κίονες ενδεχομένου δευτέρου ορόφου.

Σ) Η παρακμή και η εγκατάλειψη της βασιλικής Α είχε ως κύρια συνέπεια την καταστροφή του μνημείου στα πλαίσια της γενικής υποβάθμισης του αστικού βίου των Φθιωτίδων Θηβών. Τη δραματική αυτή τροπή της ιστορίας του συγκεκριμένου εκκλησιαστικού συγκροτήματος ειδικά και της πόλης των παράλιων Θηβών γενικότερα τεκμηριώνουν οι ακόλουθες αρχαιολογικές ενδείξεις. Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο ανασκαφέας Γεώργιος Α. Σωτηρίου, η βασιλική Α καταστράφηκε από πυρκαϊά, καθώς «πολλὰ τῶν ἀνευρεθέντων τούτων ἀξιολόγων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ αἵθριου ..... ἀνευρέθησαν σχεδόν ἀσβεστοποιημένα ἔνεκα πυρκαϊᾶς, πλεῖστα ἴχνη τῆς ὁποίας ἀνεφάνησαν καὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου»³⁰⁰. Τεκμήρια για την χρονολόγηση της ύστερης φάσης της λειτουργίας της περιγραφόμενης εκκλησίας παρέχονται από νομίσματα (και ιδιαίτερα τεσσαρακοντανούμμια, τα οποία περισυνελέγησαν από το σκευοφυλάκιο και είναι τα μοναδικά σημαίνοντα νομισματικά ευρήματα από ολόκληρη τη βασιλική (πίν. 106-111). Τα αναφερόμενα νομίσματα κόπηκαν σε νομισματοκοπεία της Κυζίκου της Μικράς Ασίας³⁰¹ και χρονολογούνται στην εποχή της βασιλείας του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641 μ.Χ.) και των

αποτελούμενος από τέσσερις πλακοειδείς φαιόχρωμους λίθους (διαστάσεων 0,50X0,36μ.) με οστά νηπίου (Λαζαρίδης 1971, 30, και πιν. 36^α).

²⁹⁷ Σωτηρίου 1929, 40.

²⁹⁸ Σωτηρίου 1929, 41-42.

²⁹⁹ Σωτηρίου 1929, 9.

³⁰⁰ Σωτηρίου 1929, 36.

³⁰¹ Σωτηρίου 1929, 108-109.

συμβασιλέων του, Ηρακλείου Κωνσταντίνου, και Μαρτίνας (613/614 – 641 μ.Χ.)³⁰². Κατατίθενται κατά το Γ. Σωτηρίου ως βάσιμο στοιχείο για τον προσδιορισμό του χρόνου καταστροφής τόσο του εξεταζόμενου Ναού όσο και της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών στα μέσα του 7^{ου} μ.Χ. αι. περίπου.³⁰³

Η) Στον περιβάλλοντα χώρο της βασιλικής Α και συγκεκριμένα μέσα στο κοιμητήριο με τους οικογενειακούς τάφους, που εκτείνεται έξω από τη βορειοανατολική γωνία του περιβόλου και χρονολογείται σε προγενέστερη φάση, εντοπίστηκαν μεμονωμένοι ατομικοί τάφοι που κατασκευάστηκαν πιθανότατα μετά τη μερική ή την ολοκληρωτική εγκατάλειψη του περιγραφόμενου ναού³⁰⁴ (πιν. 118-122).

Την κύρια αιτία της εγκατάλειψης και παρακμής της πόλης των παράλιων Θηβών αποδίδει ο Σωτηρίου σε καταστροφή από ξένους επιδρομείς.³⁰⁵ Στα βασικά επιχειρήματα της ερμηνείας που προτείνει ο Σωτηρίου συγκαταλέγονται: η εμφάνιση τέφρας και ιχνών καύσης, η έλλειψη βυζαντινών (αρχιτεκτόνων) λειψάνων, μεταγενεστέρων του 7^{ου} μ.Χ. αιώνα, η απουσία νομισμάτων που έχουν εκδοθεί μετά το πέρας της εποχής του αυτοκράτορα Ηρακλείου και των συμβασιλέων του, το κλείσιμο με τοιχοποιία των κεντρικών κιονοστοιχιών της βασιλικής, η δημιουργία δύο μικρών χώρων εκατέρωθεν του Ιερού Βήματος – πιθανότατα τα γνωστά ελλαδικά παστοφόρια – ο σκελετός μεγάλωσωμου άνδρα που εντοπίστηκε μέσα σε πλινθόκτιστο τάφο στο βαπτιστήριο της εξεταζόμενης εκκλησίας και η αποκάλυψη χάλκινης πόρπης (fibula) κατά την ανασκαφή τάφων σε νεκρικό θάλαμο του νοτίου κλίτους στην εκτός των τειχών βασιλικής Δ (ή

---

³⁰² Σωτηρίου 1929, 109.

³⁰³ Σωτηρίου 1929, 109. Το φαινόμενο της εγκατάλειψης και της παρακμής των μεγαλοπρεπών πρωτοχριστιανικών ναών λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις με την υποβάθμιση μεγάλων παλαιοχριστιανικών κέντρων σ' όλο σχεδόν το γεωγραφικό χώρο των Βαλκανίων. Στη διάρκεια του 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα μ.Χ., διαπιστώνεται στις ακόλουθες βασιλικές εγκαταλείψεις: Β (κατά τη φάση εγκατάλειψης: 7^{ος} – 8^{ος} μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 547, φάση εγκατάλειψης, 227). Γ (κατά την Η' φάση – εγκατάλειψης: 7^{ος} αι. μ.Χ., Βαραλής 2001, τ.Α. αρ. 553, φάση Η – φάση εγκατάλειψης, 233), Δ (κατά τη φάση εγκατάλειψης, Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 548, φάση εγκατάλειψης, 228), ζ (κατά τη φάση εγκατάλειψης: 2^η – 3^η δεκαετία του 7^{ου} μ.Χ. αιώνα, Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 551, φάση εγκατάλειψης σ. 229) και Θ των Φθιωτίδων Θηβών (κατά τη φάση εγκατάλειψης: ίσως τον 7^ο μ.Χ. αι., Βαραλής 2001, τ.Α., αρ. 552, φάση εγκατάλειψης, 230).

³⁰⁴ Kargiorgou 2001, 195-196.

³⁰⁵ Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 8-9

Κοιμητηριακής Βασιλικής) των Θηβών (πίν. 126). Τη θεωρία που καταθέτει ο ερευνητής Γ.Α. Σωτηρίου ανέπτυξε περαιτέρω ο μελετητής J. Werner, ο οποίος επικαλούμενος τα αρχαιολογικά ευρήματα ισχυρίστηκε ότι πρόκειται για πόρπη σλαβικής προέλευσης³⁰⁶.

Την επιχειρηματολογία των Σωτηρίου και Werner για τις βαρβαρικές επιδρομές στον ελλαδικό χώρο ανασκεύασε ωστόσο ο επιφανής επιστήμων Δημήτριος Ι. Πάλλας³⁰⁷ προάγοντας την άποψη ότι η ερείπωση των βασιλικών Α και Β των Φθιωτίδων Θηβών δεν οφείλεται σε πυρπόληση από επιδρομείς και διατυπώνοντας ότι δε συνάγονται ασφαλή αρχαιολογικά τεκμήρια για κάθοδο Αβάρων ή Σλάβων στην Ελλάδα κατά την εποχή των μεγάλων μεταναστεύσεων των λαών. Όπως ακόμη υπογραμμίζει στη διδακτορική διατριβή της η Αβραμέα πορίσματα των πρόσφατων αρχαιολογικών ερευνών συνηγορούν στη θέση ότι η πυρπόληση των επιβλητικών πρωτοχριστιανικών ναών των παράλιων Θηβών του 7^{ου} μ.Χ. αι. περίπου) δε συμπίπτει με την εποχή των επιδρομών των Σλάβων (α' τέταρτο του 7^{ου} αι.)³⁰⁸ αλλά ούτε και συνάδει με τις ιστορικές μαρτυρίες βάσει των οποίων γνωρίζουμε ότι στη διάρκεια των ετών 675-677 οι Θεσσαλονικείς προμηθεύτηκαν γεωργικά προϊόντα από τους ειρηνικά εγκατεστημένους στα παράλια του Παγασητικού κόλπου Βελεγεζήτες Σλάβους που διαβιούσαν ως καλλιεργητές³⁰⁹.

Επιπλέον, σύμφωνα με την Καραγιώργου, η άποψη του Σωτηρίου για την υποδιαίρεση του χώρου με σκοπό την κατασκευή οικημάτων και την εγκατάσταση στο εσωτερικό της βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών κρίνεται αβάσιμη. Διότι, αν πράγματι ευσταθεί, πώς μπορούμε να αιτιολογήσουμε το σεβασμό που αναγνώρισαν οι φορείς των μετασκευών στο Ιερό Βήμα του εξεταζόμενου Ναού, το οποίο παρέμεινε άθικτο; Επομένως είναι εύλογη η

³⁰⁶ Αβραμέα 1974, 154-155 Παρόμοια ευρήματα καταγράφηκαν κατά την ανασκαφή της βασιλικής Α της Δημητριάδας. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν σλαβικά αγγεία και μπρούτζινη περόνη, τα οποία χρονολογούνται σε φάση μεταγενέστερη από την εγκατάλειψη της εν λόγω βασιλικής (πίν. 127) (Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 152).

³⁰⁷ Στο άρθρο του: «Τα αρχαιολογικά τεκμήρια της καθόδου των βαρβάρων εις την Ελλάδα», Ελλάδα 4, 1995, 102-103.

³⁰⁸ Αβραμέα 1974, 154.

³⁰⁹ Αβραμέα 1974, 154-155.

υπόθεση ότι οι προαναφερθείσες μετατροπές διεξήχθησαν πιθανότατα σε ιστορικές συνθήκες από γηγενείς κατοίκους για τη διάθεση καταφυγίου και στέγης σε εκείνους που διέμεναν εκτός των τειχών της πόλης. Κατά την φάση παρακμής της λειτουργίας της εκκλησίας, τα επαρκώς συντηρούμενα και ευρύχωρα εκκλησιαστικά συγκροτήματα αποτελούσαν, όπως υποθέτει η Καραγιώργου, τους χώρους υποδοχής των ανθρώπων που αναζητούσαν καταφύγιο. Εκτός από τη στέγαση των περίοικων, γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη της βασιλικής Α χρησιμοποιήθηκαν επίσης για την κατασκευή ή την κάλυψη των μεταγενέστερων τάφων στο κοιμητήριο, το οποίο κείται βορειοανατολικά της εκκλησίας. Κατά την Καραγιώργου, οι πολίτες εγκατέλειψαν την πόλη των Θηβών, πριν να επέλθει η τελική καταστροφή, καθώς από τα αποτελέσματα των ανασκαφών των τάφων στα κοιμητήρια (και ιδιαίτερα στις λιγότερο ή περισσότερο άτακτες και ως επί το πλείστον ατομικές ταφές) διαπιστώνεται ότι οι κάτοικοι ούτε κατέληξαν από ασφυξία μέσα σε πυρπολούμενους χριστιανικούς ναούς ούτε εκτελέστηκαν μαζικά από τους επιδρομείς. Πάντως, όπως τονίζει η ίδια οι υποθέσεις της ερήμωσης της πόλης ύστερα από μία εθελούσια έξοδο σε χρόνο πολιορκίας ή εξαναγκαστικό εκτοπισμό παραμένουν ανοικτές³¹⁰.

Ενδέχεται όμως οι συνθήκες παρακμής να οφείλονται κατά μεγάλο βαθμό στην καταλυτική επίδραση των φυσικών φαινομένων (κυρίως των αλληπάλληλων σεισμικών δονήσεων) που συχνά έπλητταν τον ελλαδικό χώρο στη διάρκεια του 6^{ου}, 7^{ου} και 8^{ου} μ.Χ. αιώνα. Τέλος, την εξαφάνιση των παράλιων Θηβών τεκμηριώνει η απουσία ονομάτων των επισκόπων τους και οποιονδήποτε αναφορών σε εκκλησιαστικές πηγές από τον 7^ο ή 8^ο μ.Χ. αιώνα και εξής³¹¹.

Η βασιλική Α των Φθιωτίδων Θηβών αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παλαιοχριστιανικά εκκλησιαστικά συγκροτήματα στον ελλαδικό χώρο, καθώς η θέση του ^{ναού} στον πολεοδομικό ιστό και η αρχιτεκτονική διάταξή του παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον καταδεικνύοντας τη σημασία του, τόσο σε τοπικό όσο και ευρύτερο επίπεδο.

---

³¹⁰ Karagiorgou 2001, 214.

³¹¹ Karagiorgou 2001, 214.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβραμέα 1974:

Άννα Π. Άβραμέα, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν* (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία), ἐν Ἀθήναις 1974.

Ασημακοπούλου – Ατζάκα 1982: Π. Ἀσημακοπούλου – Ἀτζακά, «Παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ Μαγνησία» στο: Γ.Χ. Μουρμουζιάδης – Π.

Ἀσημακοπούλου – Ἀτζακά – Κ.Α. Μακρῆς, *Μαγνησία. Τὸ χρονικὸ ἑνὸς πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1982, σ. 108-175.

Βαραλῆς 2001:

Δ. Βαραλῆς, *Ἡ επίδραση τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ τῶν ἱερῶν ακολουθιῶν στην ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ανατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ (395-753)*, τεύχη Α καὶ Β (Διδακτορικὴ Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2001.

Ζήκος 1989:

Ν. Ζήκος, *Ἀμφίπολις. Παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ Ἀμφίπολις*, ΥΠ.ΠΟ (Τ.Α.Π.Α), Ἀθήνα 1995 (καὶ 1997²).

Karagiorgou 2001:

O. Karagiorgou, Demetrias and Thebes: the fortunes and misfortunes of two Thessalian port cities in late antiquity, σ.183-215, στο: L. Lavan (εκδ. *Recent Research in Late – Antique Urbanism*, Journal of Roman Archaeology, Supplement 42 (2001)).

Κουκούλη – Χρυσανθάκη καὶ Μπακιρτζή 1997²:

Χ. Κουκούλη – Χρυσανθάκη καὶ Χ. Μπακιρτζῆς 1997², *Φίλιπποι*, ΥΠ.ΠΟ (Τ.Α.Π.Α), Ἀθήνα 1995 (καὶ 1997²).

Κουκουτίδου – Νικολαΐδου 1989*

Krautheimer 1991:

R. Krautheimer, *Παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ* (μετάφραση: Φανή Μαλλούχου – Τούφανο), Ἀθήνα 1991, σ. 129-133 καὶ 151-169.

Λάββας 1980:

«Οἱ πόλεις τῶν «χριστιανικῶν βασιλικῶν»: μία συμβολὴ στὴν πολεοδομία τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ», *Εἰσηγήσεις τοῦ Δεκάτου Διεθνoῦς Συνεδρίου*

Χριστιανικής Αρχαιολογίας (Θεσσαλονίκη, 28 Σεπτεμβρίου – 4 Οκτωβρίου 1980, σ. 403-444.

Λάββας 1991:

Γ. Π. Λάββας, «Οι «χριστιανικές» Θήβες της Θεσσαλίας: αστική οργάνωση και πολεοδομικά χαρακτηριστικά», στο: Αρμός, *Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Ν.Κ. Μουτσόπουλο*, Θεσσαλονίκη 1991, τόμος Ζ, σ. 993-998.

Λαζαρίδης 1968:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1968*, σ. 31-41.

Λαζαρίδης 1972:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1972*, σ. 12-48 και 354-360.

Λαζαρίδης 1973:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1973*, σ. 26-33.

Λαζαρίδης 1978:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1978*, σ. 34-49.

Λαζαρίδης 1979:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1979*, σ. 56-70.

Λαζαρίδης 1983:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1983*, (τεύχος Α΄) σ. 87-98.

Λαζαρίδης 1984:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1984*, (τεύχος Α΄) σ. 131-141.

Λαζαρίδης 1987:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης, «Φθιώτιδες Θήβες. Ἱστορία, ἀνασκαφές, μνημεῖα», στην: *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα τοῦ ἔτους 1987*, σ. 313-335.

Λαζαρίδης 1989:

Π. Ηρ. Λαζαρίδης: «Ανασκαφαὶ Φθιωτίδων Θηβῶν», στα: *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1989*, σ. 159-168.

Μπακιρτζής 1986:

Χ. Μπακιρτζής, *Ἡ Βασιλική του Αγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη*, σ. 1-87.

Ντίνα 1990:

Α. Ντίνα, «Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Θεσσαλίας» στο: *Αρχαιολογία*, #34 (Μάρτιος 1990), σ. 87-94.

Ντίνα 1994:

Α. Ντίνα, «Νεότερες ἐρευνες στην παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβῶν» στο: *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικῆς ἐρευνας. Αποτελέσματα και προοπτικῆς, πρακτικά διεθνούς συνεδρίου (Λυών 17-22 Ἀπριλίου 1990)*, Αθήνα 1994, σ. 357 - 370.

Ντίνα 1996:

Α. Ντίνα, «Ἡ παλαιοχριστιανική Δημητριάδα και οι μετέπειτα αναφορές της» στο: *Αρχαία Δημητριάδα. Ἡ διαδρομὴ της στο χρόνο* (πρακτικά ημερίδας στο ΔΗ.Κ.Ι. Βόλου στις 9 Νοεμβρίου 1994), Βόλος 1996, σ. 112-158.

Ορλάνδος 1994²:

Α.Κ. Ορλάνδος, «Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης», Ἔκδοσις δευτέρα, Ἀθῆναι 1955-1956 (1994²).

Πάλλας 1950:

Δ.Ι. Πάλλας, «Ἀρχαιολογικά - Λειτουργικά (ενότητες 1 Ἐὰν ὀνόματα τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ εὗς 7. Ἡ λαμπαδηφορία κατὰ τὴν λειτουργίαν», στο: *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν 20 (1950)*, σ. 265 - 313.

Spieser 1984:

J.M. Spieser: *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siecle. Contribution à l' étude d' une ville paléochrétienne* (1984), σ. 165-214.

Στίκας 1966:

Ε.Γ. Στίκας, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1966*, σ. 39-46.

Στίκας 1967:

Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1967, σ. 83-88.

Στίκας 1969:

Ε. Γ. Στίκας, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1969, σ. 54-58.

Στίκας 1970:

Ε. Γ. Στίκας, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1970, σ. 50-54.

Στίκας 1973:

Ε. Γ. Στίκας, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1973, σ. 34-42.

Στίκας 1977 (Α):

Ε. Γ. Στίκας, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1977, (τεύχος Α'), σ. 34-42.

Στίκας 1981:

Ε. Γ. Στίκας, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1981, (τεύχος Α') σ. 26-32.

Σωτηρίου 1929:

Γ.Α. Σωτηρίου, «Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας», Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς τοῦ ἔτους 1929, σ. 1-248.

Σωτηρίου 1924:

Γ.Α. Σωτηρίου, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1924, σ. 102-107.

Σωτηρίου 1925:

Γ.Α. Σωτηρίου, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1925, σ. 35-37.

Σωτηρίου 1926:

Γ.Α. Σωτηρίου, Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1926, σ. 108-115.

Σωτηρίου 1927:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1928*, σ. 44-50.

Σωτηρίου 1928:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1928*, σ. 44-50.

Σωτηρίου 1935:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1935*, σ. 52-69.

Σωτηρίου 1936:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1936*, σ. 50-52.

Σωτηρίου 1937:

Γ.Α. Σωτηρίου, «*Ἡ Βυζαντινὴ γλυπτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 7^{ον} καὶ 8^{ον} αἰῶνα*», *Αρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς τοῦ ἔτους 1937, τόμος εκατονταετηρίδος, τ. Α΄*, σ. 171-184.

Σωτηρίου 1938:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ἔτους 1938*, σ. 50-52.

Σωτηρίου 1952:

Γεώργιος & Μαρία Σωτηρίου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, τόμοι I-II*, Ἀθήναι 1952.

Σωτηρίου 1955:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1955*, σ. 132-139.

Σωτηρίου 1956:

Γ.Α. Σωτηρίου, *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1956*, σ. 110-118.

1. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη από τα Ανατολικά [Λαζαρίδης 1987, 323, εικ3].

2. Ο ανασκαφέας της Βασιλικής Α των Φθιωτίδων Θηβών, καθηγητής Γεώργιος Α. Σωτηρίου (1880-1965), και η συζυγος του, αρχαιολόγος Μαρία Γ. Σωτηρίου [από το περ. Corpus 38, [2002] 19).

3. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τα θεμέλια της αφίδας του Ναού, [Σωτηρίου 1929, 19, εικ.16].

4. Φθιώτιδες Θήβες:
 η θέση της παλαιοχριστιανικής πόλης των Θηβών στο γεωγραφικό χώρο του σημερινού Νομού Μαγνησίας
 [Ασημακοπούλου-Ατζακά 1982, 110, εικ.3].

- ΥΠΟΜΝΗΜΑ**
- 1 Βασιλική Δ'
  - 2 Τάφος
  - 3 Επισκοπικό
  - 4 Ανασκαφή Μάντια
  - 5 Βασιλική Γ'
  - 6 Ύψωμαστο
  - 7 Βασιλική Α'
  - 8 Λουτρά
  - 9 Βασιλική Β'
  - 10 Κοσμικό
  - 11 Τείχος
  - 12 Τάφοι
  - 13 Σαρκοφάγοι
  - 14 Λουτρά Ίλιθόγλου
  - 15 Ακρόπολις
  - 16 Ανασκαφή Αναστασοπούλου
  - 17 Τρείς κίονες
  - 18 Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου
  - 19 Δύο κίονες
  - 20 Τμήμα τοίχου
  - 21 Τμήμα άγωγού
  - 22 Ανασκαφή δόου Έλευθερίας

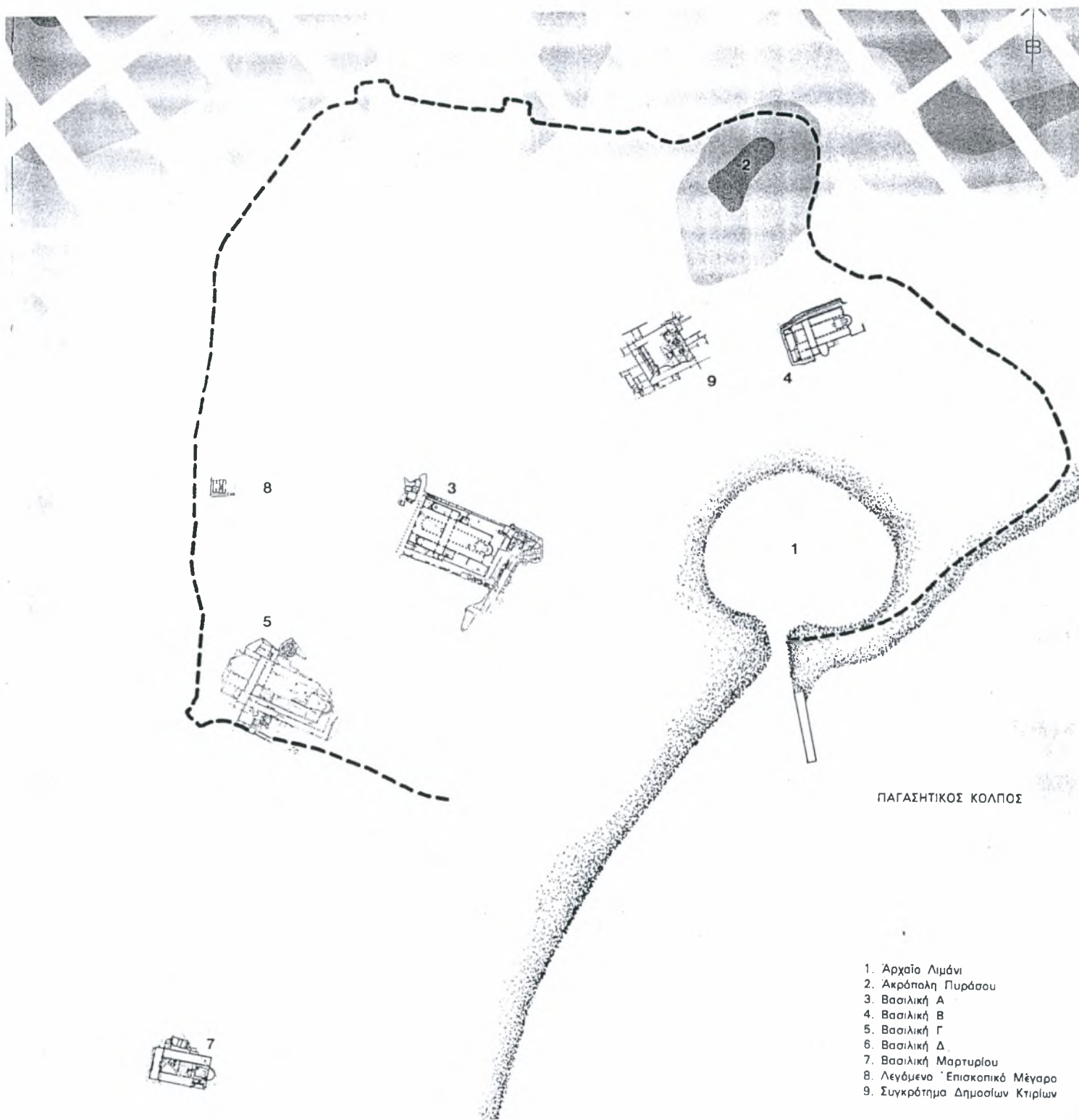
5. Φθιώτιδες Θήβες, πολεοδομικός ιστός:
 τα εκκλησιαστικά συγκροτήματα, στα οποία κυριαρχούν οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές εντός και εκτός των τειχών της πόλης [Karagiorgou 2001,σ. 168, εικ.2].

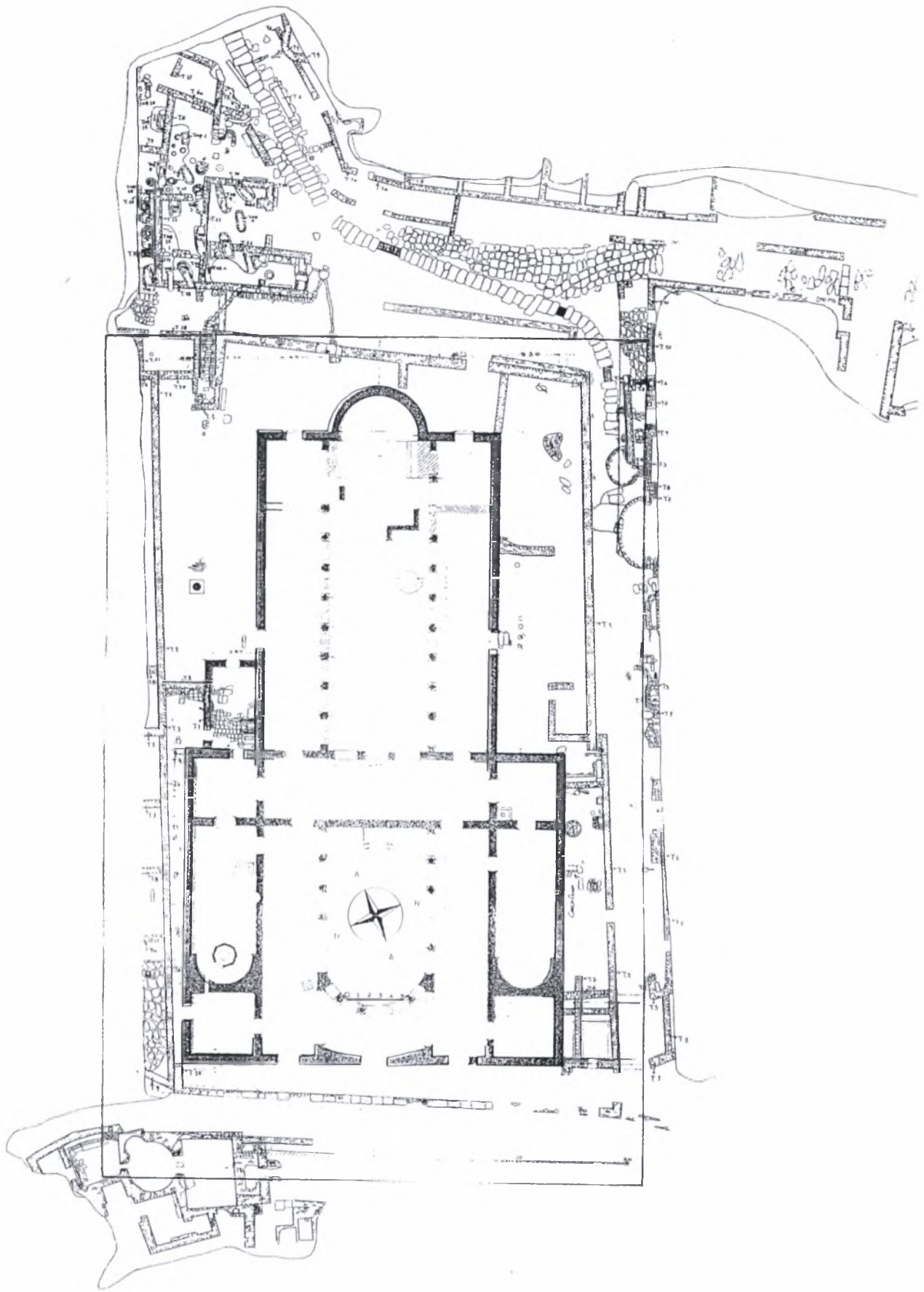
5. Φθιτώτιδες Θήβες, πολεοδομικός ιστός:

β.τα εκκλησιαστικά συγκροτήματα, στα οποία κυριαρχούν οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές εντός και εκτός των τειχών της πόλης [Karagiorgou 2001, 168, ευκ.2].

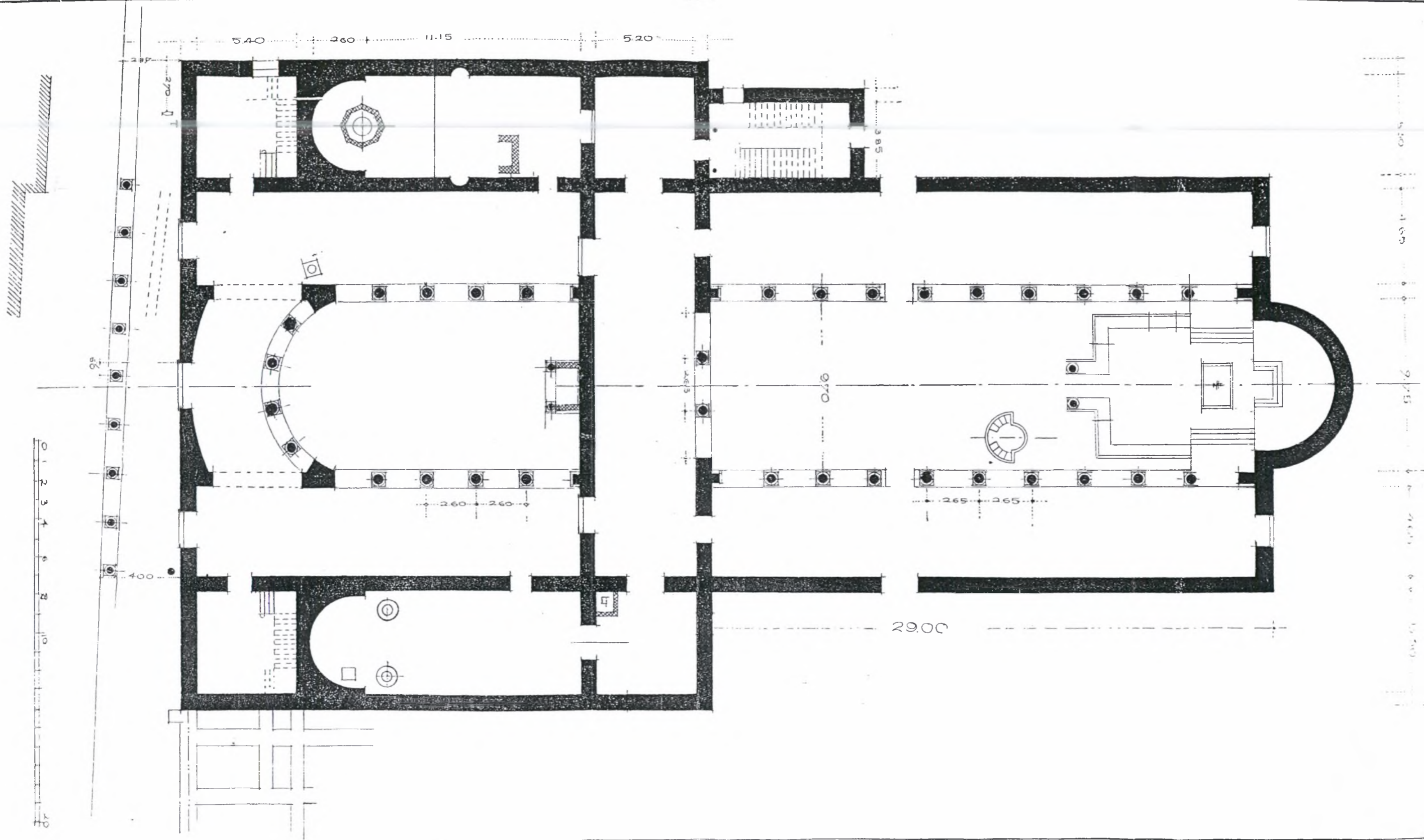

5γ. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:

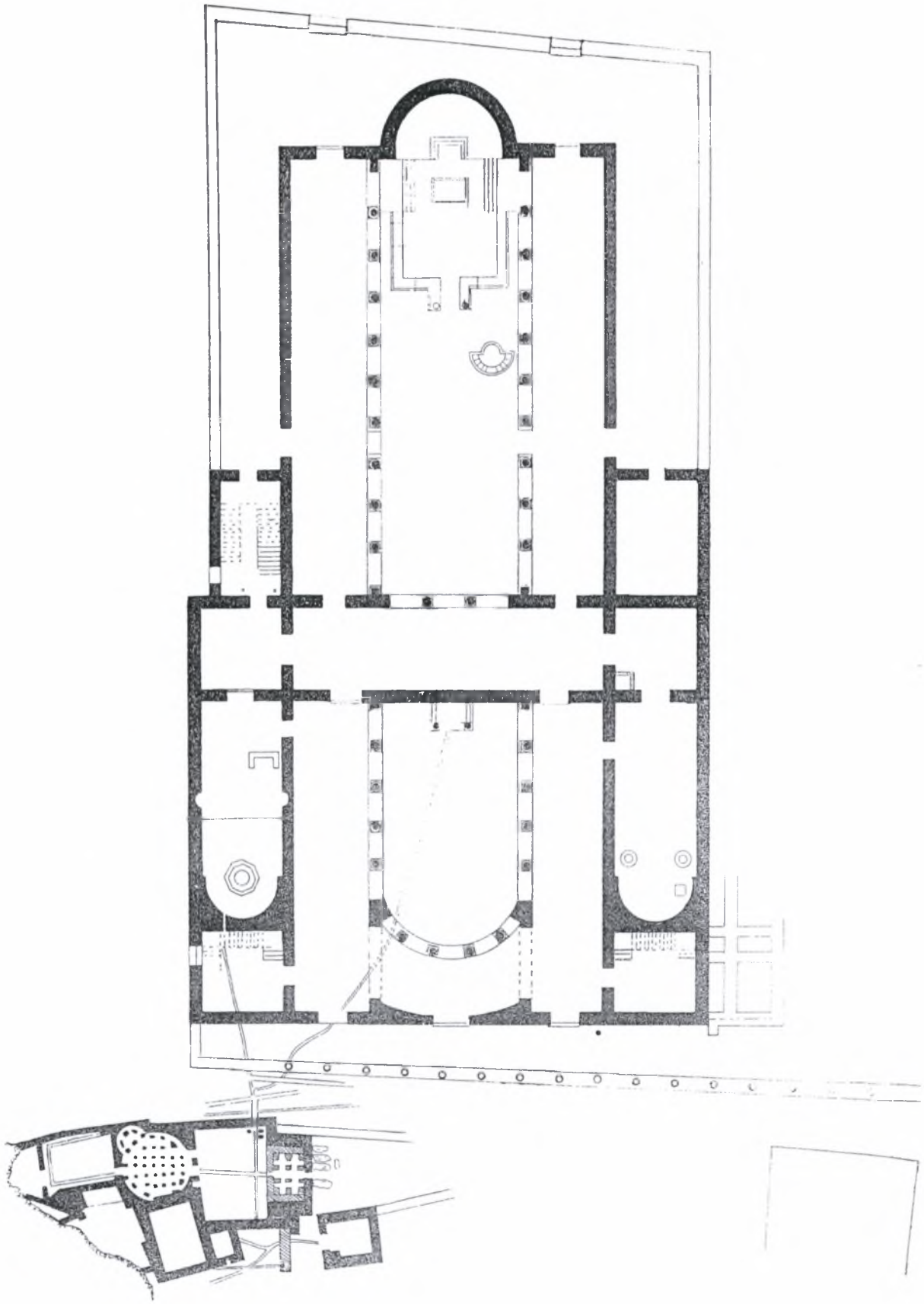
η θέση του ναού στον πολεοδομικό ιστό των παλαιοχριστιανικών Θηβών
(Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 116-117, εικ. 10).

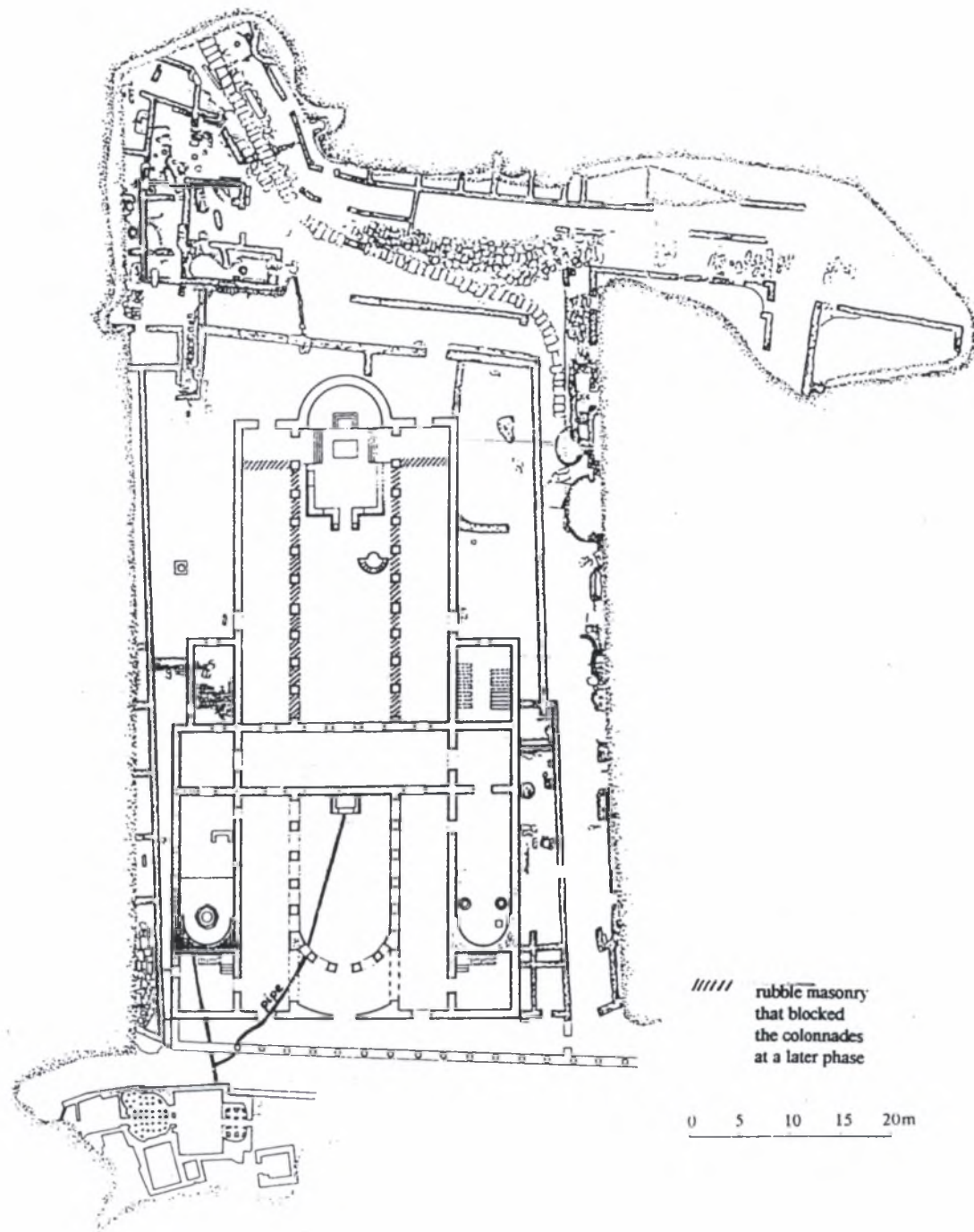
6. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κάτοψη του συγκροτήματος της εκκλησίας και του αναπτυσσομένου
περιμετρικά αυτής πειρβόλου [Λαζαριδής 1972, πιν. Α, παρένθ. στις σελ.
32-33].

7. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 κάτοψη [Σωτηρίου 1929, πίν. Β, παρένθ. στις εικόνες 18-17].

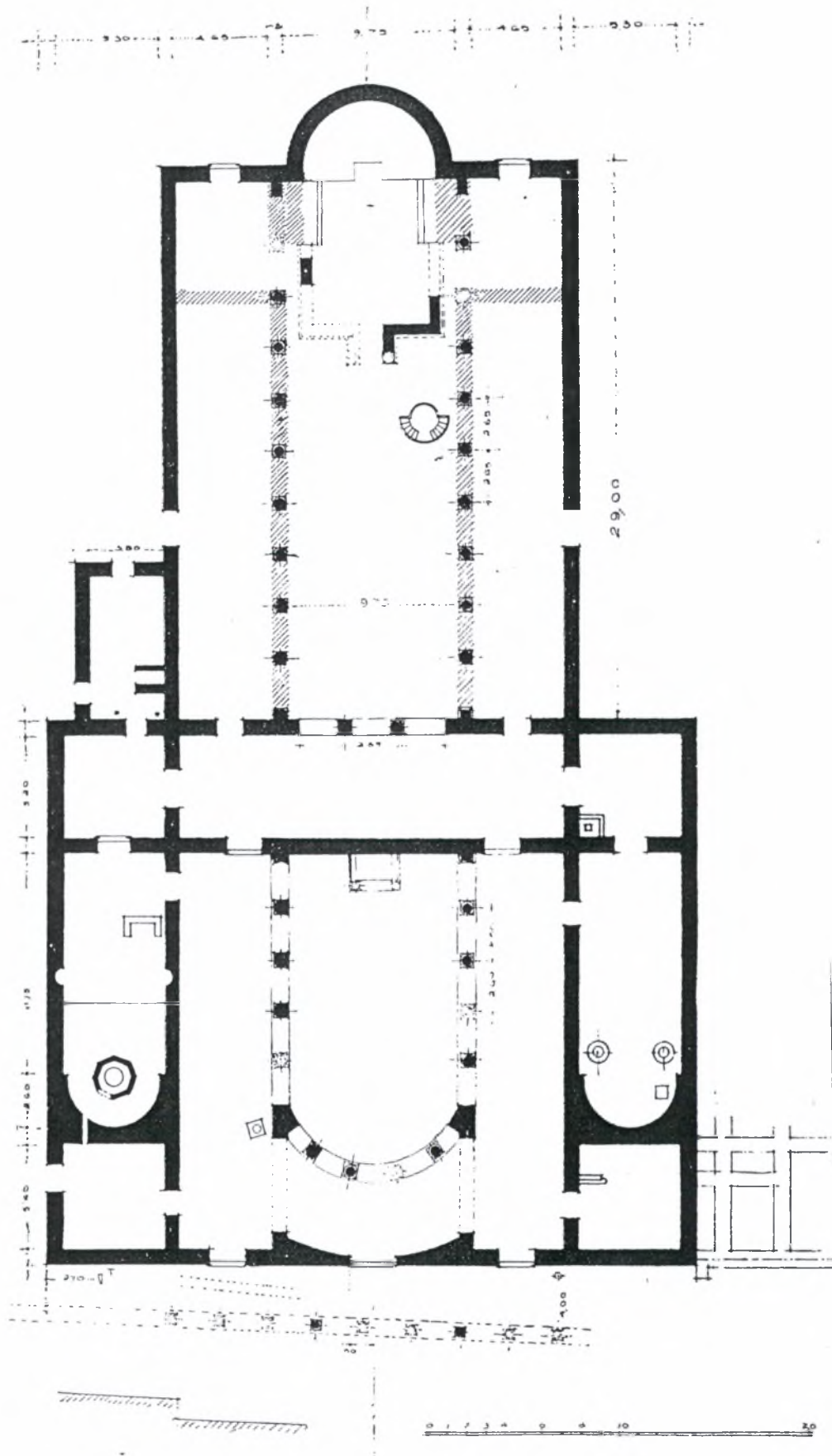

8. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κάτοψη [Σωτηρίου 1938, πιν. Ι παρενθ. στις σελ. 50-51]

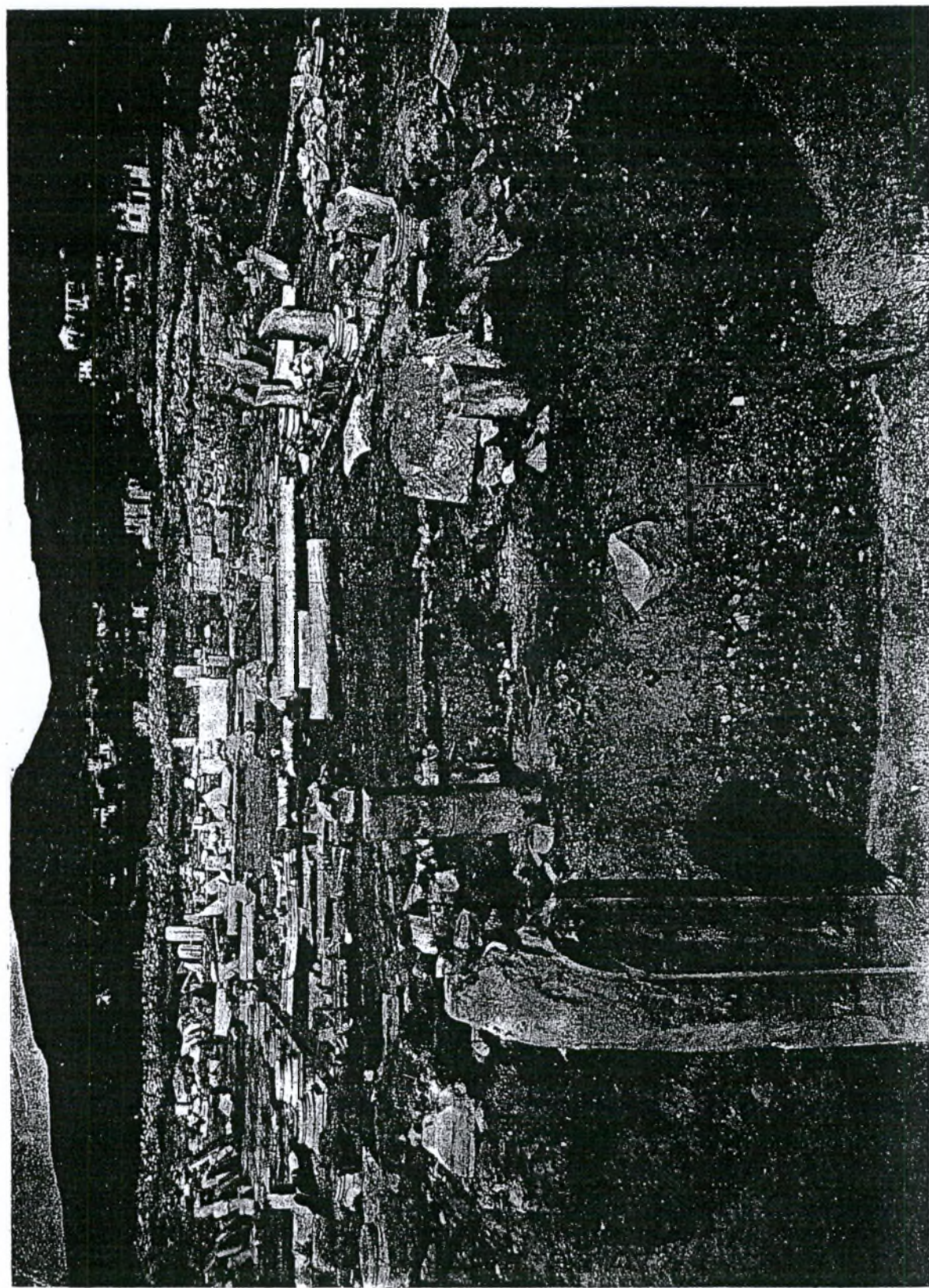

9. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:

η διοχέτευση ύδατος τόσο στην κρήνη του αιθρίου όσο και στην κολυμβήθρα του βαπτιστηρίου καθίστατο δυνατή μέσω του ίδιου διδυμου πήλινου αγωγού. Το αναφερόμενο σύστημα ύδρευσης απεικονίζεται σχεδιαστικά στην κάτοψη που παραθέτει ο ανασκαφέας Γεώργιος Α. Σωτηρίου, [Καραγιώργου 2001, σ. 188].

10. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κάτοψη του οικοδομήματος συμπεριλαμβανομένων των λειψάνων της
εντοιχίσης [Σωτηρίου 1929, εικ. 17].

11. Φθιώτιδες Θήβες, Βασιλική Α:

γενική άποψη του εσωτερικού χώρου του Ναού από την αψίδα του Ιερού Βήματος προς το αίθριο. [Σωτηρίου, 1929, 18, εικ. 15].

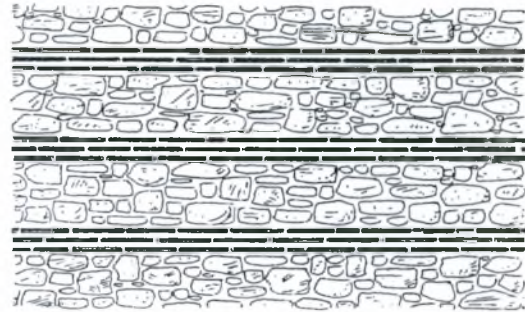

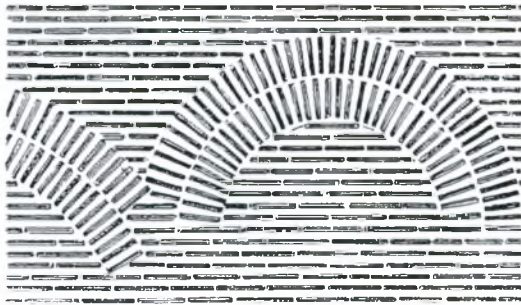
12. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
αεροφωτογραφία των αρχιτεκτονικών λειψάνων του συγκροτήματος της
εκκλησίας [Λαζαρίδης 1989, πιν. 115].

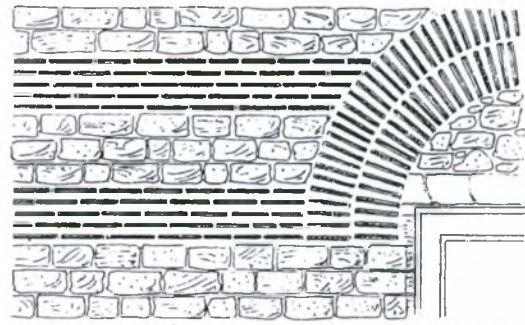
Ν. ΕΛΛΑΔΟΣ

Ν. ΕΛΛΑΔΟΣ

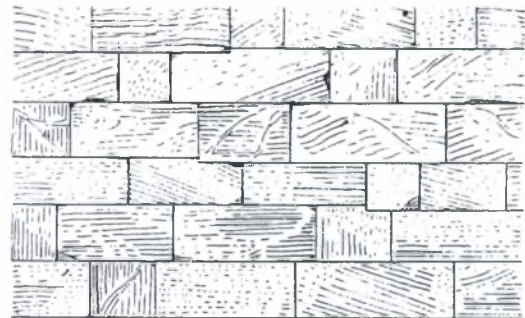
Β. ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

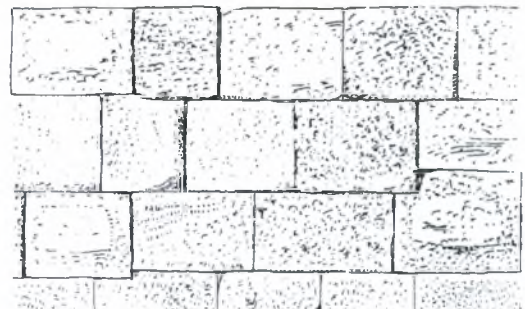
Β. ΑΦΡΙΚΗΣ

ΣΥΡΙΑΣ

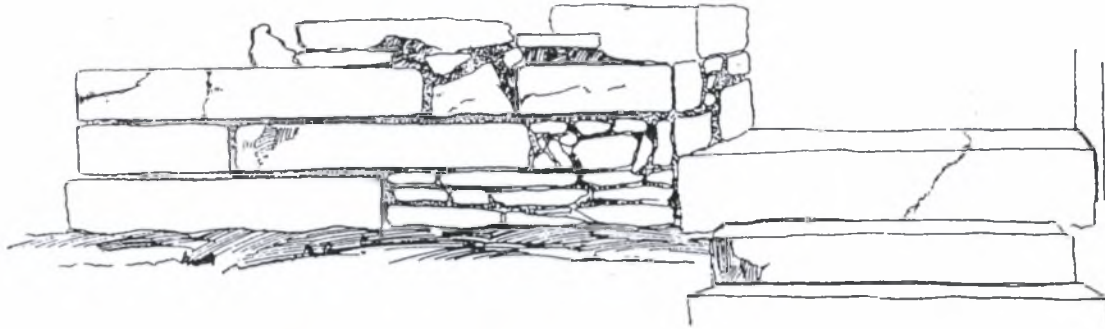

ΣΥΡΙΑΣ

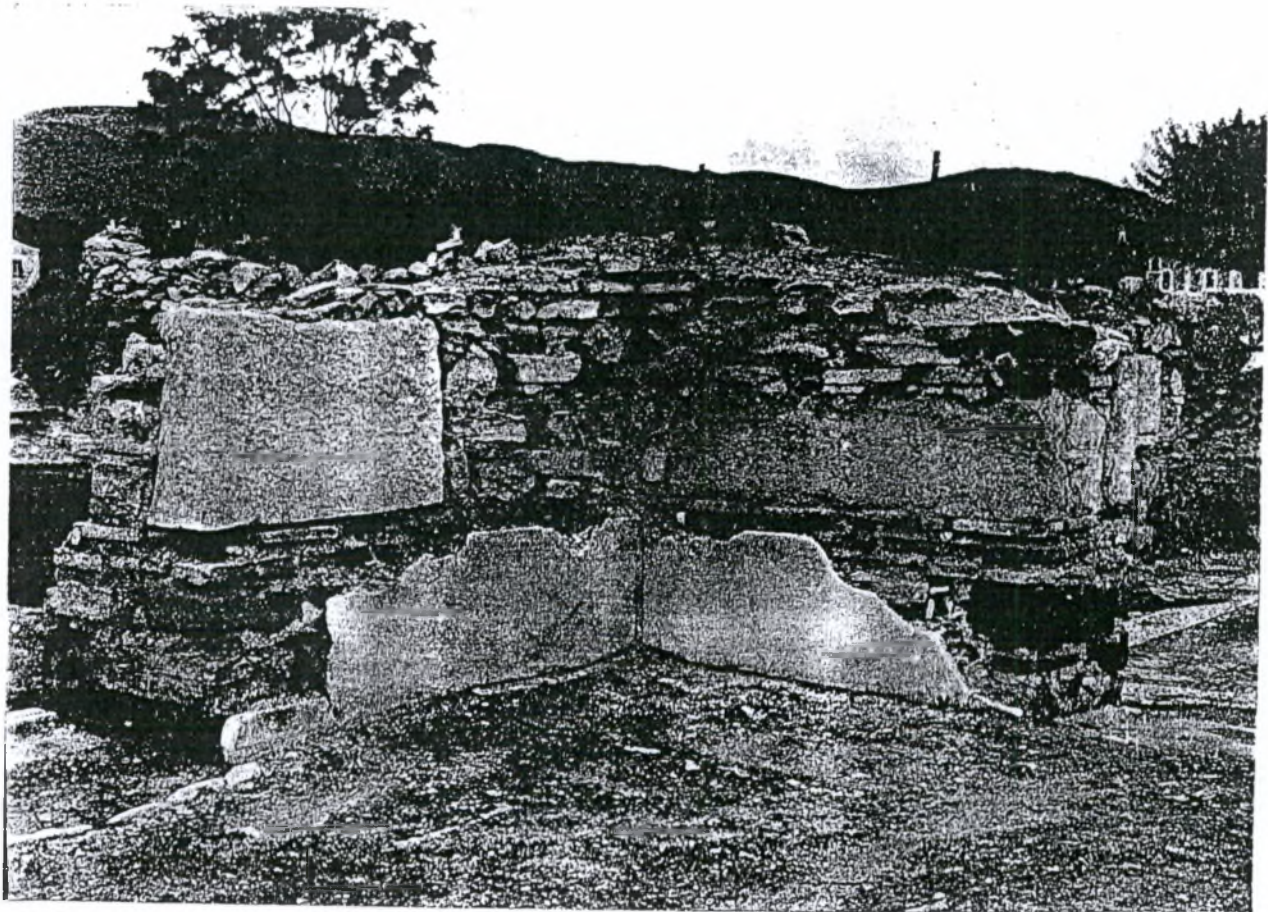

Β. ΑΦΡΙΚΗΣ

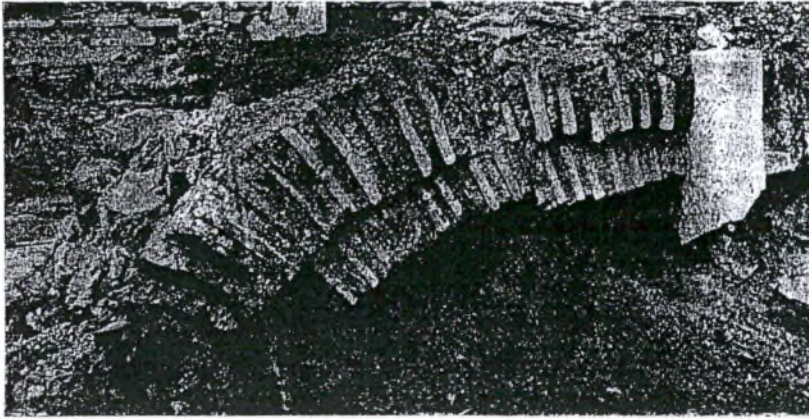
13. Τοικοποιίες παλαιοχριστιανικών ναών [Ορλάνδος 1994² , 236, εικ. 190].

14. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική απόδοση της τοικοδομίας τμήματος του νοτίου (δεξιού)
άκρου της ανατολικής [Σωτηρίου 1929, 17, εικ. 14].

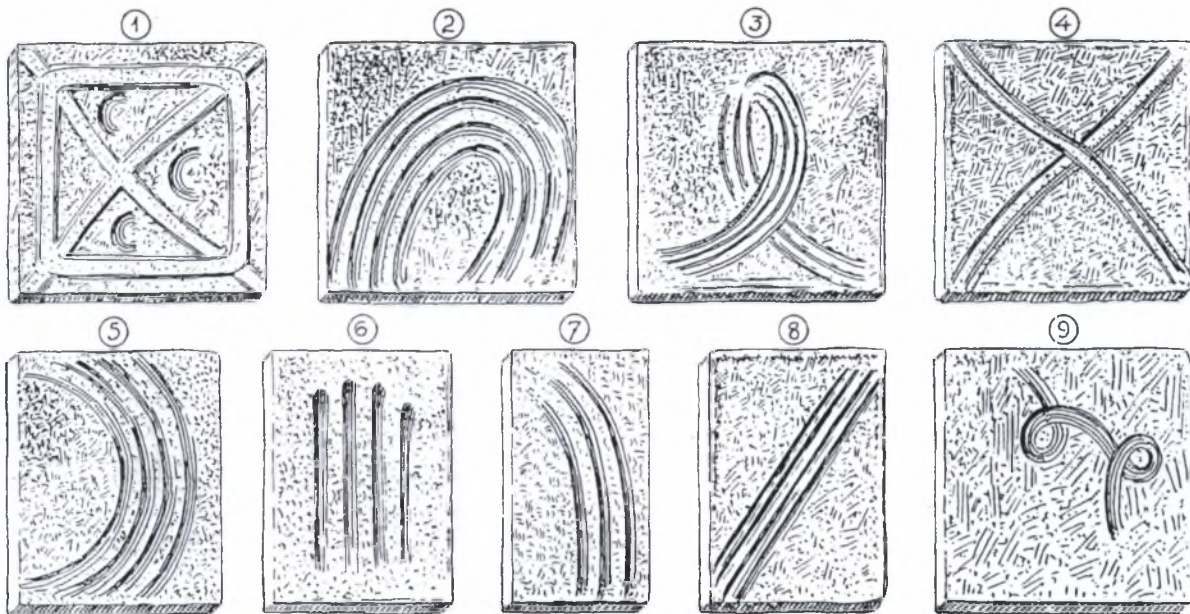
15. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη της τοικοδομίας και της σωζόμενης ορθομαρμάρωσης της
βορειοδυτικής γωνίας του νάρθηκα [Σωτηρίου 1929, εικ. 18].

16-17. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τμήματα τόξων [Σωτηρίου 1929, εικ. 19-20].

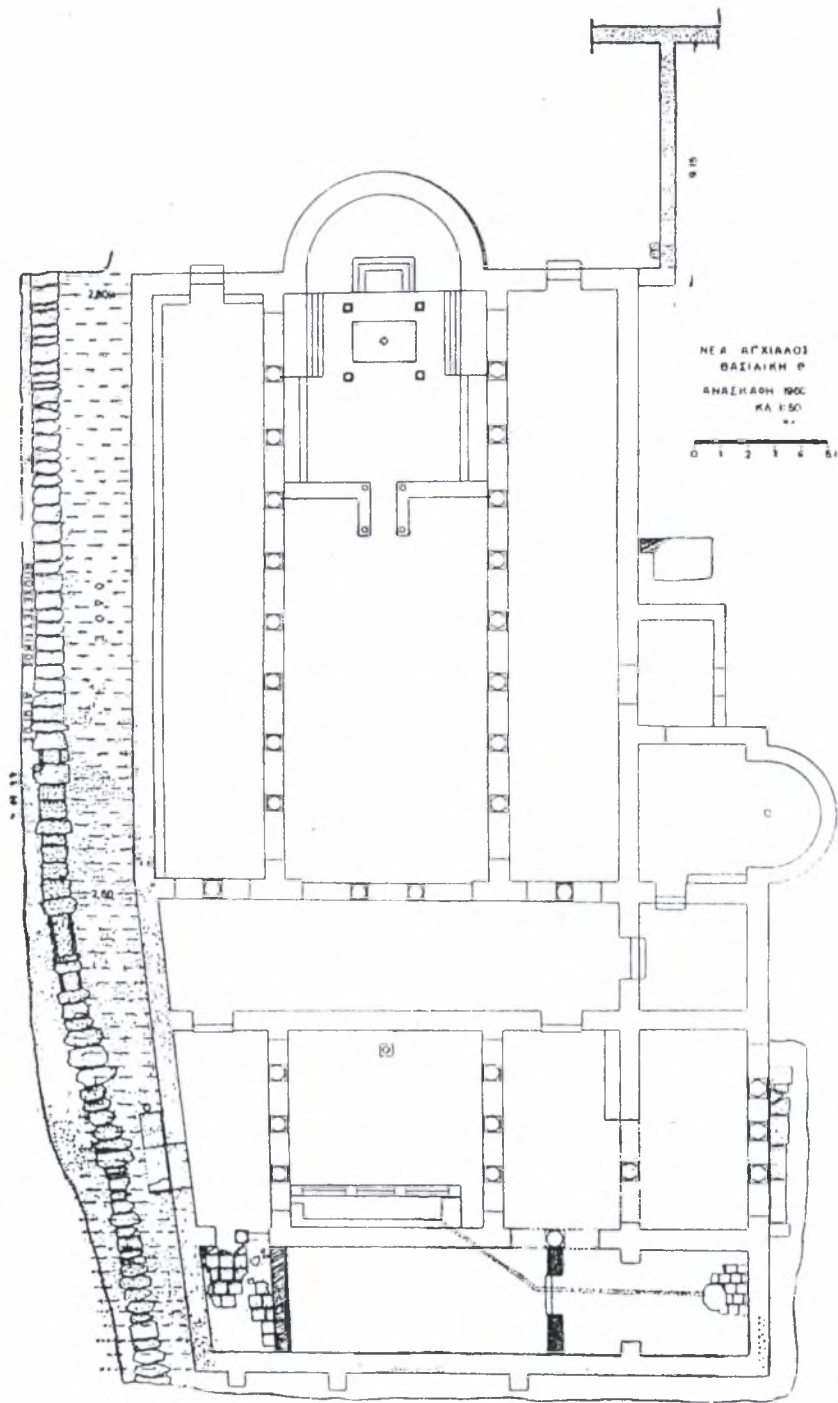
18. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τεμάχια ενεπιγράφων πλινθων [Σωτηρίου 1999, 4-5, εικ. 4 (στη σελ. 4)].

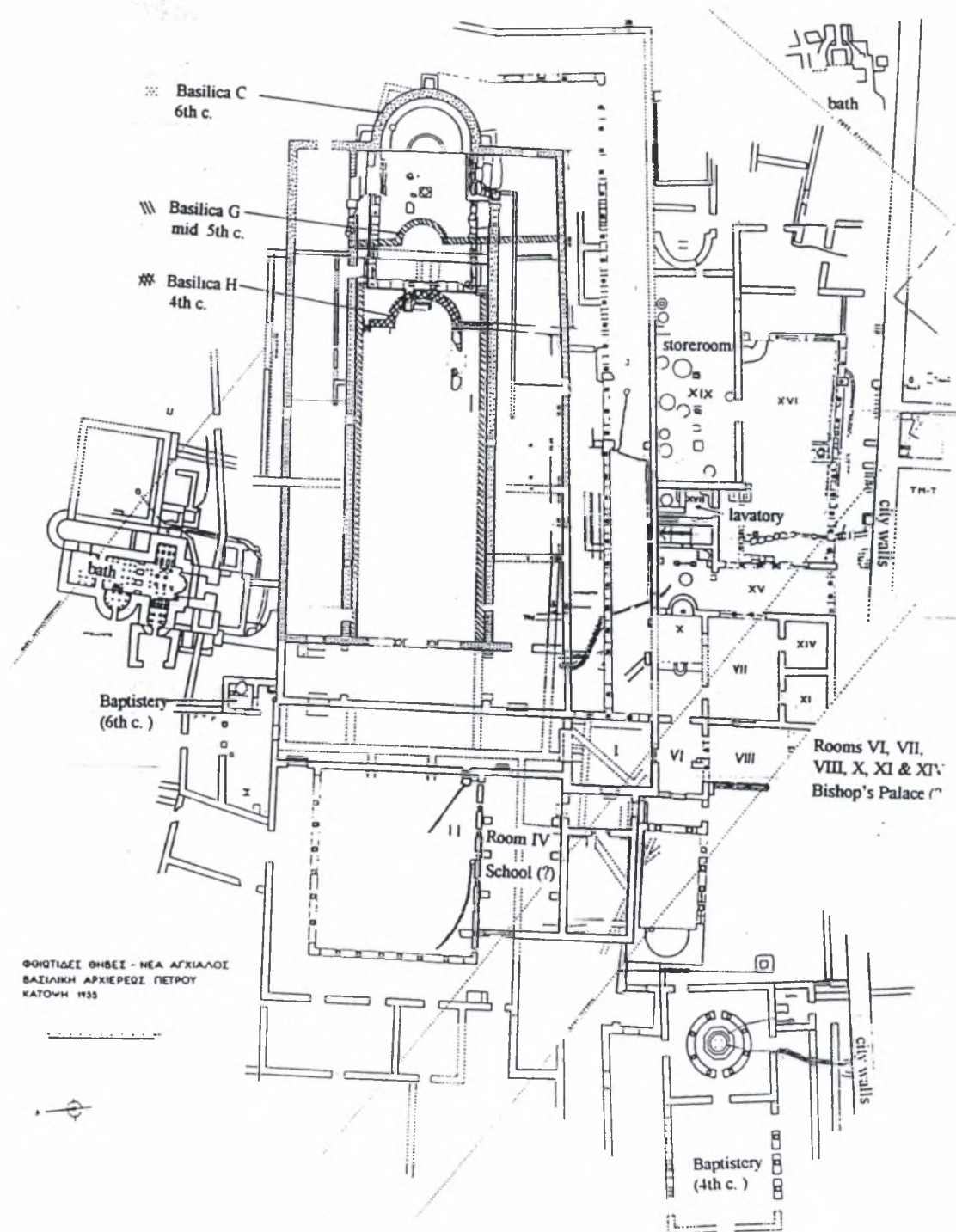
19. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 σχεδιαστική αποκατάσταση πλίνθου με δακτυλιές [Ορλάνδος 1994²,
 241, εικ. 194, σχέδιο 9].

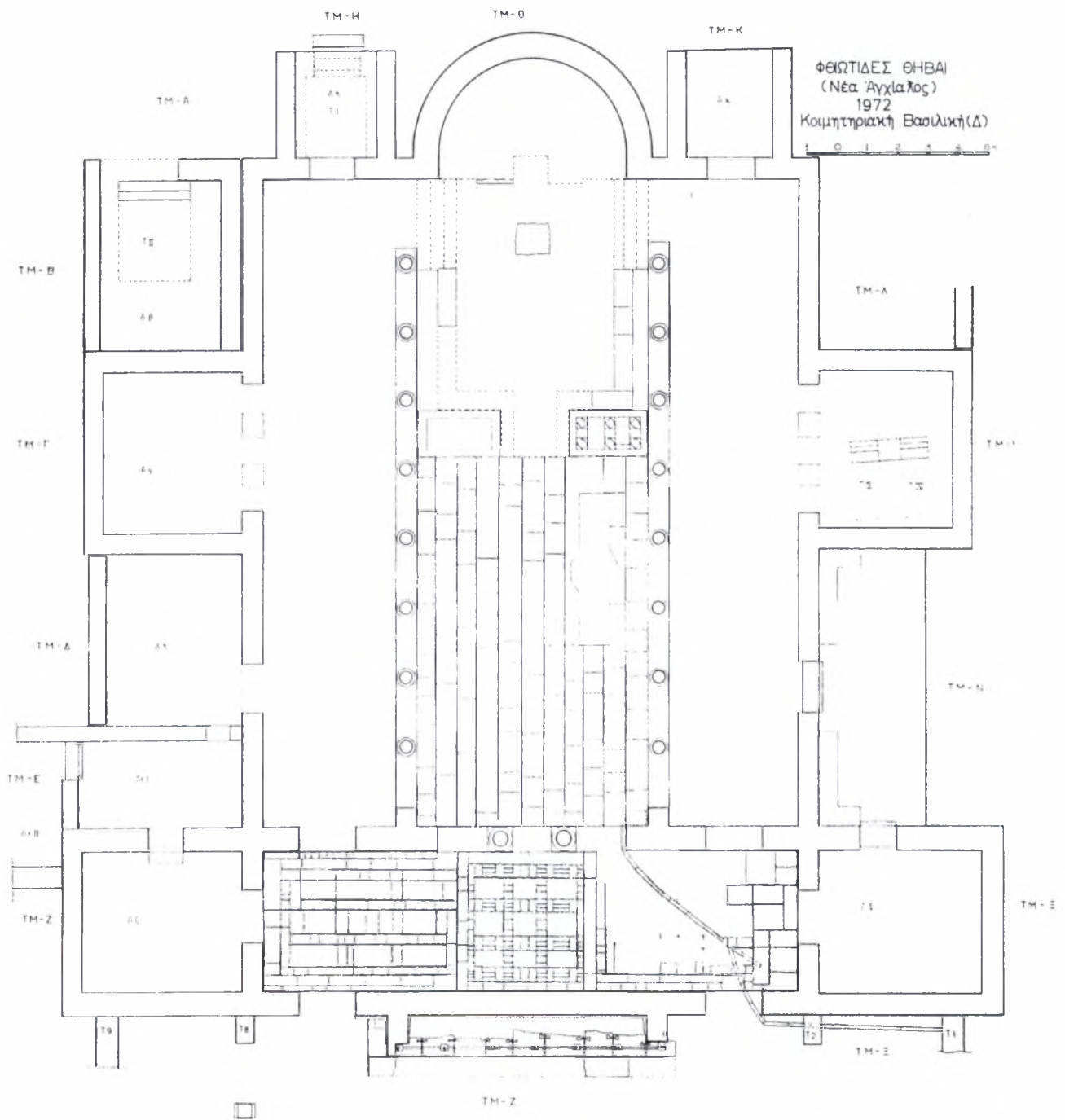
20. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 μαρμάρινη πλίνθος με εγχάρακτο μονόγραμμο [Σωτηρίου 1929, 22, εικ.
 21].

21. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
κάτοψη [Λαζαρίδης 1960, 61 εικ. 1].

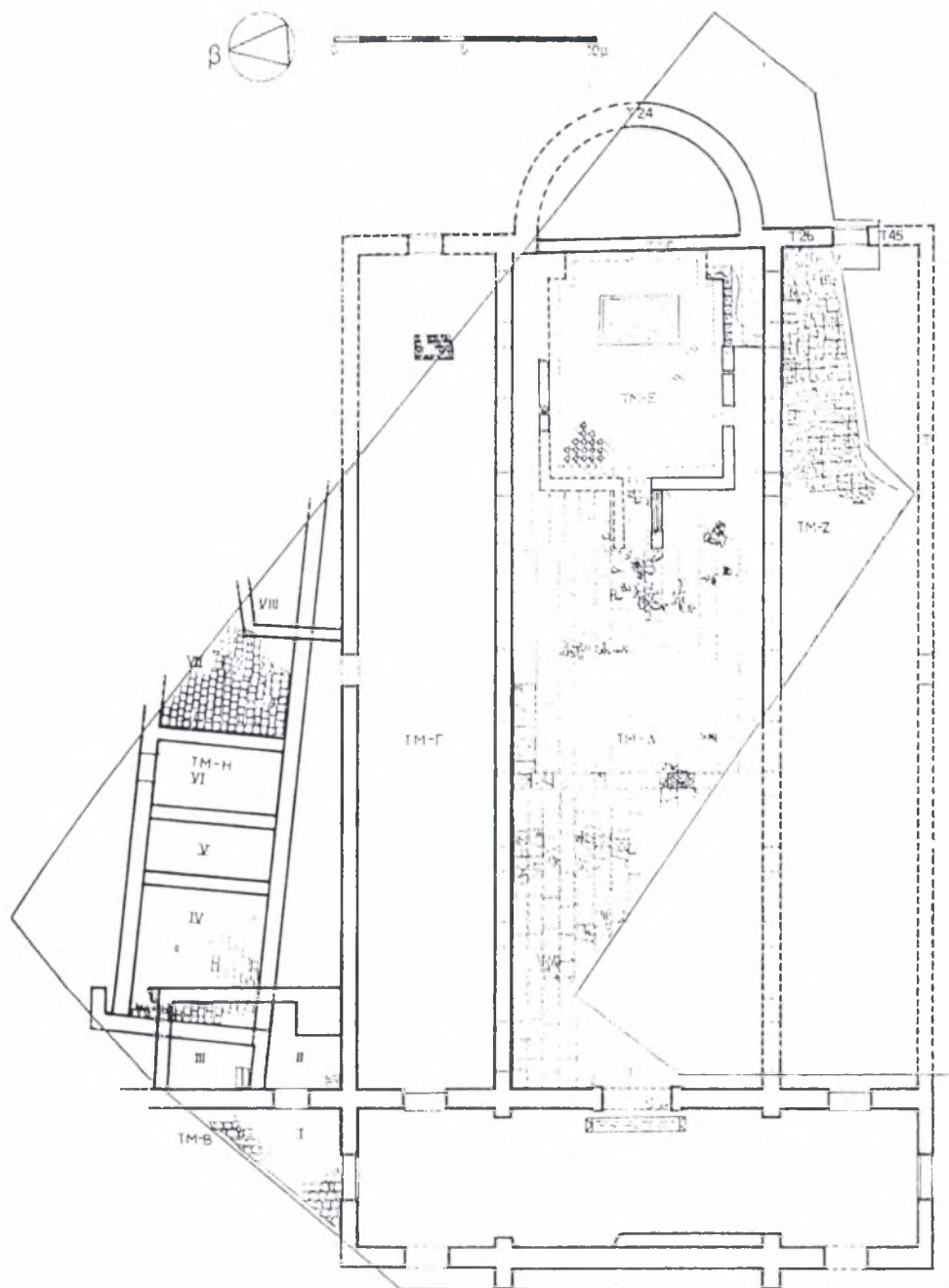

22. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική :
 κάτοψη [Karagiorgou 2002, 190, εικ. 4].

23. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Δ:
κάτοψη [Λαζαρίδης 1972, 27, εικ. 5].

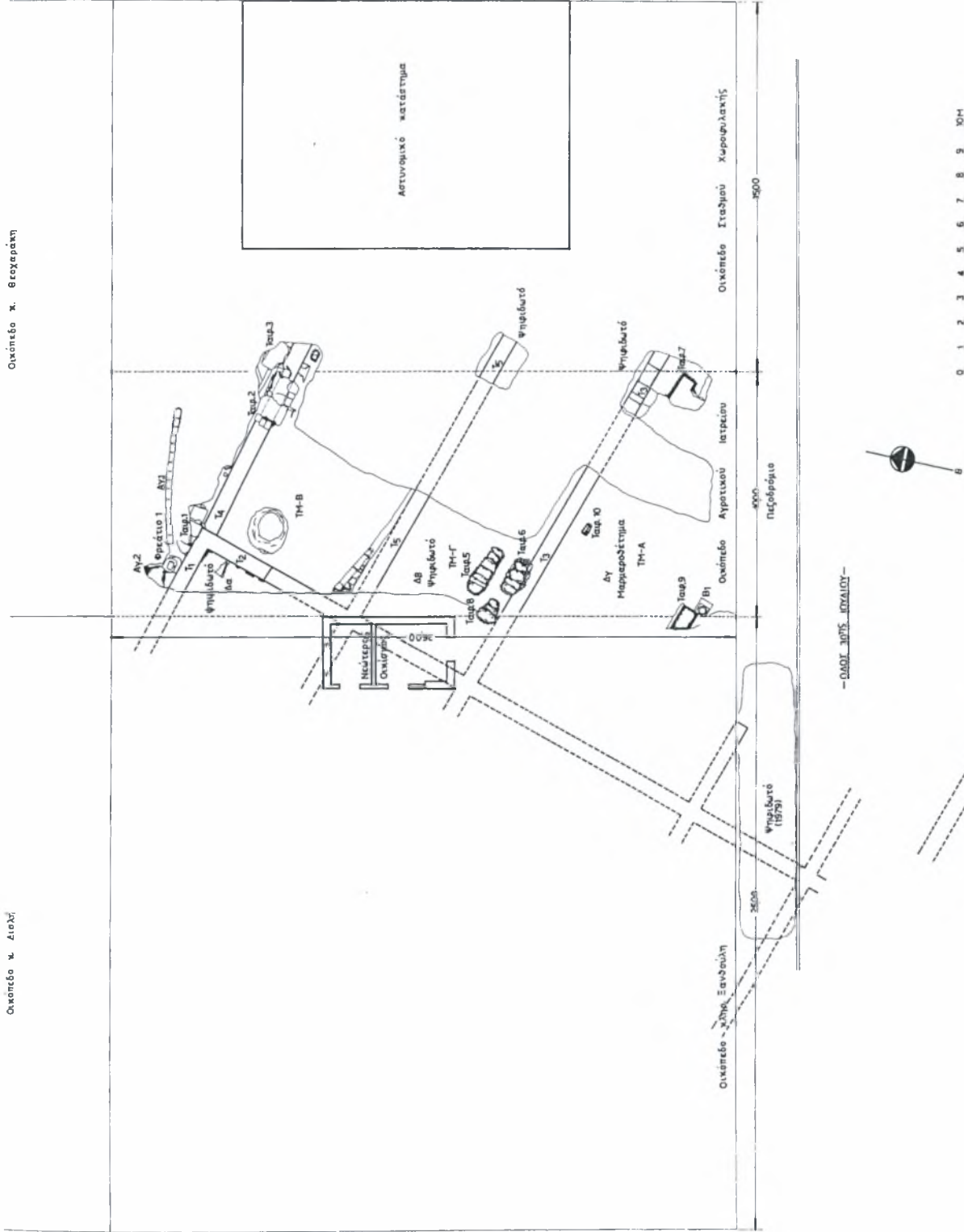

24. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική S:
κάτοψη [Λαζαρίδης 1979, 63, εικ. 2].

Οικόπεδο κ. Διοσέδη

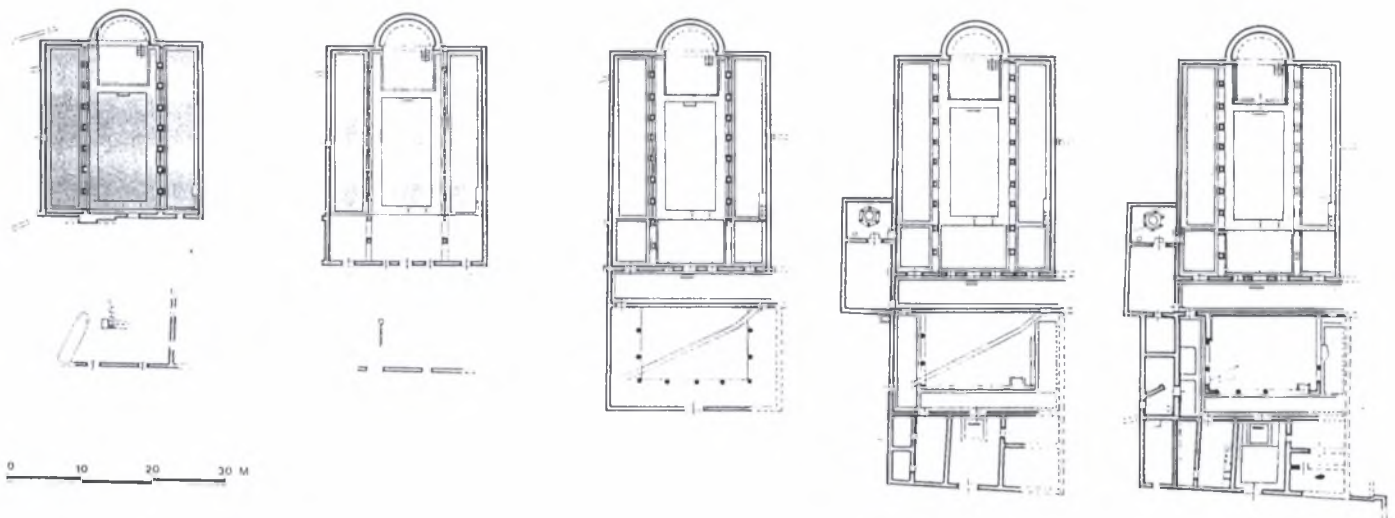
Οικόπεδο κ. Γεωργιάδη

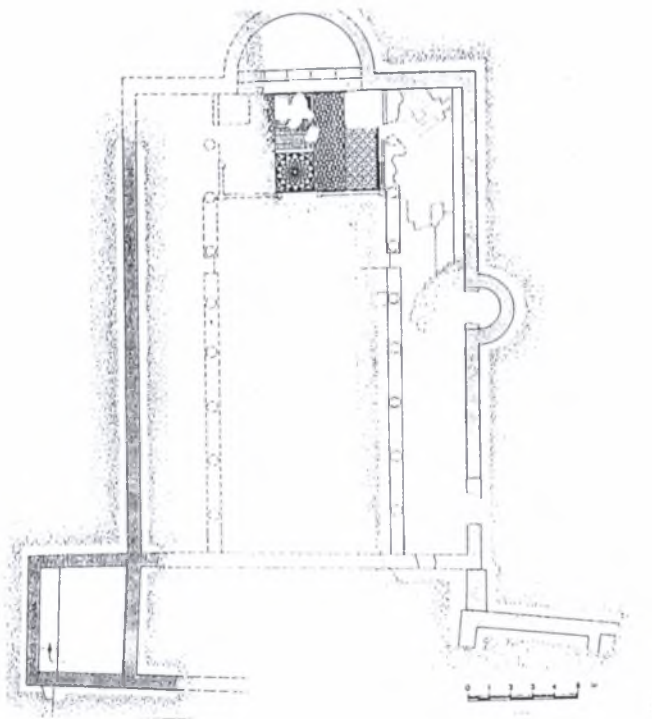
0505 ΑΔ ΠΑΡΚΑΥΩΝ

0505 ΑΙΩΝ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

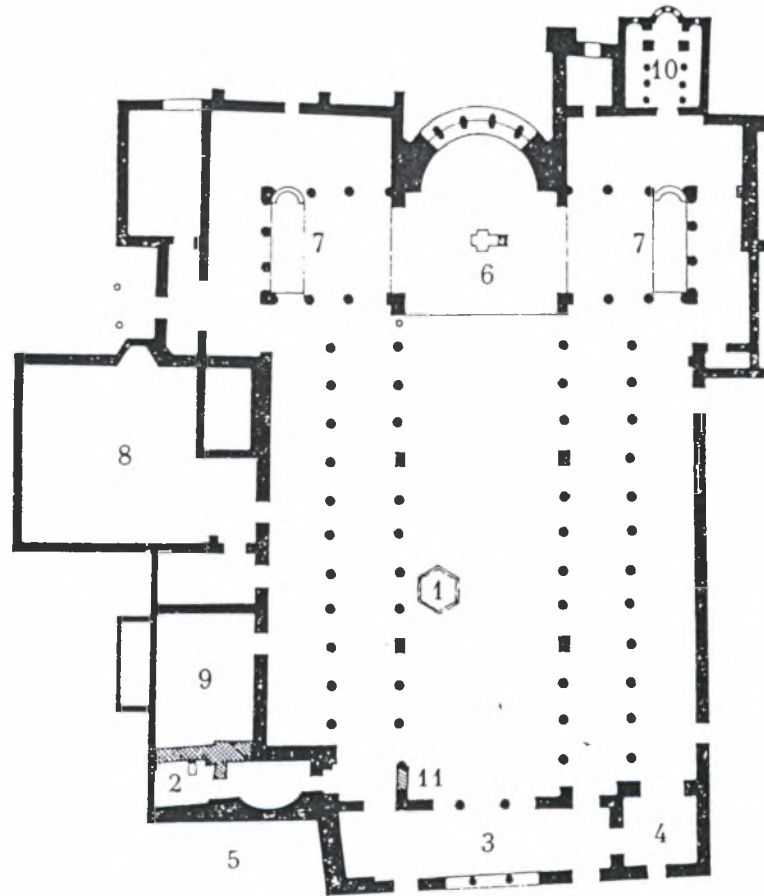
25. Φθιιώτιδες Θήβες, βασιλική Θ: κάτοψη [Ντίνα, ΑΔ 1981, τ. 36, Μέρος Β- Χρονικά 265, σχέδιο 1].

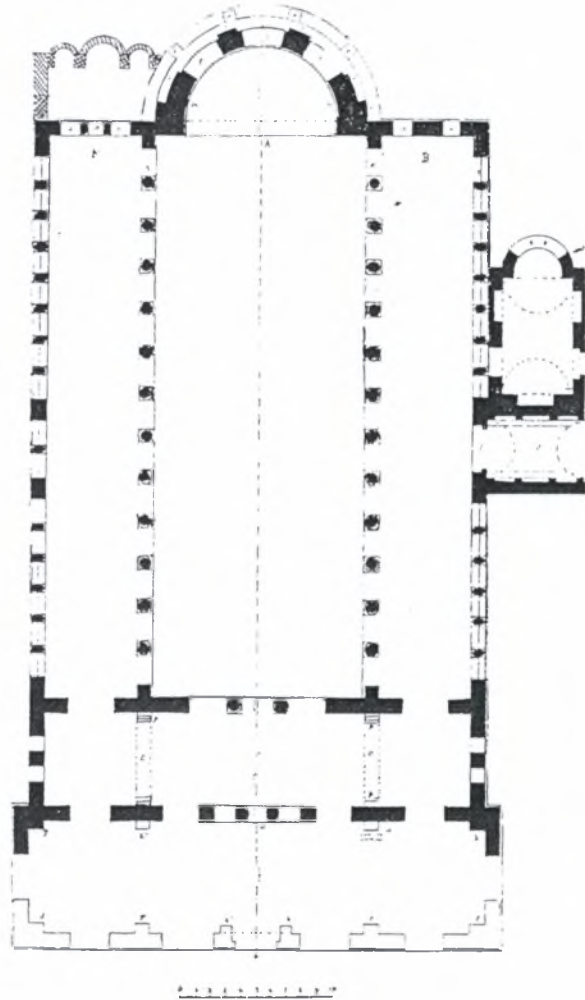
26. Δημητριάδα, βασιλική Α:
 κάτοψη της εκκλησίας κατά τις διαδοχικές κατασκευαστικές φάσεις της
 (ιδιαιτ. από τη Γ' φάση και έπειτα, δηλ. από το τέλος του 5^{ου} μ.Χ. αι. και
 στο εξής, σύμφωνα με: [Βαραλής 2001, τ.Α, αρ. 524, Γ' φάση, 218]
 [Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 146, εικ. 50].

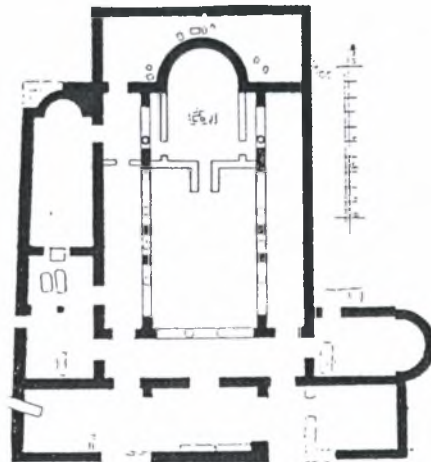
27. Δημητριάδα, βασιλική Β:
 κάτοψη [Ασημακοπούλου – Ατζακά 1982, 148, εικ. 56].

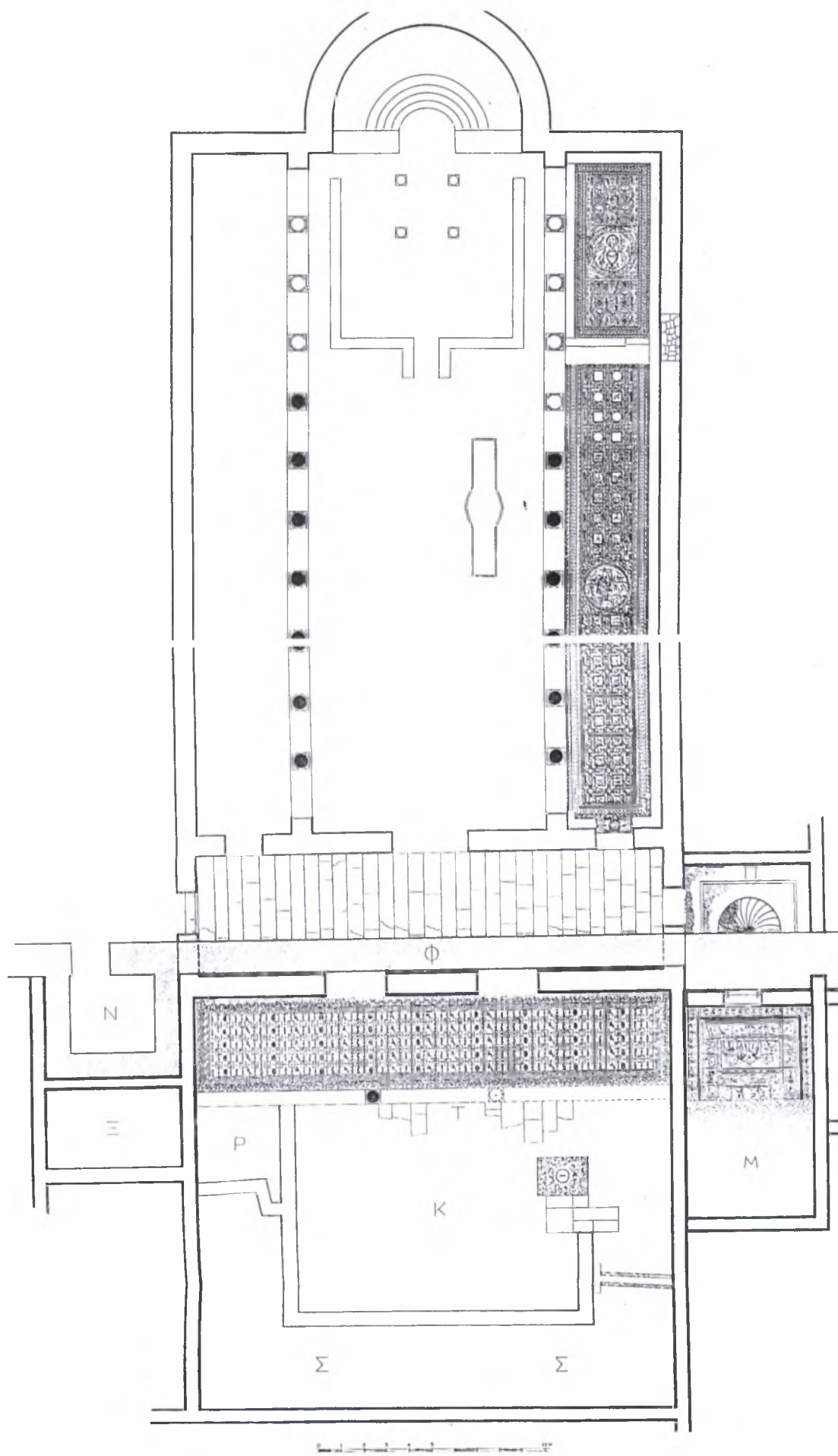
28. Θεσσαλονίκη, βασιλική του Αγίου Δημητρίου:
κάτοψη [Μπακιριτζής 1986, 23, σφ. 5].

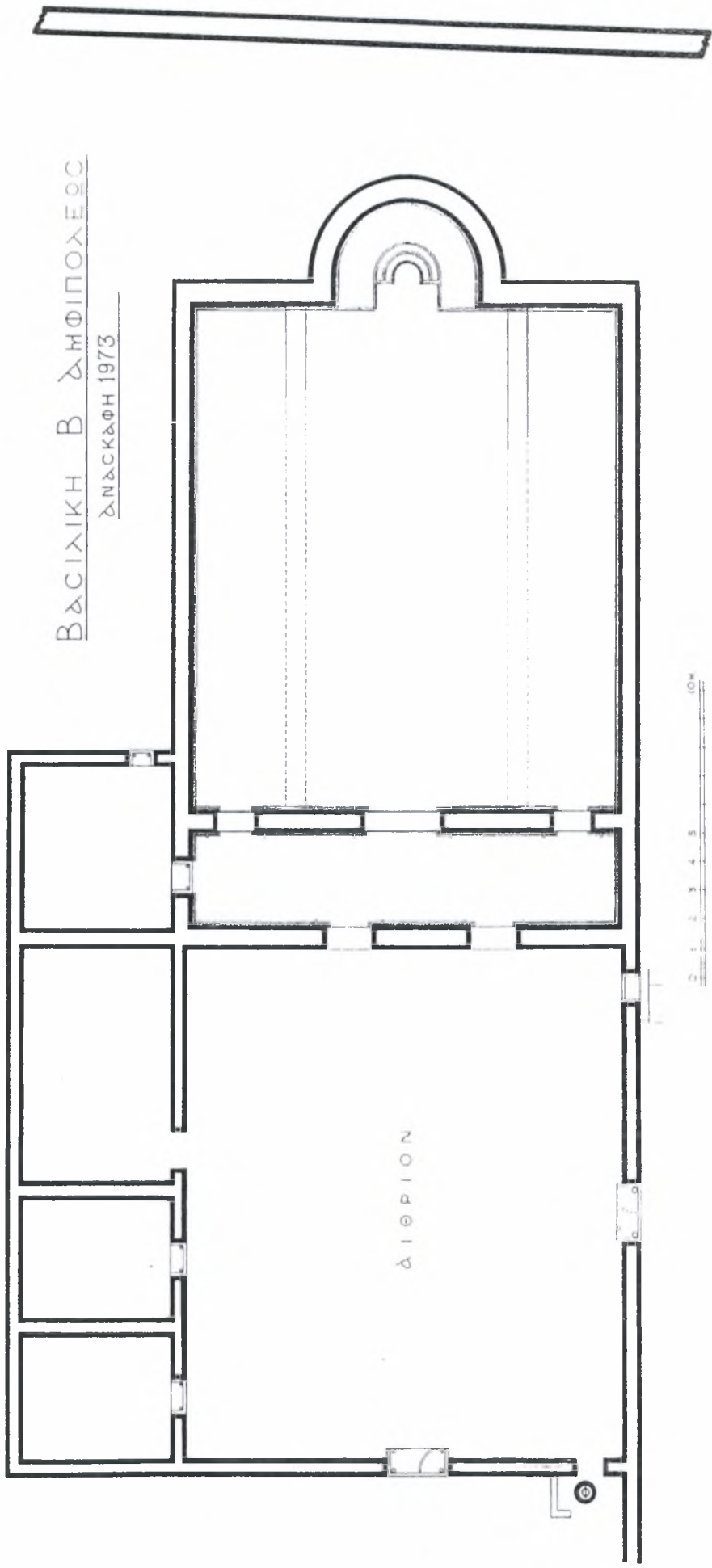
29. Θεσσαλονίκη, βασιλική της Αχειροποιήτου:
κάτοψη [Σωτηρίου 1929, 176, εικ. 8].

30. Θεσσαλονίκη, βασιλική στη θέση «Τούμπα»:
κάτοψη [Σωτηρίου 1929, 177, εικ. 9].

31. Αμφίπολη, βασιλική Α:
 κάτοψη [Στίκας 1971, πιν. Α' παρενθ. στις σελ. 48-49].

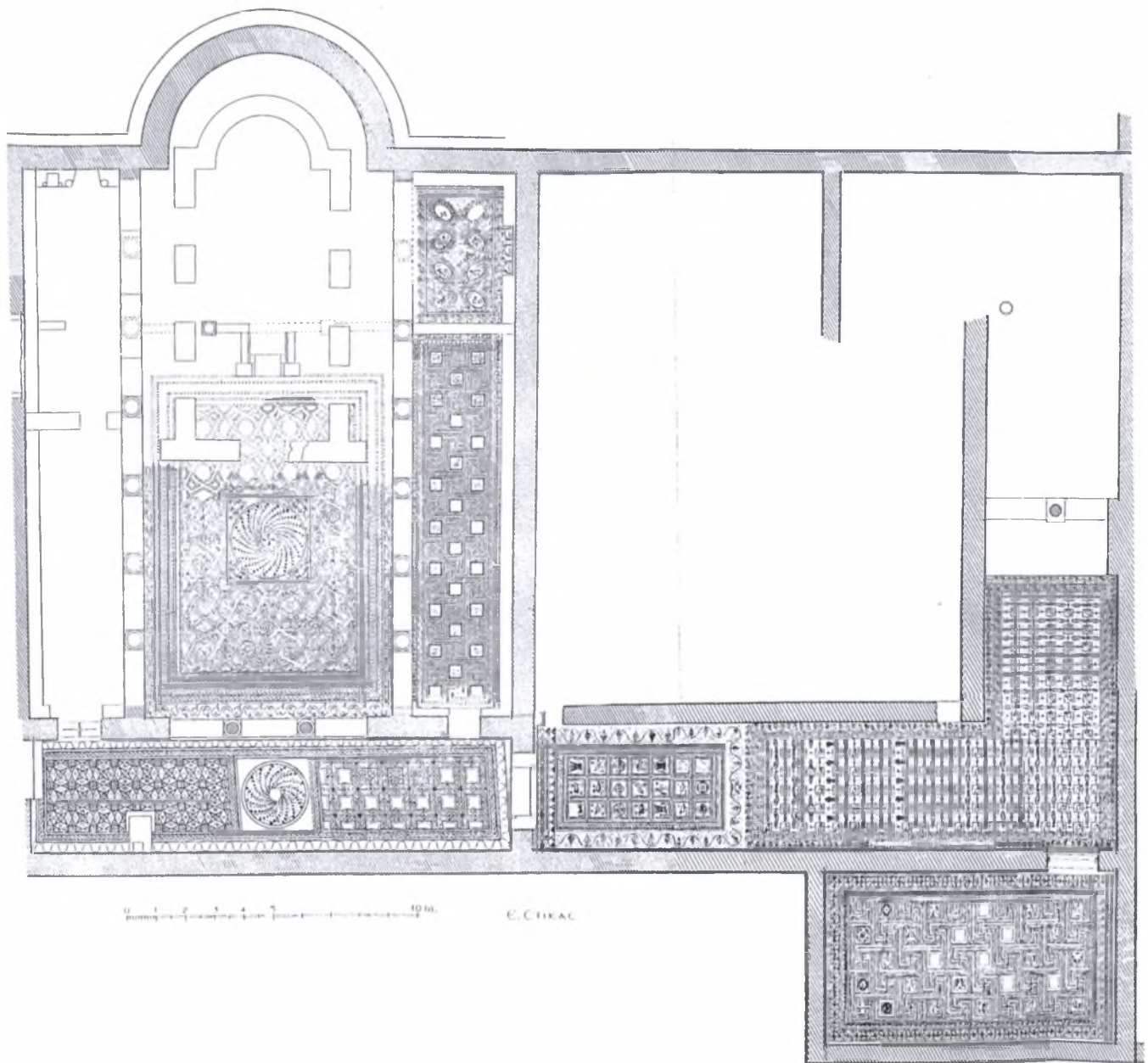

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Β ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ
ΔΙΑΚΚΑΦΗ 1973

ΔΙΕΡΡΙΟΝ

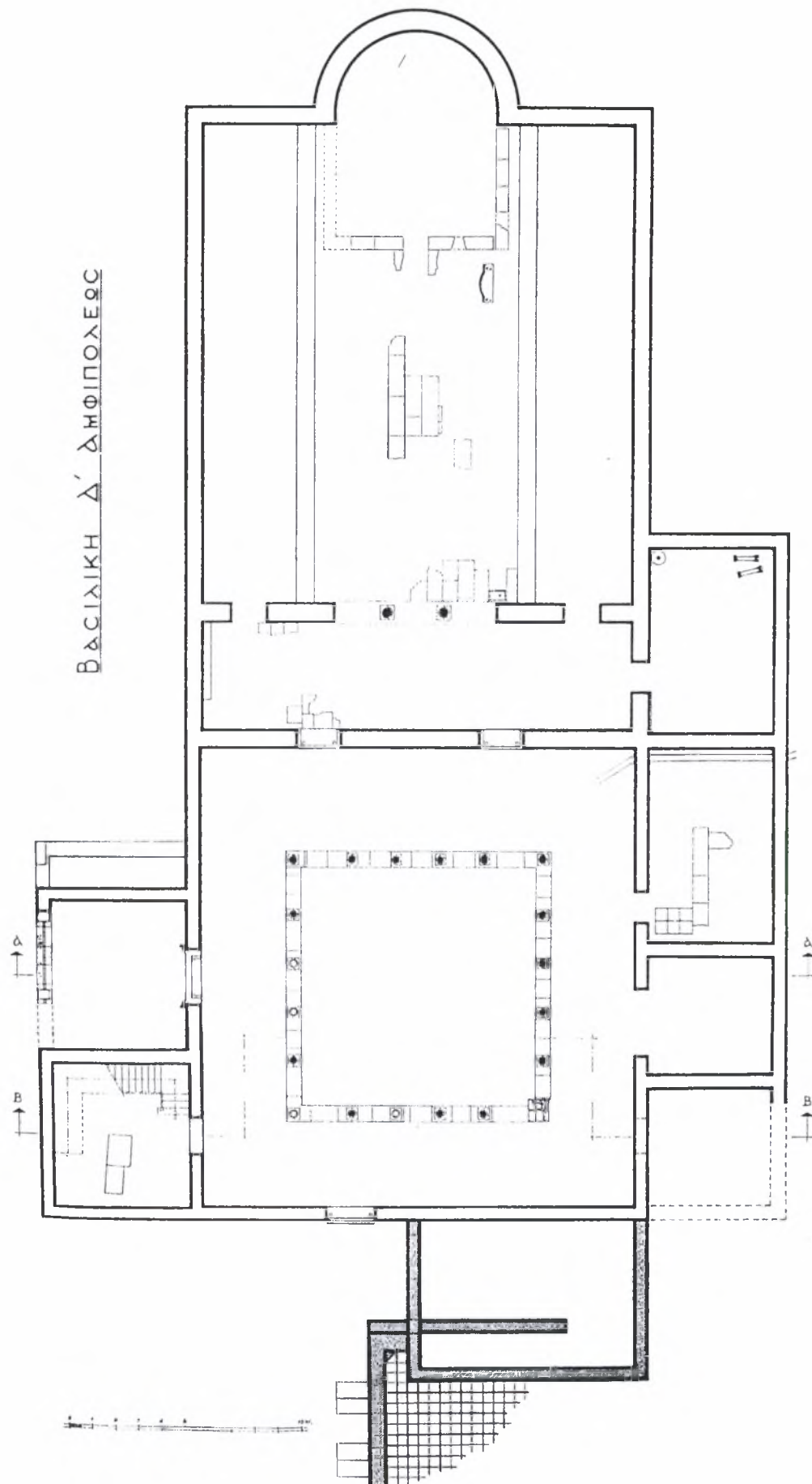
0 1 2 3 4 5
Μ

32. Αμφίπολη, βασιλική Β:
κάτοψη [Στίκας 1973, 35].

33. Αμφίπολη, βασιλική Γ:
κάτοψη [Στίκας 1971, πίν. Β, 48-49].

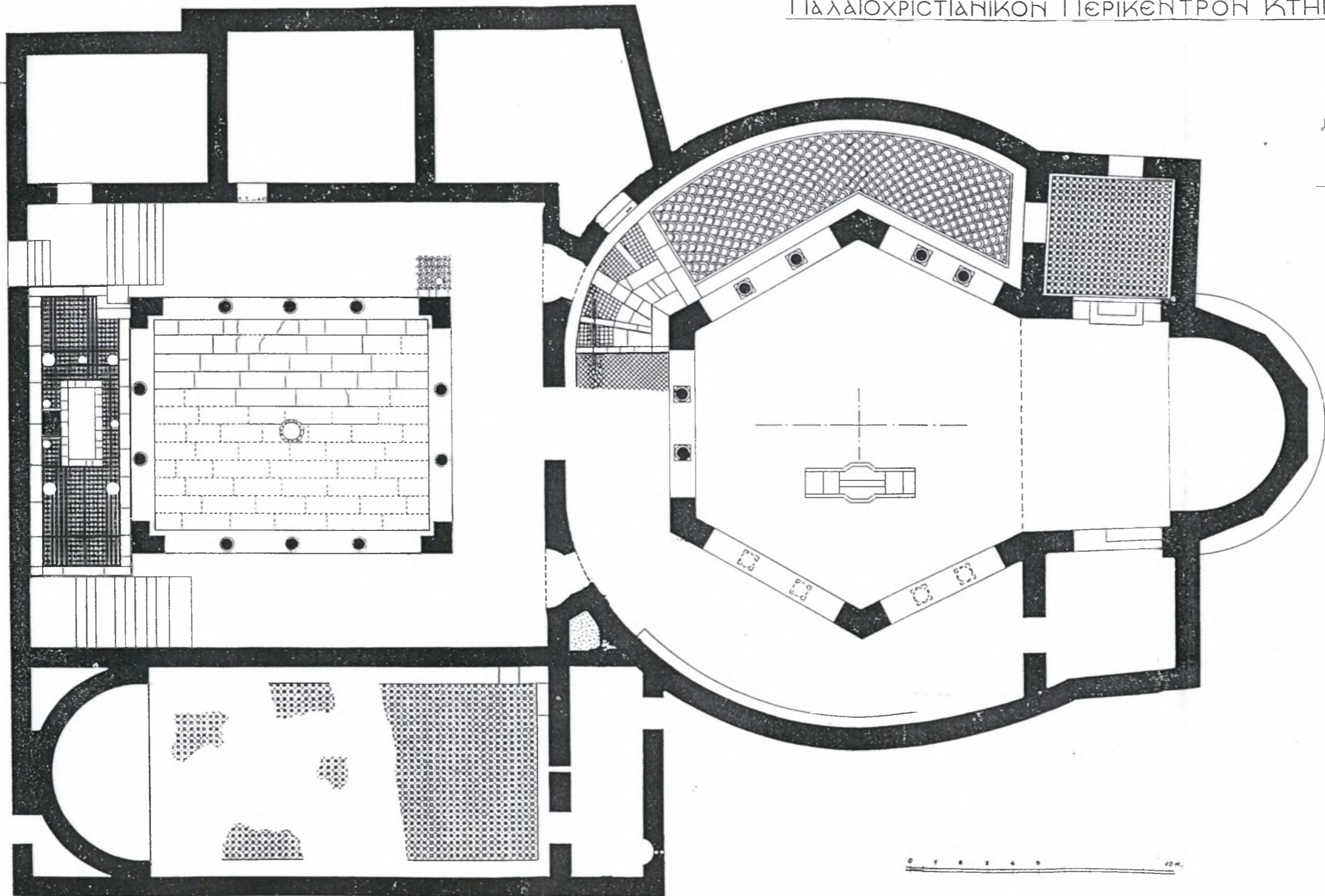

34. Αμφίπολη, βασιλική Δ:
κάτοψη [Στίκας 1977, τεύχος Α, 48-49].

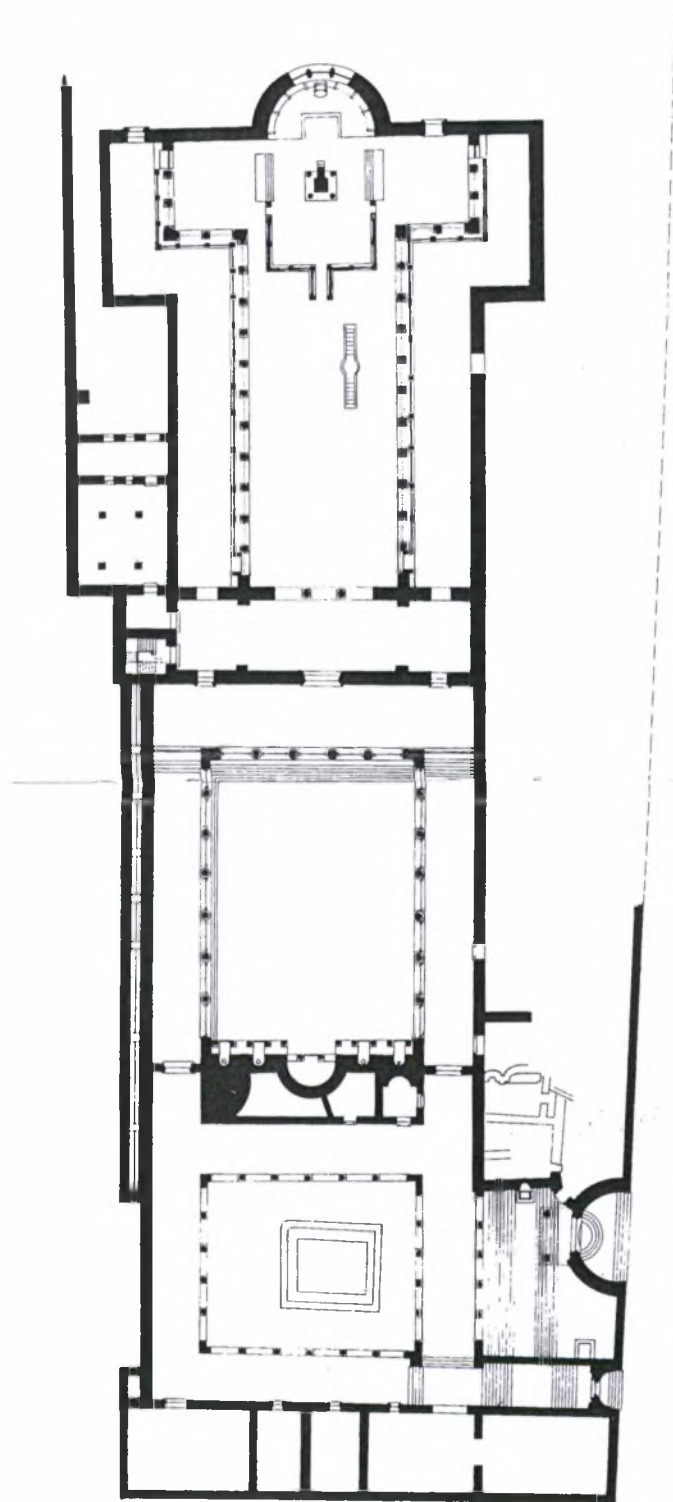
ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ
Παλαιοχριστιανικόν Περικέντρον Κτήριον

Ἀποκαλυφθέντες Τοίχοι Κτηρίου

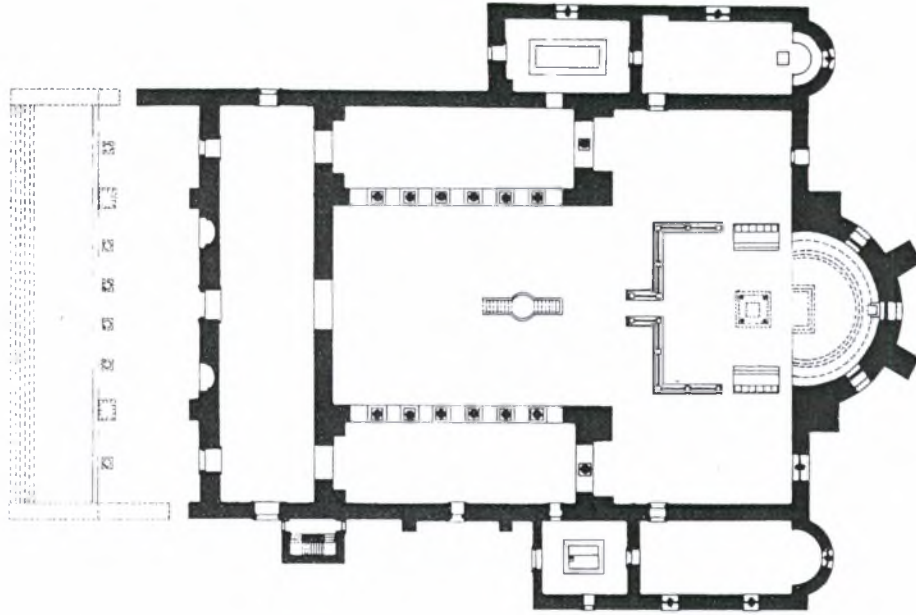

Τείχος Ἀκροπόλεως

35. Αμφίπολη, περικέντρος ναός (ροτόντα):
κάτοψη [Στίκας 1981, τ.Α, πίν. Α παρένθετος στις σελ. 26-27].

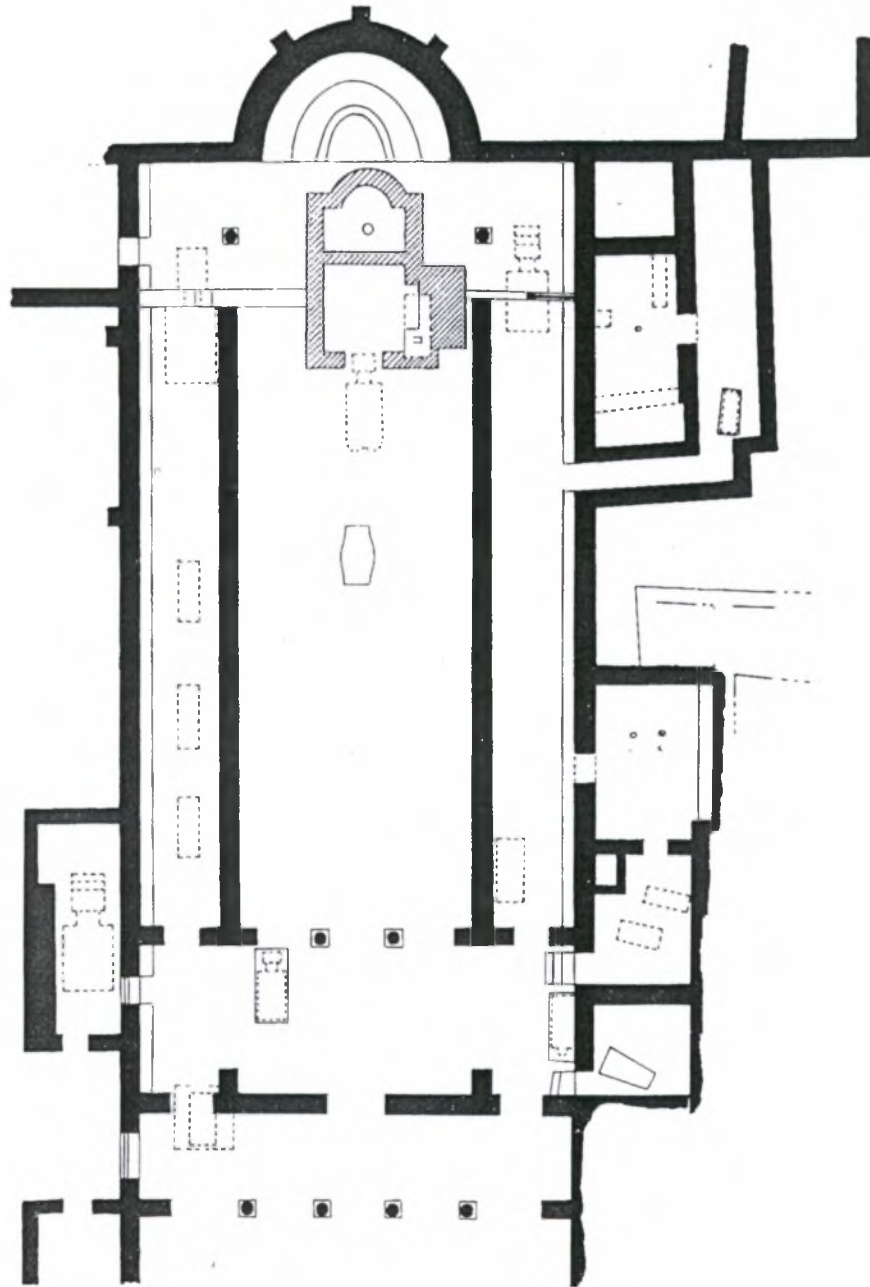
36. Φιλίππου, βασιλική Α:
κάτοψη [Κουκούλη – Χρυσανθάκη & Μπακιριτζή 1997² 30-31, εικ. 23].

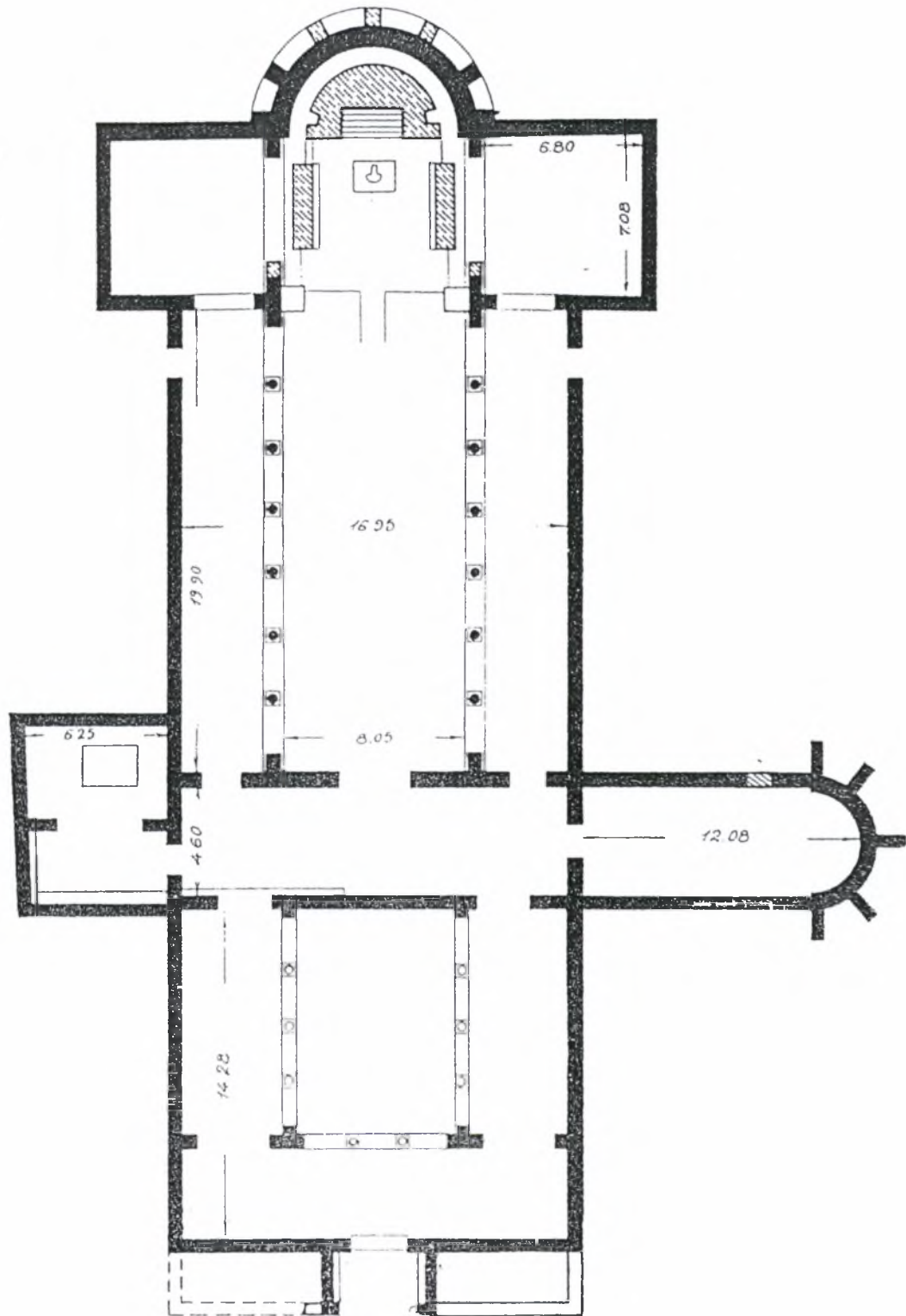
37. Φίλιπποι, βασιλική Β:
κάτοψη [Κουκούλη - Χρυσανθάκη και Μπακιριτζής 1997², 30-31, εικ.
23].

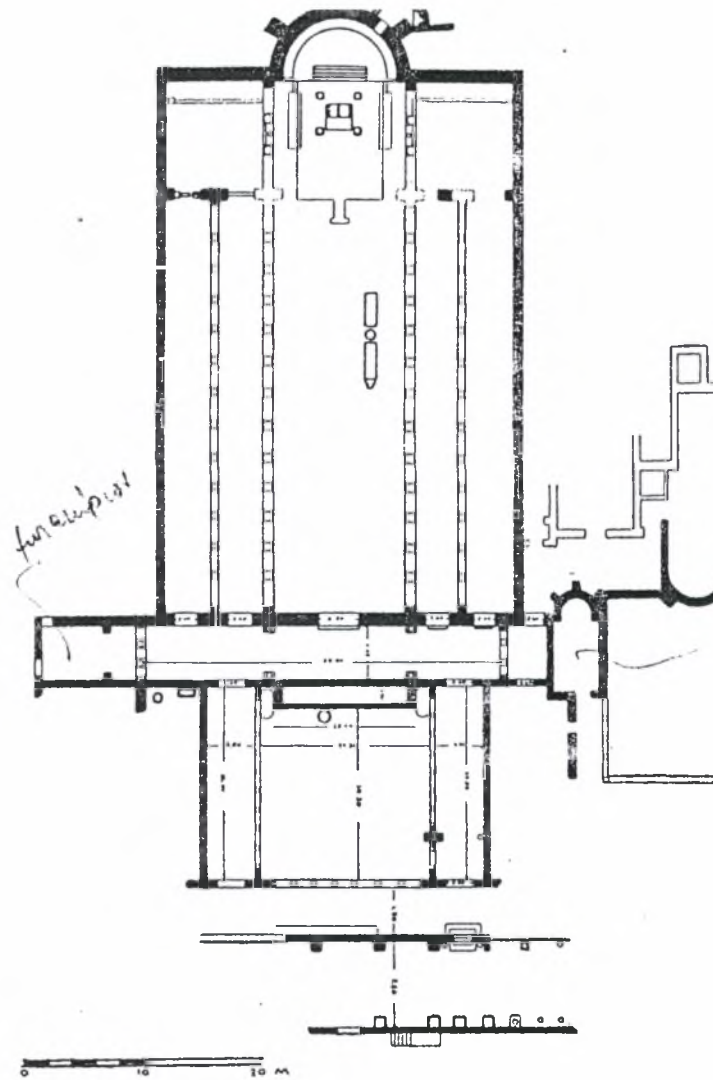
β. Φίλιπποι, βασιλική Β:
Άποψη των αρχιτεκτονικών λειψάνων της ανωδομής του ναού [Κουκούλη
- Χρυσανθάκη & Μπακιριτζής 1997, 43, εικ. 33].

38. Φίλιπποι, βασιλική εκτός των τειχών:
κάτοψη [Κουκούλη - Χρυσανθάκη & Μπακιριτζής 1997² 59, εικ. 51].

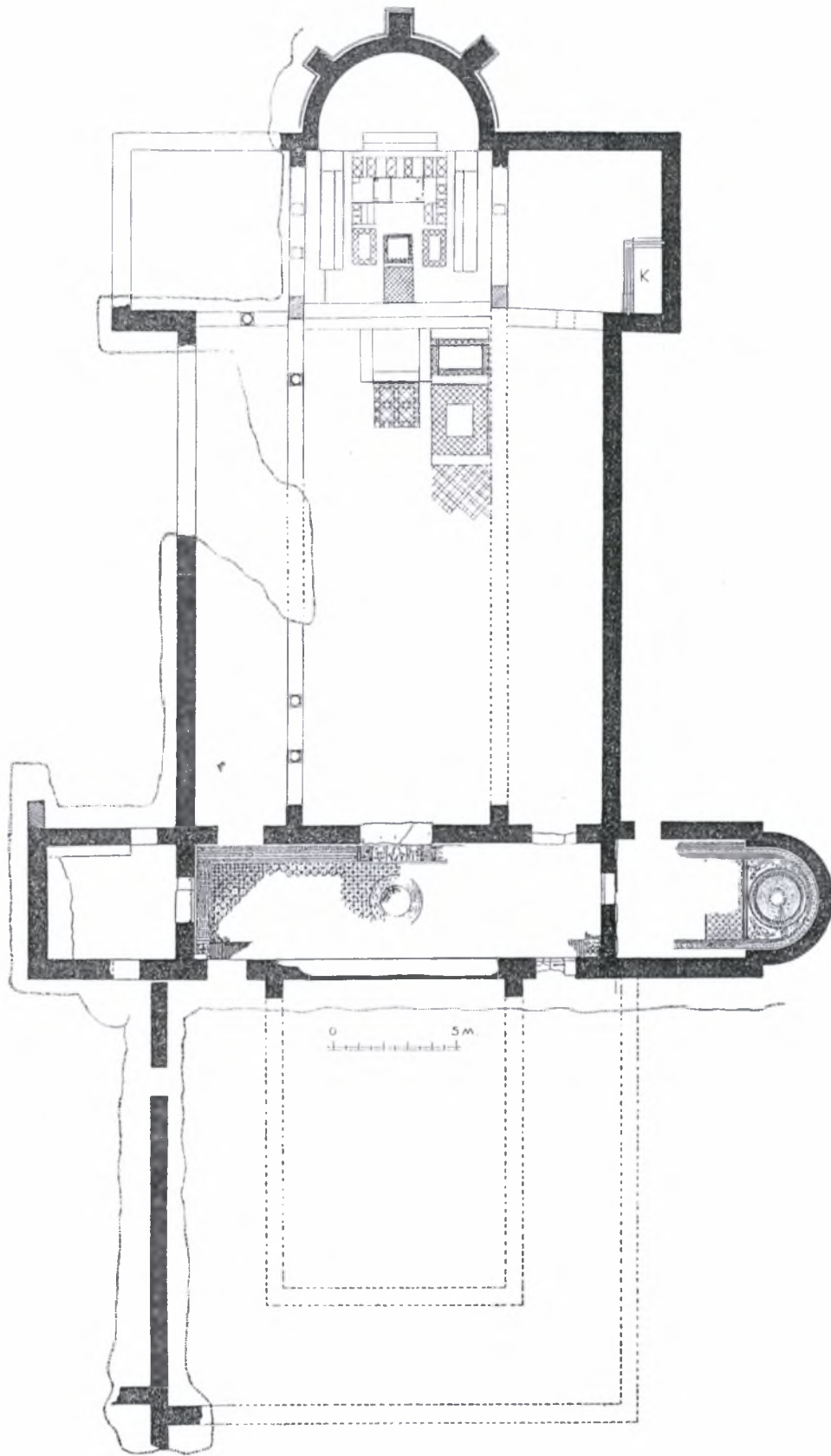
39. Νικόπολη, βασιλική Α:
κάτοψη [Σωτηρίου 1929, 206, εικ. 37].

40. Νικόπολη, βασιλική Β:
 κάτοψη [Σωτηρίου 1938, 116-117, πιν. 1 παρένθετος στις σελ. 116-117]
 ή [Πάλλας 1950, αρ. 7, 265-313] 302, εικ. 8].

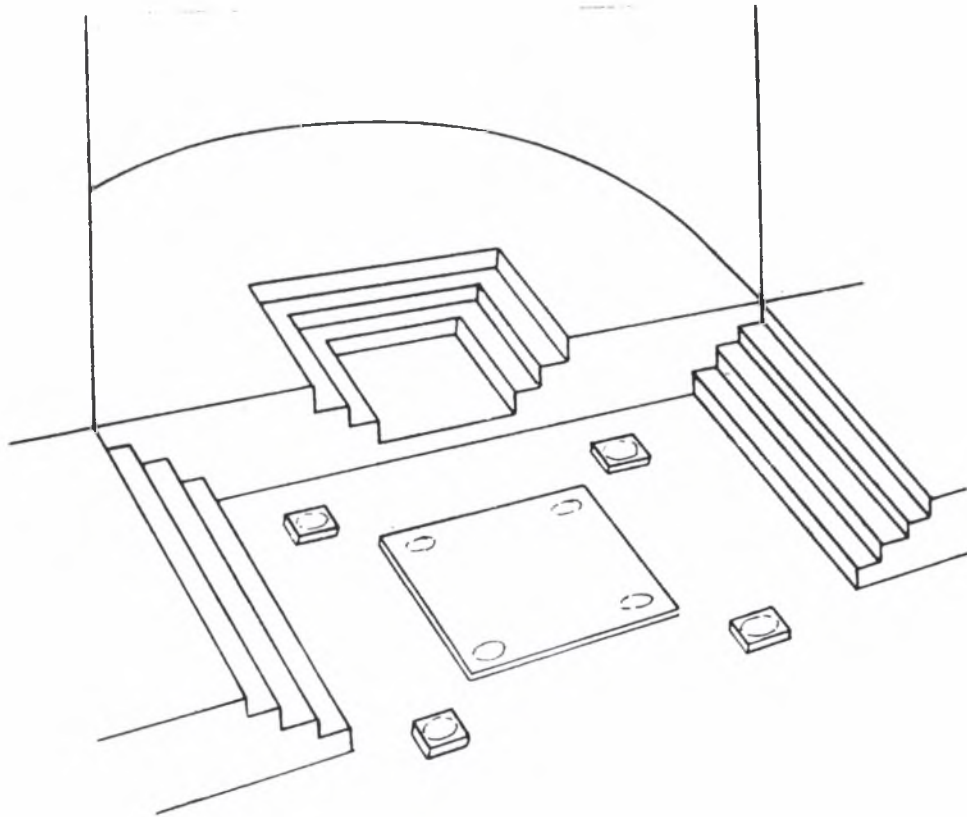

β. Νικόπολη, βασιλική Β:
 άποψη των αναστηλωμένων αρχιτεκτονικών λειψάνων [Δημητριάδης
 2000, 76].

41. Νικόπολη, βασιλική Δ:
κάτοψη [Ορλάνδος 1961, 99].

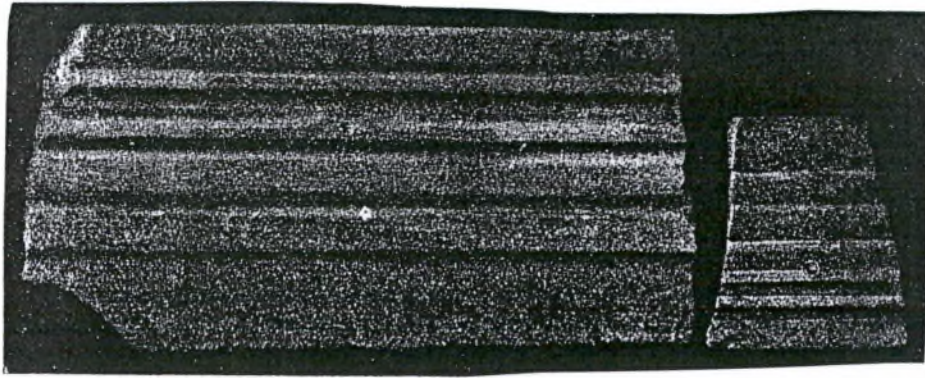

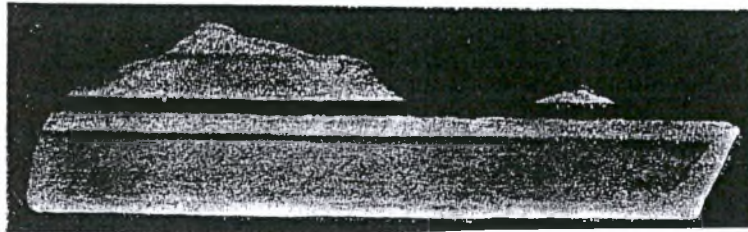
42. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αναπαράσταση του συνθρόνου [Ορλάνδος 1994² , 496, εικ.
456].

43. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
άποψη των συμπελλιών [Σωτηρίου 1929, 122, εικ. 167].

44. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
χαμηλά θωράκια του συνθρόνου [Σωτηρίου 1929, 123, εικ. 169].

45. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
το μεγαλύτερο σωζόμενο τεμάχιο της άνω πλάκας της Αγίας Τράπεζας [Σωτηρίου 1929, 125, εικ. 171].

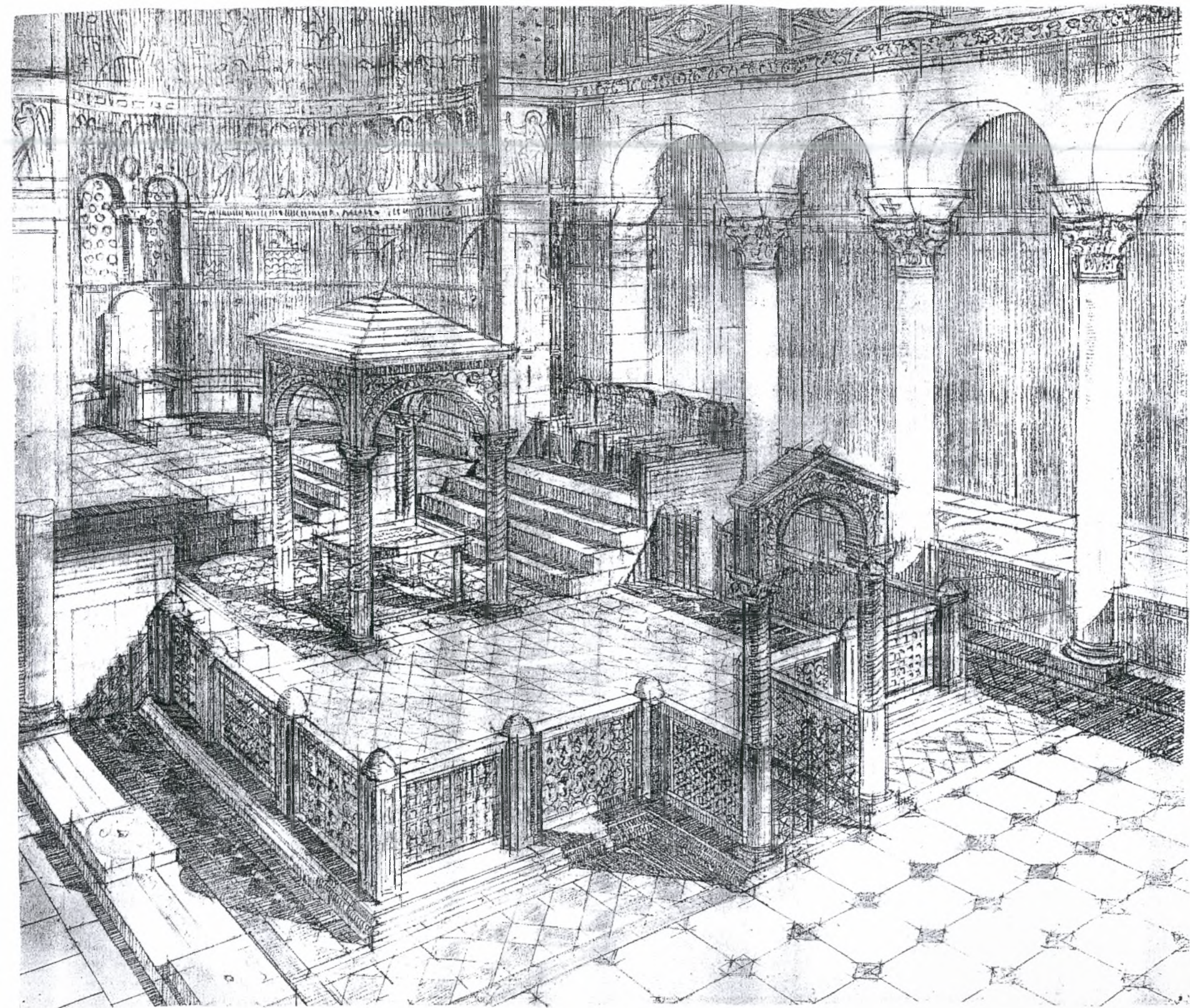
46. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
θραύσματα από την άνω πλάκα της Αγίας Τράπεζας [Σωτηρίου 1929, 24,
εικ. 25].

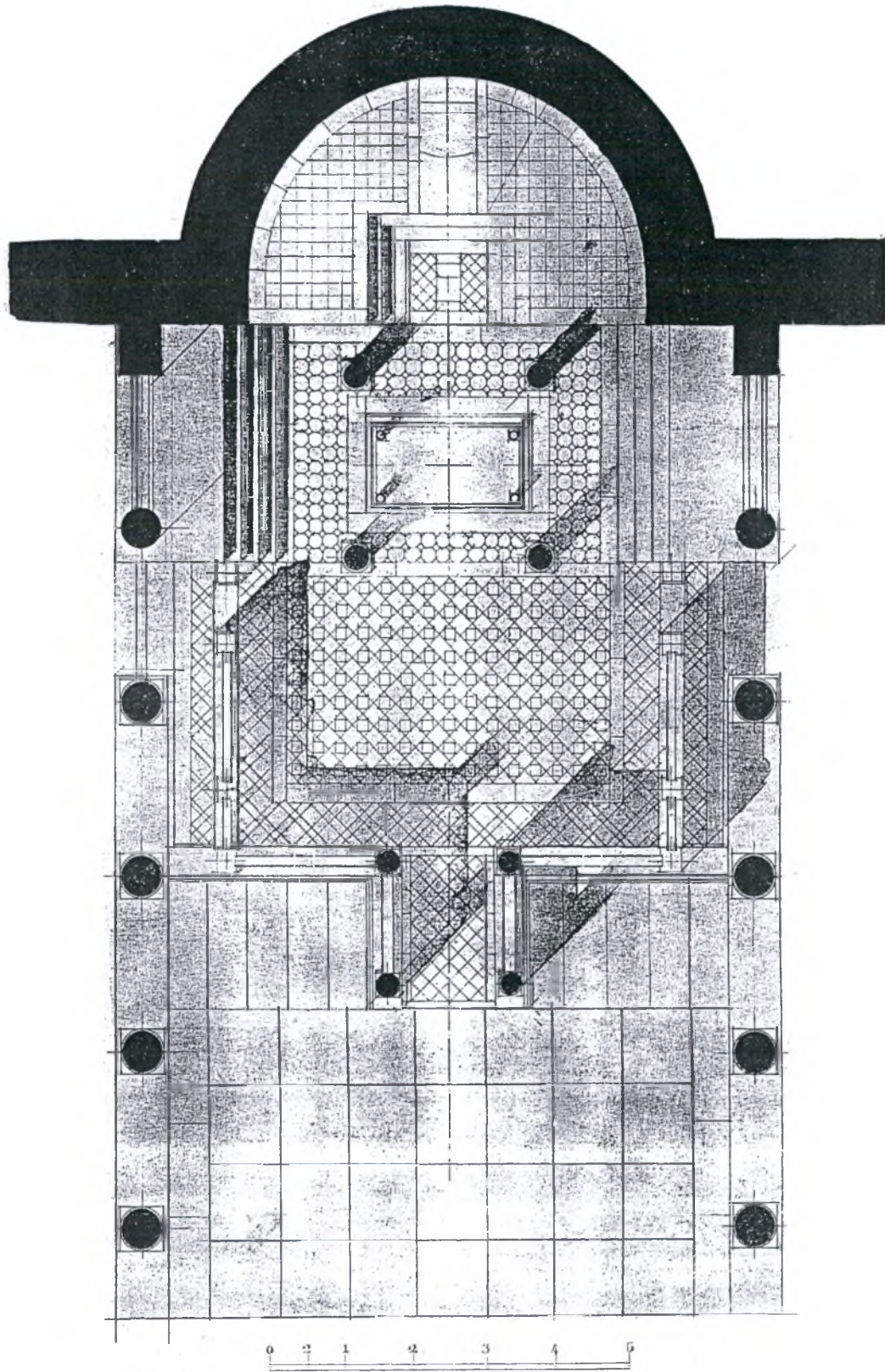
47. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
ένας από τους τέσσερις κιονίσκους που υποβαστάζουν την καλυπτήρια
πλάκα της Αγίας Τράπεζας [Σωτηρίου 1929, 125, εικ. 17].

48. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τμήμα ενός από τους τέσσερις κιονίσκους, οι οποίοι στήριζαν την άνω
πλάκα της Αγίας Τράπεζας [Σωτηρίου 1929, 24, εικ. 24].

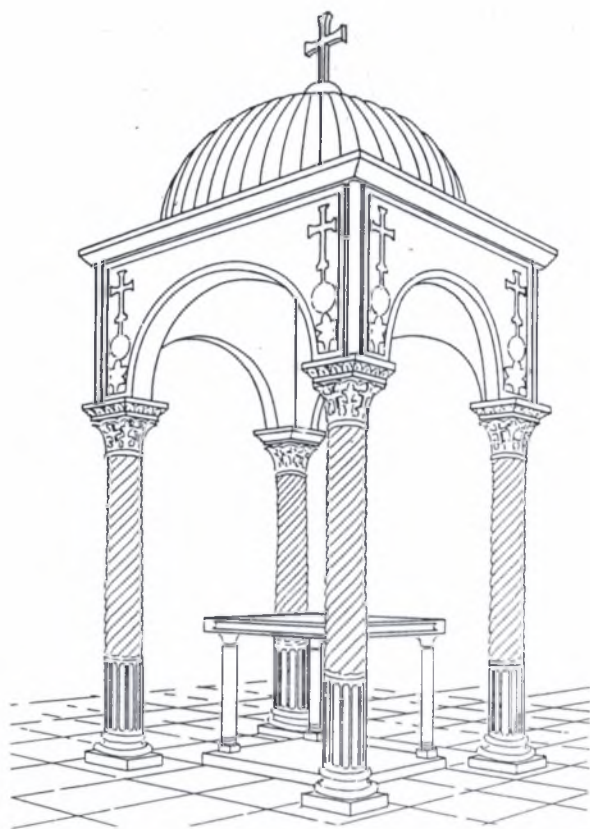
49. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αποκατάσταση του Ιερού βήματος [Σωτηρίου 1929, πίν. Ε'
παρένθετος στις σ. 120-121].

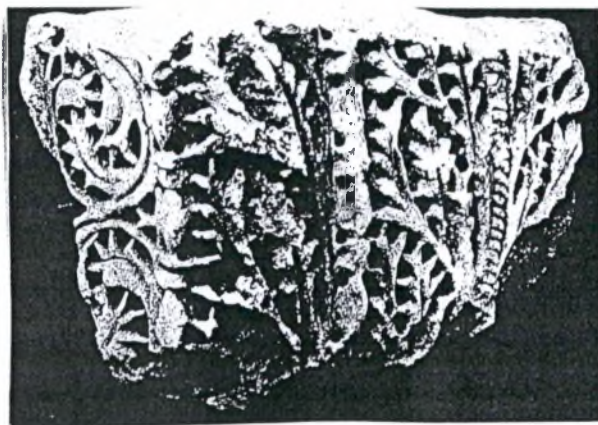
50. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
λεπτομερής κάτοψη του Ιερού Βήματος [Σωτηρίου 1929, 120, εικ. 164].

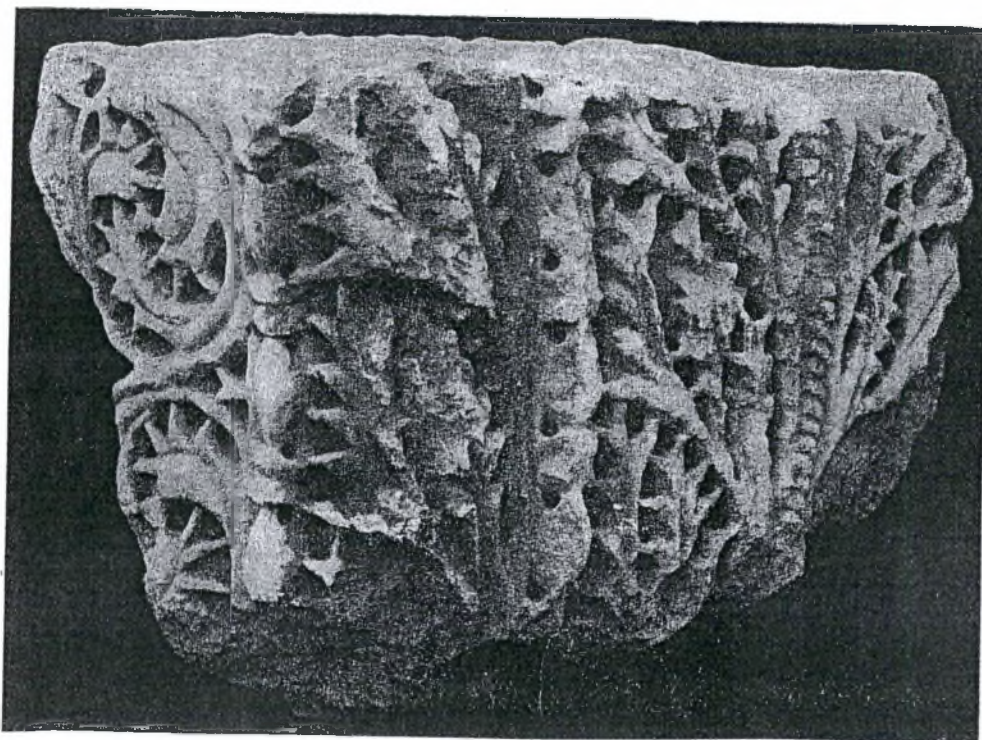
51. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α :
τμήμα κορμού κίονα από το τετρακίονιο κιβώριο της Αγίας Τράπεζας
[Σωτηρίου 1929, 121, εκ. 165].

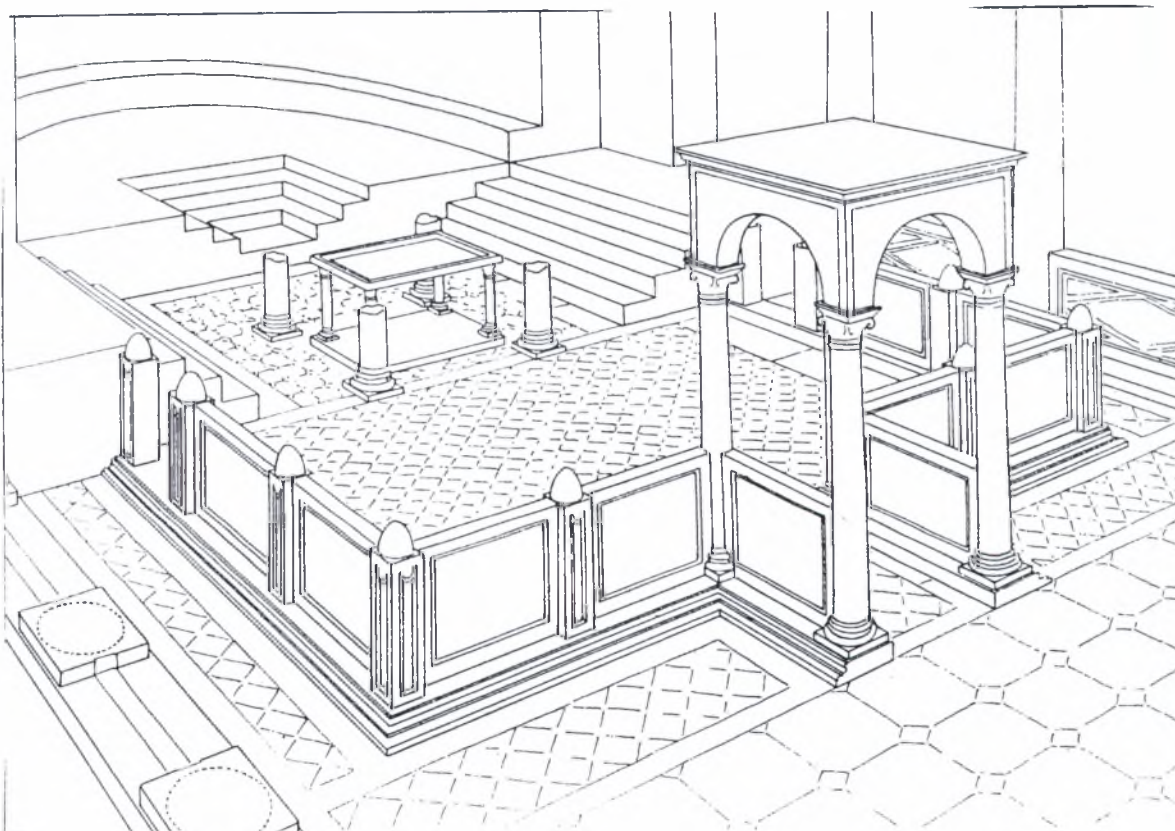
52. αρχιτεκτονική Ιερού Βήματος:
υποθετική αποκατάσταση κίωνων του κιβωρίου Αγίας Τράπεζας
[Ορλάνδος 1994, 473, εικ. 434].

53. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τιμήμα τόξου - άμθωνα [Σωτηρίου 1929, 98, εικ. 127].
6

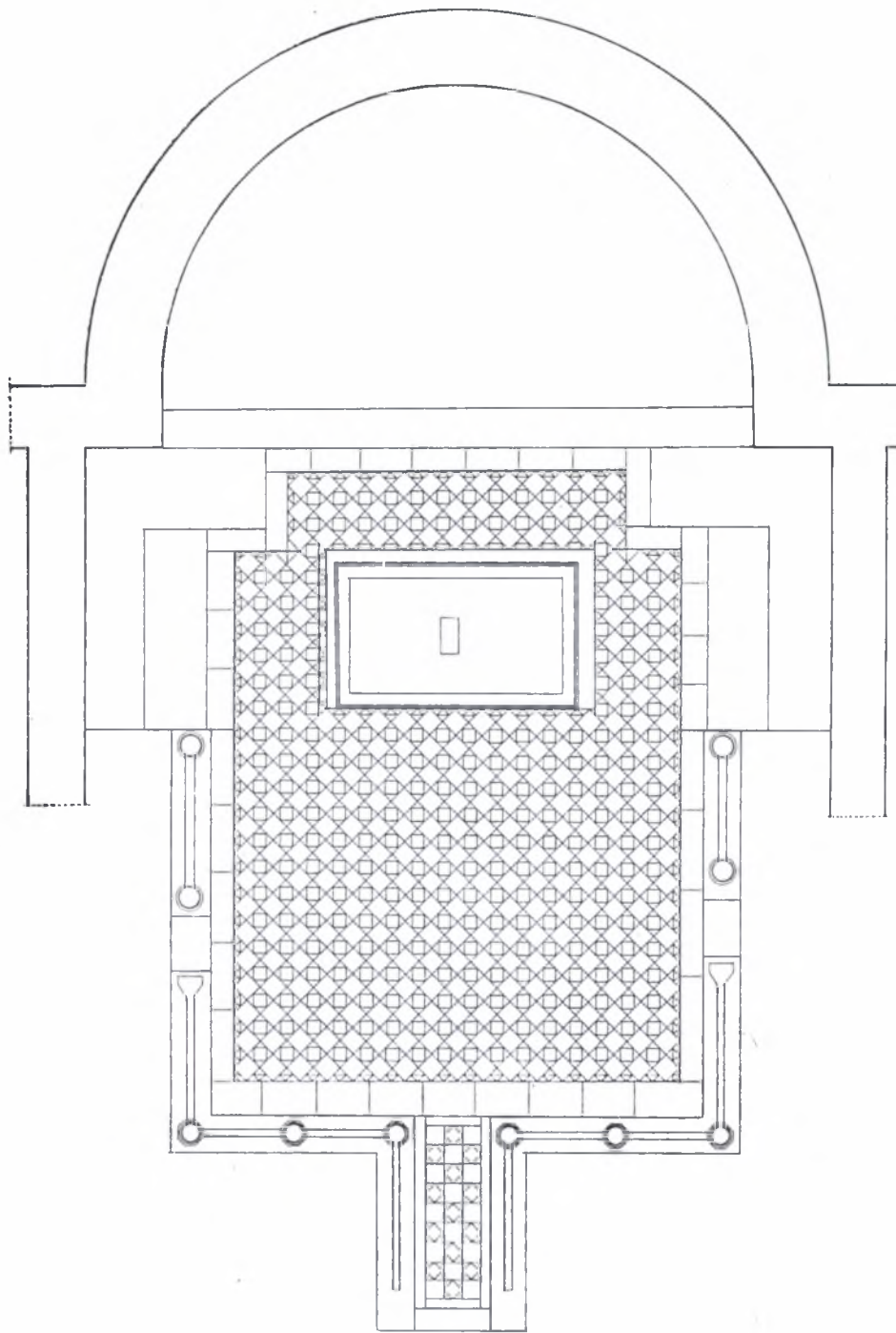

54. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
γλυπτό τμήμα μαρμάρινου τόξου του άμβωνα [Σωτηρίου 1938, 51, εικ.
1].

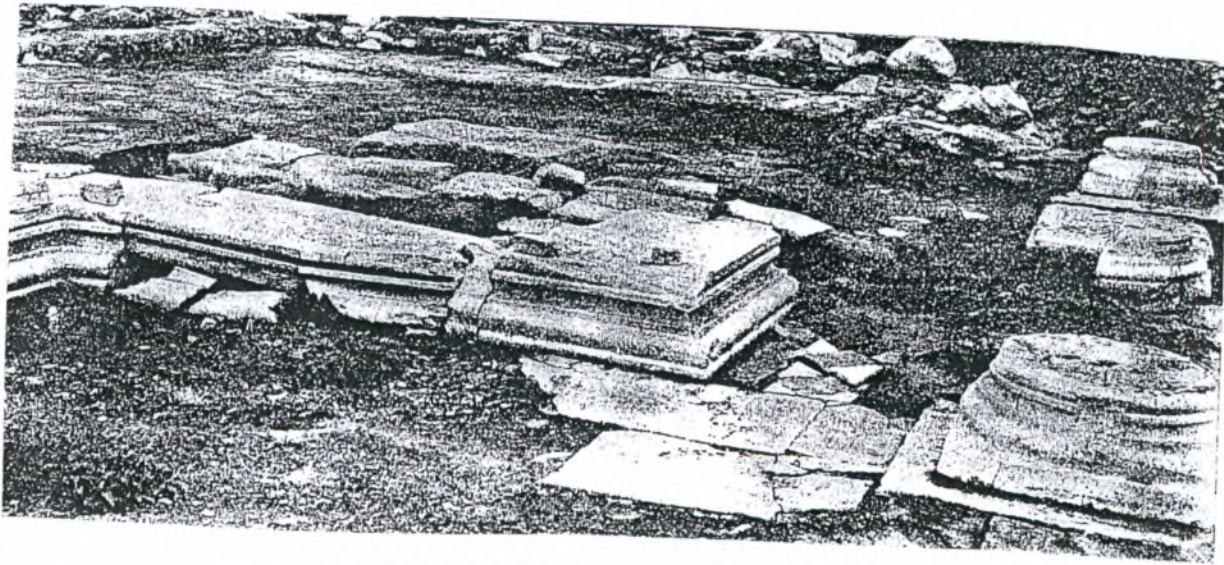

55. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
σχεδιαστική αποκατάσταση του πίσω φράγματος του πρεσβυτερίου [Ορλάνδος 1994, 531, εικ. 497].

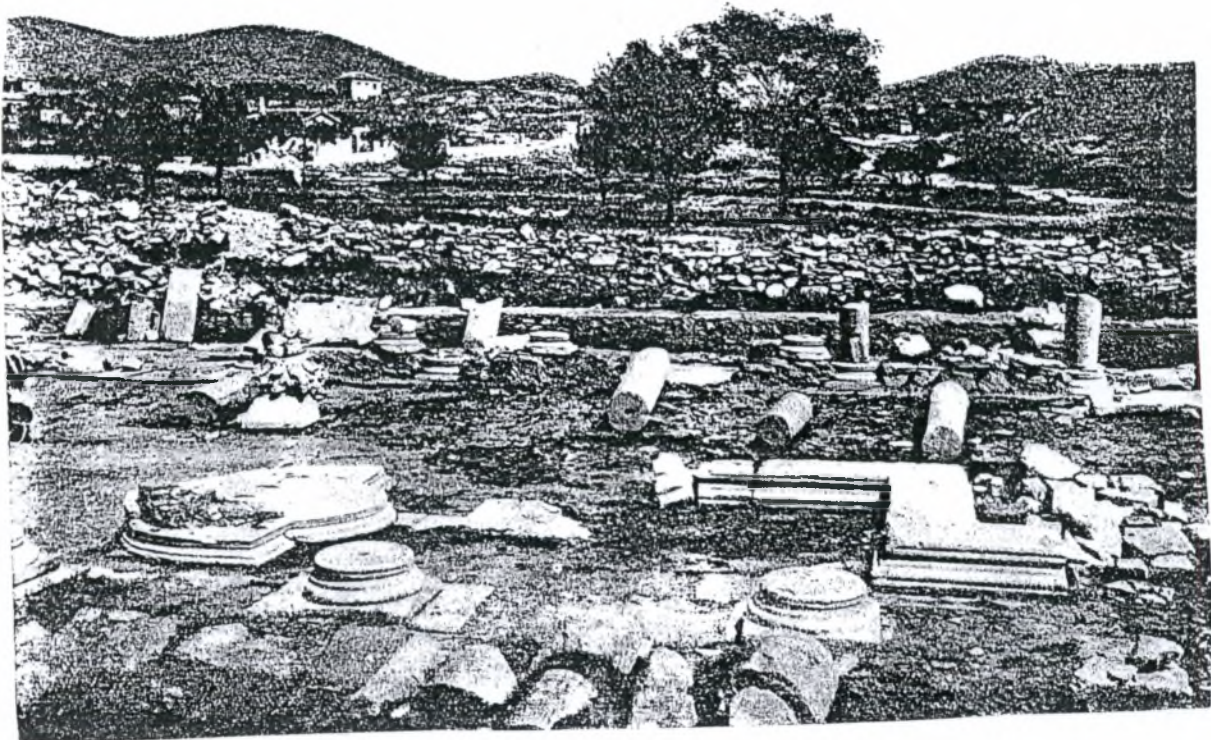

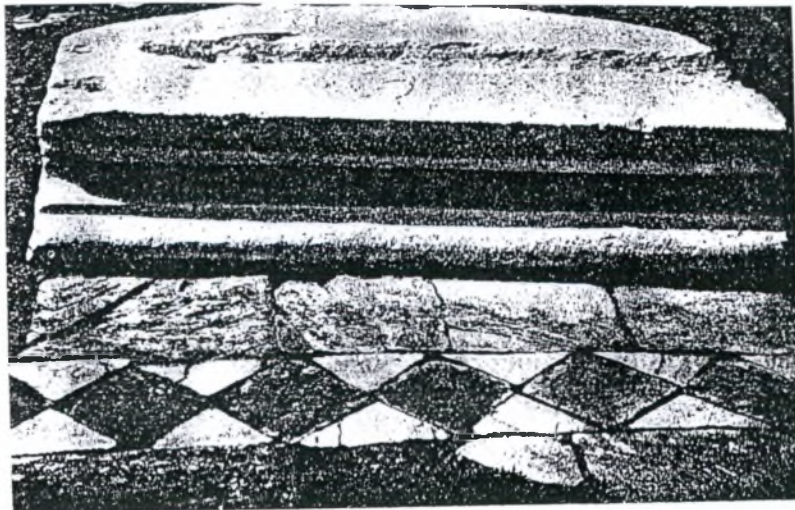
56. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική S:
σχεδιαστική αποκατάσταση της κάτοψης του Ιερού βήματος [Λαζαρίδης
1978, 40, εικ. 4].

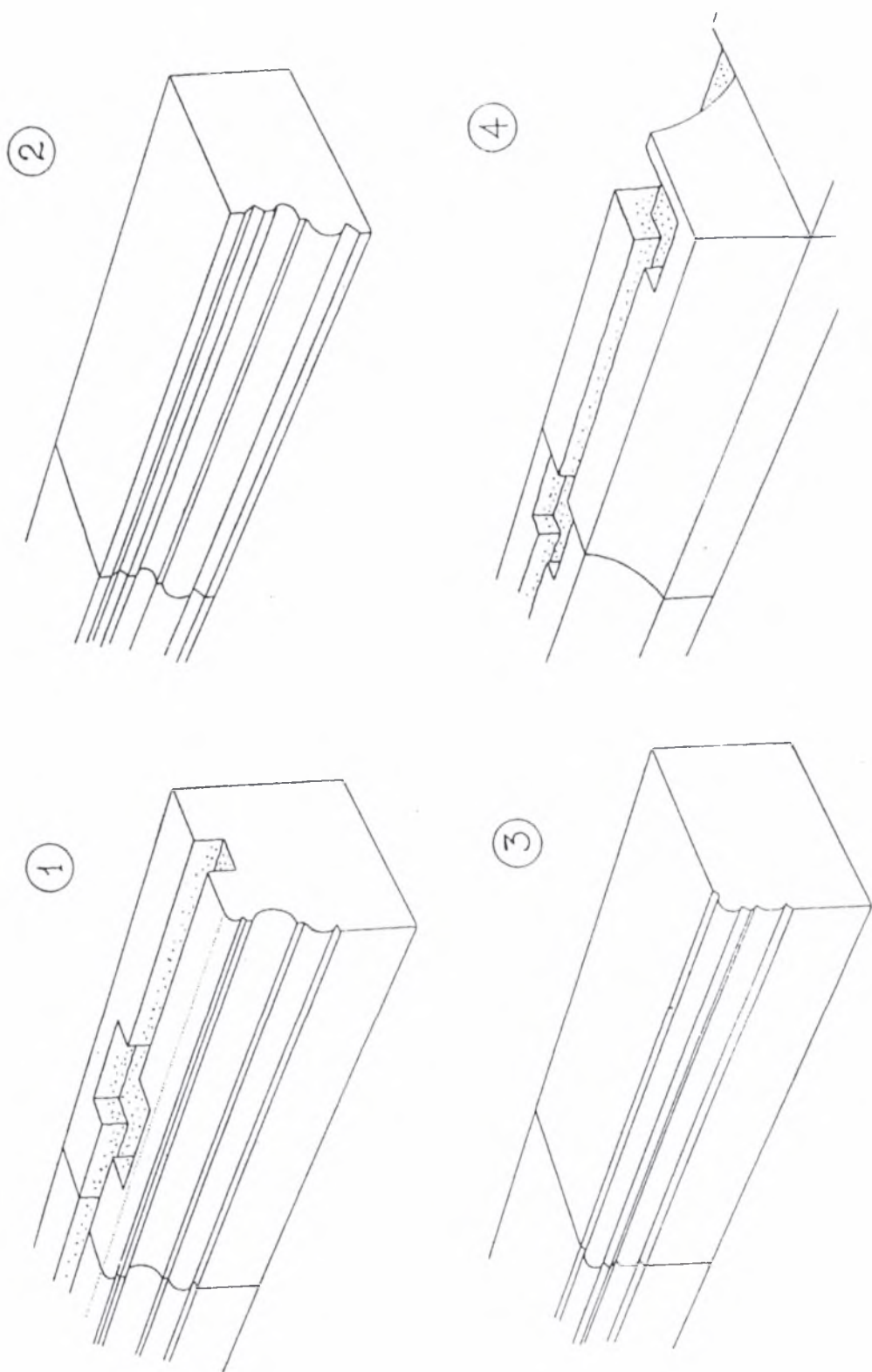
57. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
το νότιο (δεξιό) τμήμα του συλοβάτη του πίσωσχημου φράγματος του
πρεσβυτερίου [Σωτηρίου 1929, 25, εικ. 27].

58. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
στο κεντρικό τμήμα του μεσαιού κλίτους του ναού διακρίνονται ο νότιος
συλοβάτης του φράγματος [με τη νότια προέκταση του προσκινού] ενώ
δυτικότερα είναι ιδρυμένη η μαρμαρίνη βάση του άμβωνα [Σωτηρίου
1929, 25, εικ. 28].

59. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη τμήματος του βόρειου συλοβάτη του φράγματος του
πρεσβυτερίου και των μαρμαροθετημάτων [Σωτηρίου 1929, 27, εικ. 29].

60. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 σχεδιαστική αποκατάσταση του στυλοβάτη του φράγματος του
 πρεσβυτερίου [Ορλάνδος 1994², 529, εικ. 495, σχέδιο 1].

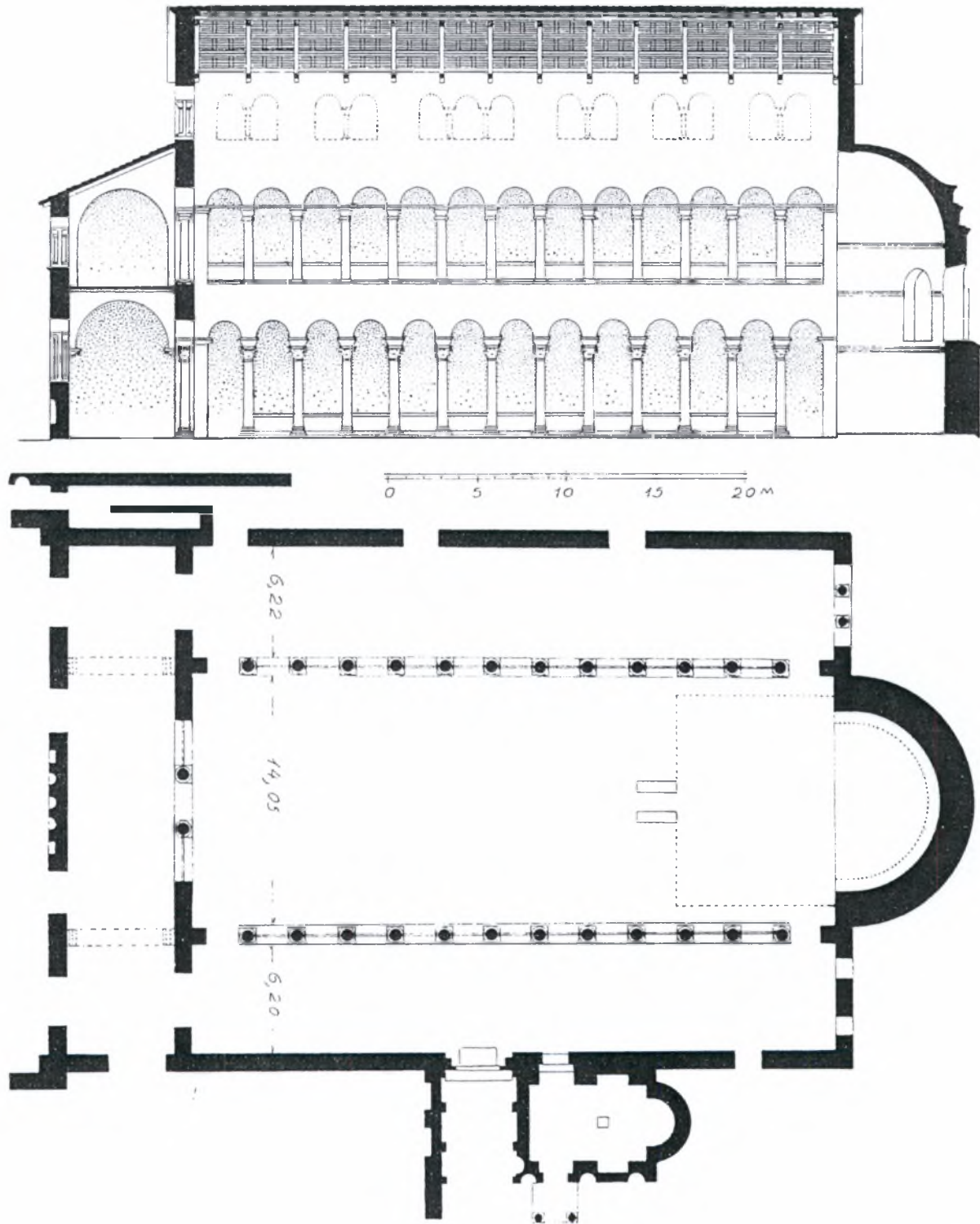
61. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
νόμισμα (εμπροσθότυπος και οπισθότυπος) χρονολογούμενο στην εποχή
του αυτοκράτορα Κωνσταντίου Β' [Σωτηρίου 992, 107, εικ. 146].

62. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη του μεσαίου κλίτους [Σωτηρίου 1929, 23, εικ. 22].

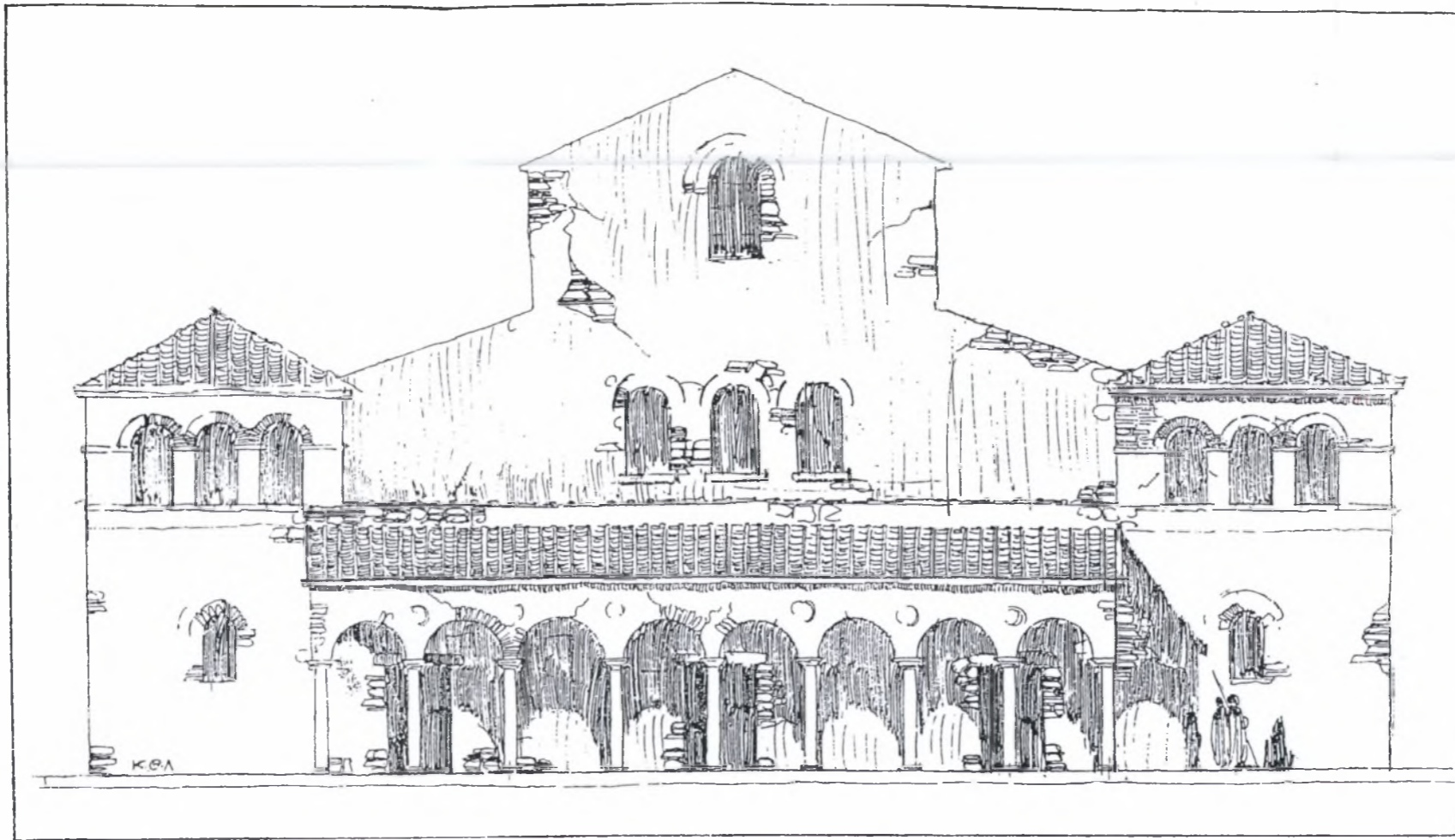

63. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη του βόρειου κλίτους του κυρίως ναού [Σωτηρίου 1929, 23, εικ.
23].

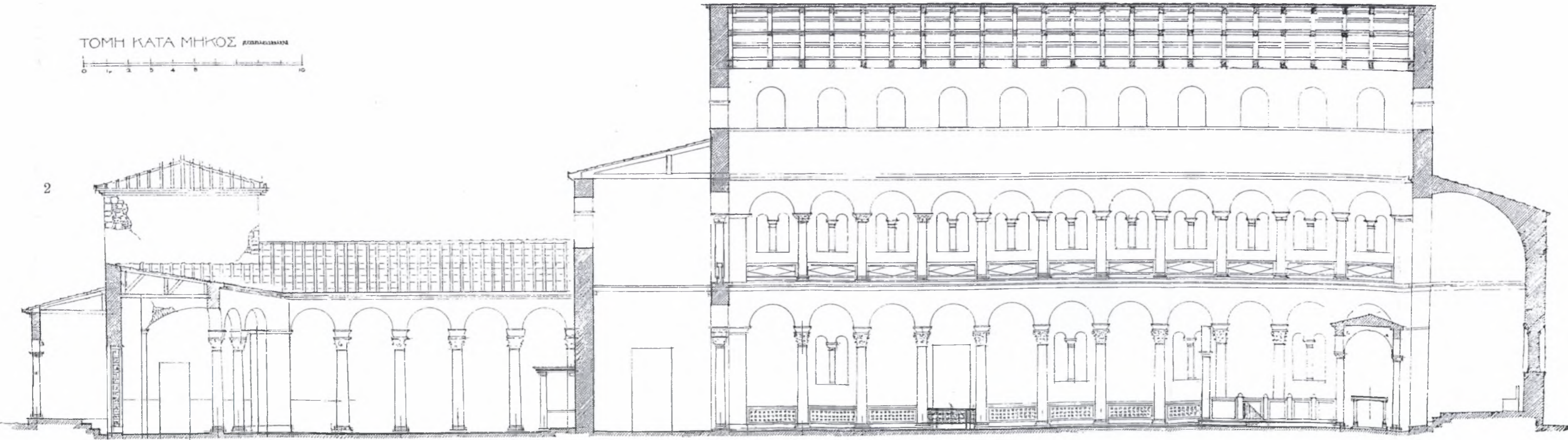

64. Θεσσαλονίκη, Αχειροποίητος:
κατά μήκος τομή και κάτοψη [Ορλάνδος 1994, 156, εικ. 118].

***Παρατήρηση:** σύμφωνα με την υπόδειξη του εποπτεύοντος διδασκόντος την παρούσα εργασία, καθηγητού κυρίου Ιωάννου Δ. Βαράλη, ο ανασκαφέας Γεώργιος Α. Σωτηρίου (1880-1965) μολούπι μας παραδίδει την κάτοψη του κυρίως ναού με εννέα κίονες σε καθένα από τους δύο κεντρικούς στυλοβάτες του ισογείου αποκαθιστά (εκ παραδρομής βέβαια) τις κιονοστοιχίες συμπεριλαμβάνοντας έναν (λανθασμένα σχεδιασμένο) πρόσθετο κίονα με συνέπεια το σύνολο των κίονων του στυλοβάτη να ανέρχεται σε δέκα (10) αντί για εννέα (9), όπως όφειλε ο αρχιτέκτονας της ανασκαφής Κίμων Θ. Λάσκαρις να σχεδιάσει ακριβέστερα.

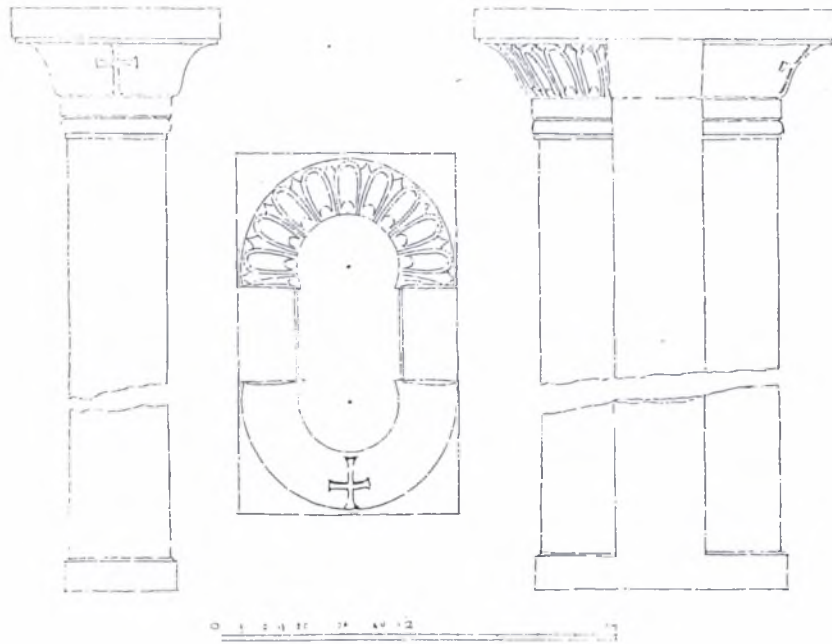

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

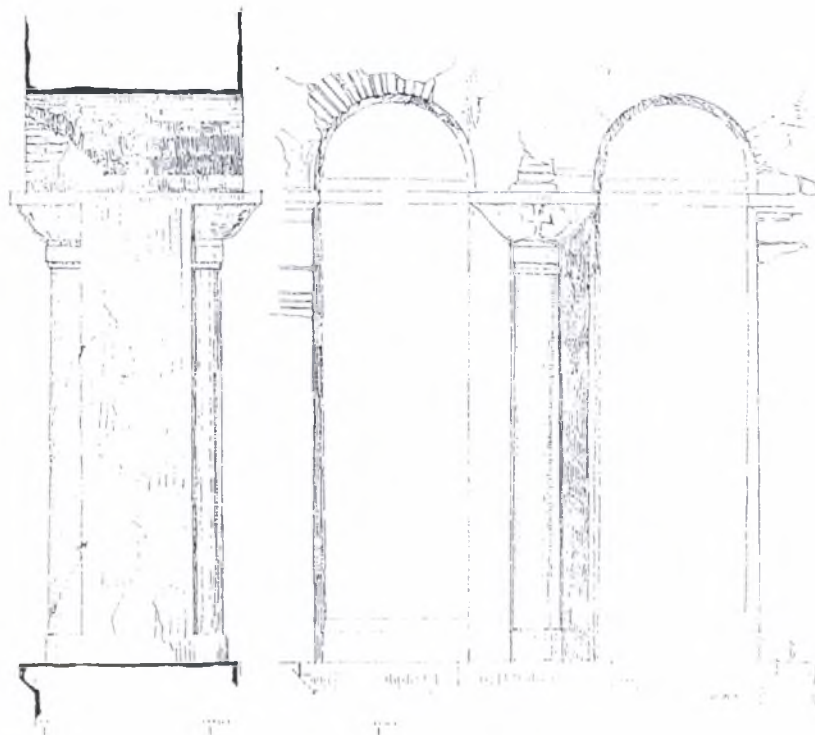

65. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κατά μήκος τομή του ναού [Σωτηρίου 1929, πιν. Γ' παρένθετος στις
σελίδες 40-41].

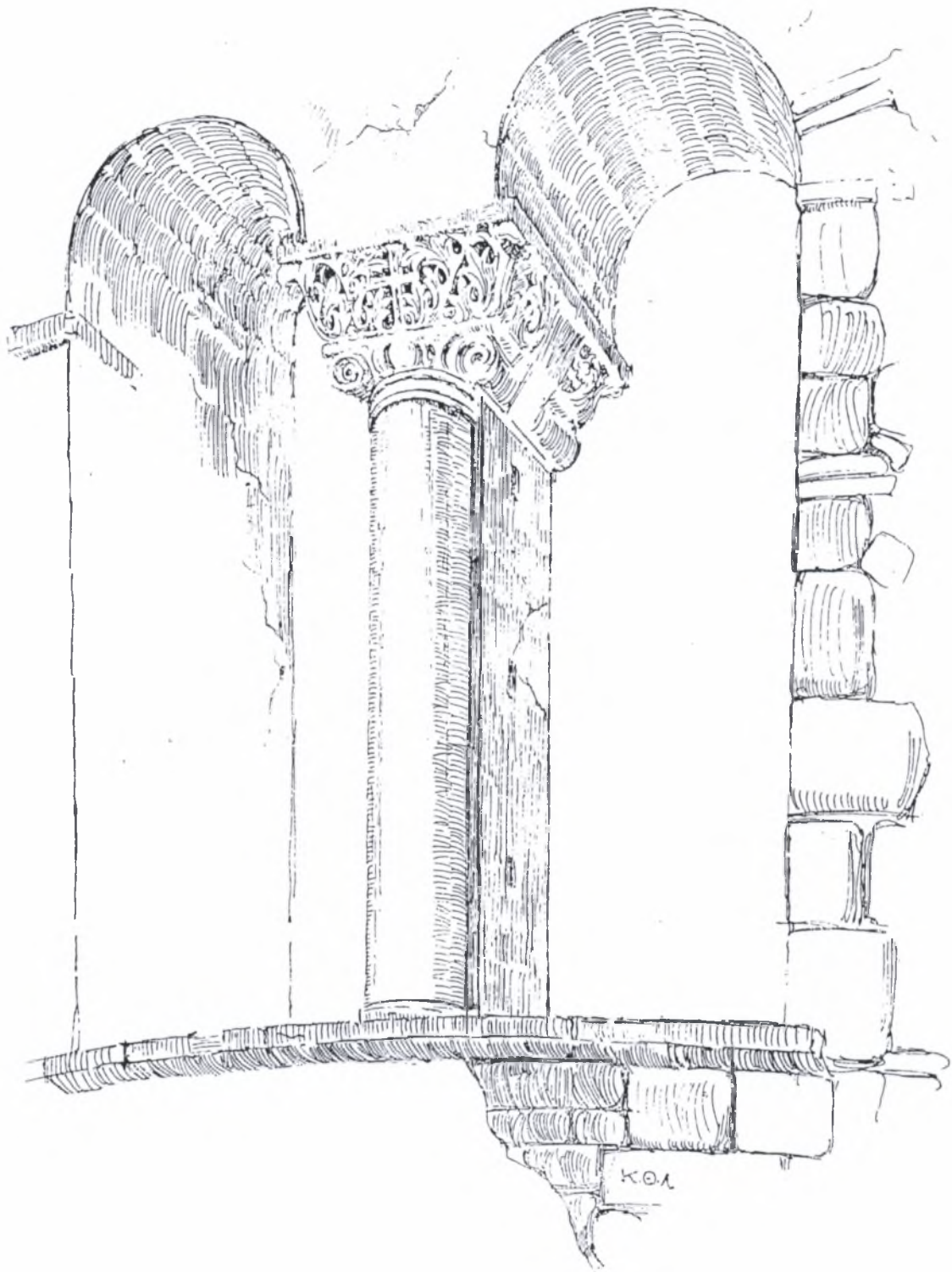

66. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κατά πλάτος τομή αμφικιονίσκων των παραθύρων του ισογείου του
κυρίως ναού και των κιονοκράνων τους [Σωτηρίου 1929, 29, εικ. 31].

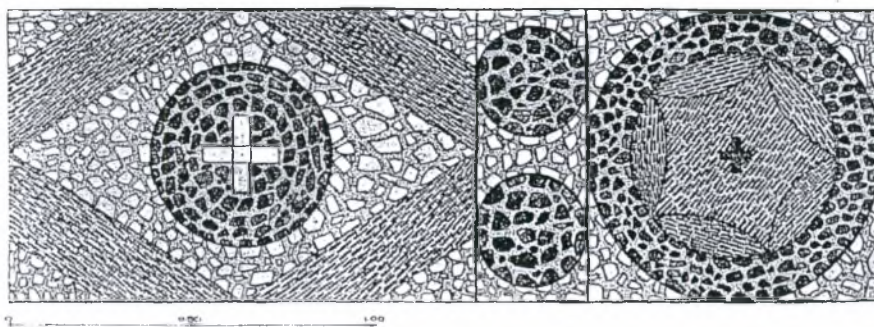
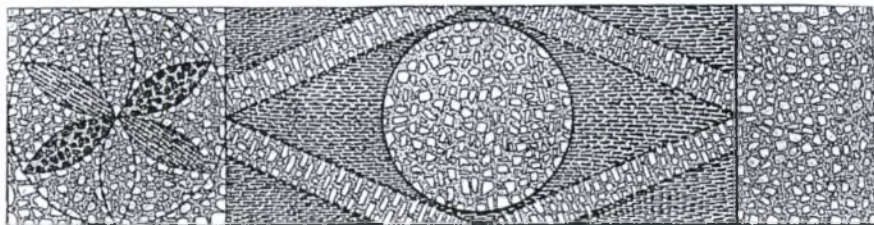
67. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αποκατάσταση παραθύρου [με τους διαχωριστικούς
αμφικιονίσκους του] των υπερών [Σωτηρίου 1929, 30, εικ. 32].

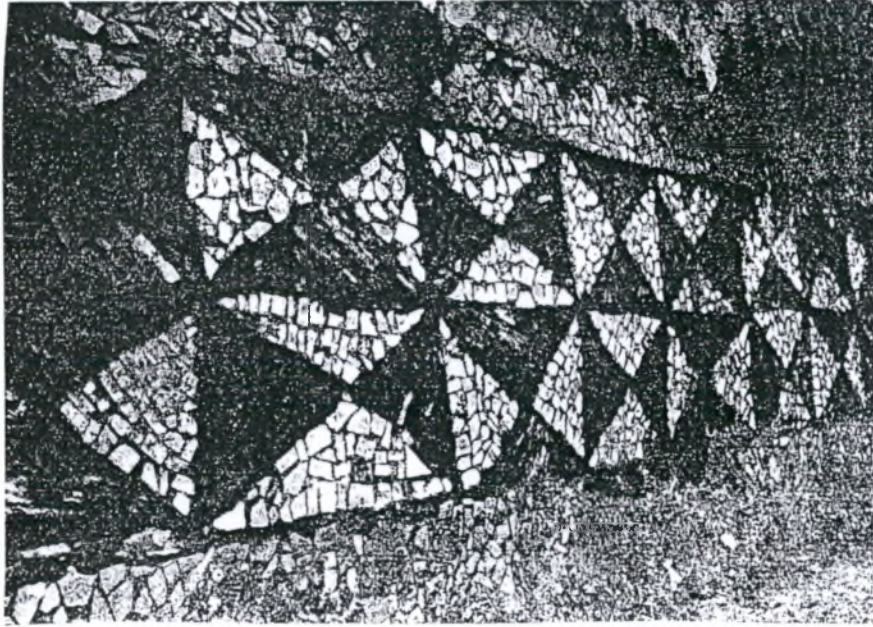
68. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αποκατάσταση του παραθύρου της αφίδας του Ιερού
Βήματος ως διλόβου σύμφωνα με τον ανασκαφέα Γ.Α. Σωτηρίου
[Σωτηρίου 1929, 31, εικ. 33].

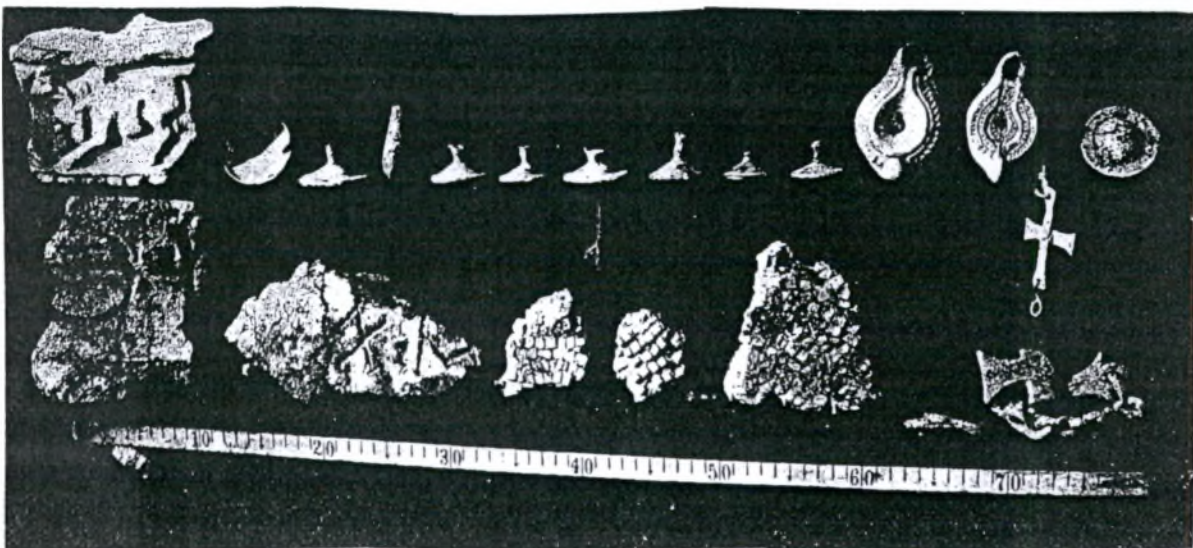
69. α-γ. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική β:
α. άποψη της πλακόστρωσης και του μωσαϊκού του δαπέδου του βορείου
πλαγίου κλίτους [Σωτηρίου 1929, 23, εικ. 23].

β. σχεδιαστική απόδοση των γεωμετρικών συνθέσεων του μωσαϊκού
δαπέδου του βορείου (αριστερού) πλαγίου κλίτους [Σωτηρίου 1929, 27,
εικ. 30].

γ. τμήματα του γεωμετρικά διακόσμου του μωσαϊκού δαπέδου του βορείου (αριστερού) κλίτους [Σωτηρίου 1929, 32, εικ. 35].

70. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλικές Α:
τεμάχια μωσαϊκών από τον επιτοίχιο ψηφιδωτό διάκοσμο του κυρίως ναού [Σωτηρίου 1929, 102, εικ. 137].

71. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τιμήματα κογχών τόξων, τα οποία εντοπίστηκαν κατά την αποχωμάτωση
του νοτιού (δεξιού) πλαγίου κλίτους [Σωτηρίου 1929, 99, εικ. 128].

72. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
λείψανα της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης και του γλυπτού διακόσμου
της κιονοστοιχίας του τριβήλου [Σωτηρίου 1929, 33, εικ. 36].

73. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κατά πλάτος άποψη του νάρθηκα (από Ν προς Β) [Σωτηρίου 1929, 34,
εικ. 37].

74. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
ενεπιγραφο - τεθραυσμένο στο άκρο - τεμάχιο μαρμάρινης δοκού
[Σωτηρίου 1929, 34, εικ. 38].

75. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
στο προσκήνιο του πίνακα παρατίθεται άποψη από το αρχιτεκτονικά
λείψανα του αιθρίου, ενώ στο βάθος διακρίνεται ο νάρθηκας και ο
κυρίως ναός με το Ιερό Βήμα [Σωτηρίου 1929, 35, εικ. 39].

76. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη από κίονα του αιθρίου [Σωτηρίου 1929, 36,
εικ. 40].

77. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Β:
τα αρχιτεκτονικά λείψανα της φιάλης, η οποία είναι προσκολλημένη στο
δυτικό τοίχο του αιθρίου [Σωτηρίου 1929, 115 εικ. 158].

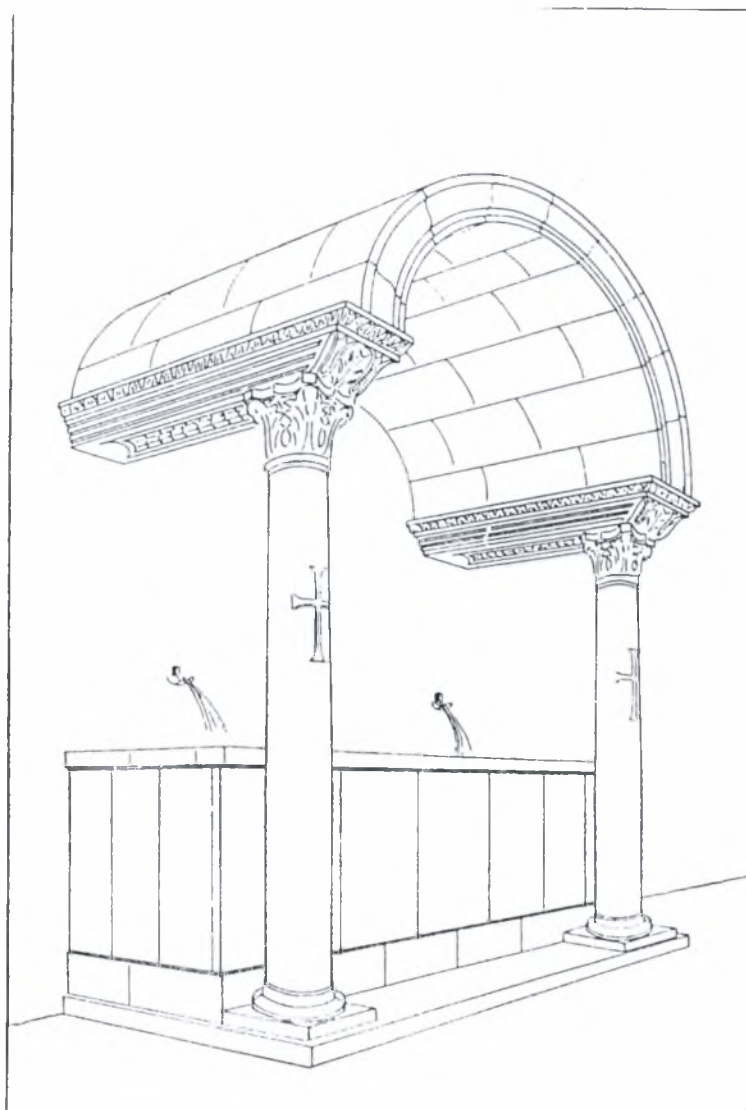

78. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά μέλη της φιάλης του αιθρίου [Σωτηρίου
1929, 38, εικ. 41].

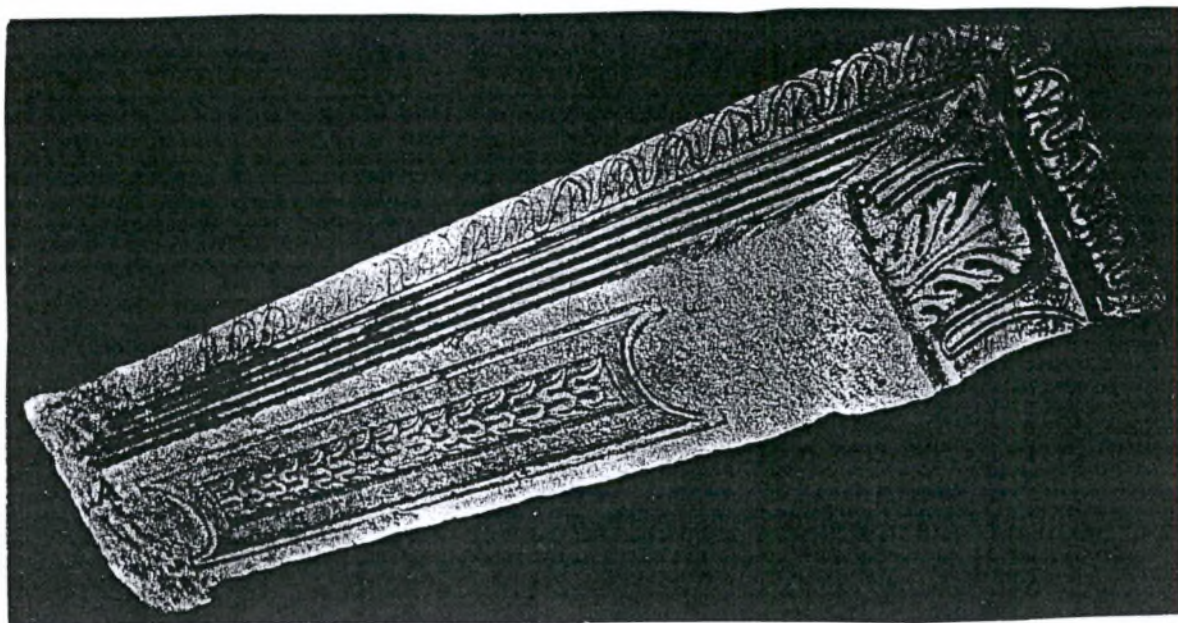

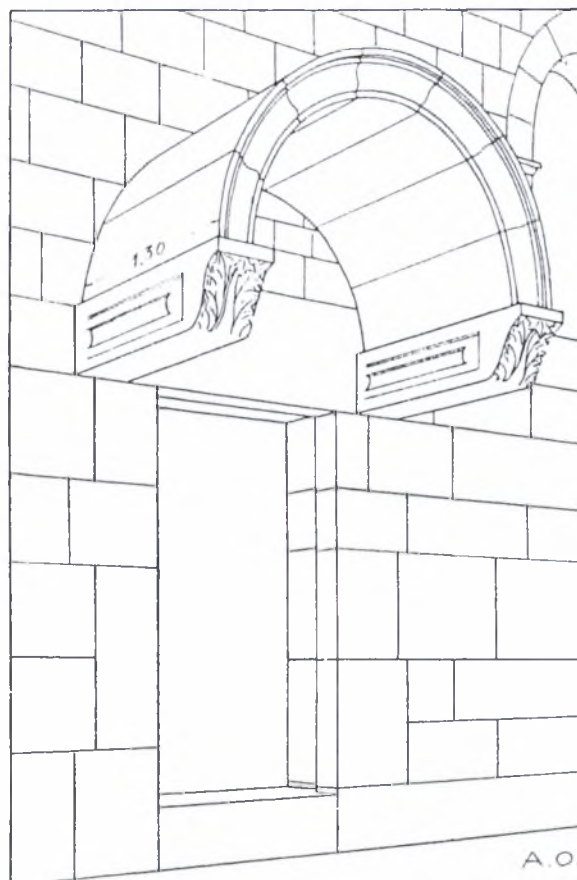
79. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αναπαράσταση του προσκολλημένου στον ανατολικό τοίχο
ως μυτατρώιου [Πάλλας 1950, 303, εικ. 9].

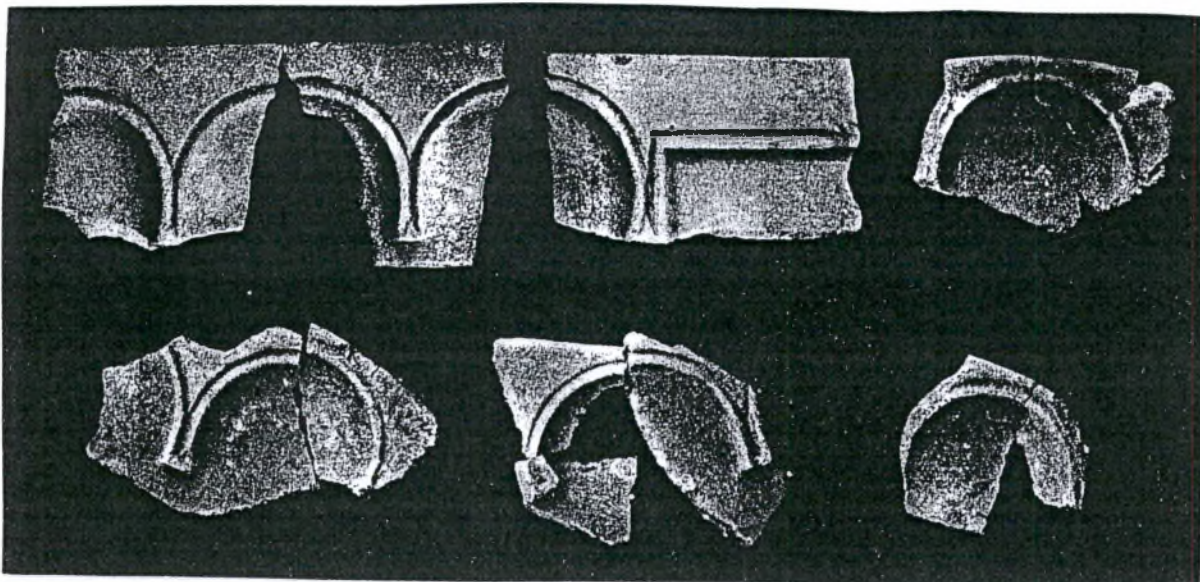
80. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αποκατάσταση της κρήνης του αιθρίου κατά τον Αναστάσιο
Ορλάνδο [Ορλάνδος 1994² 113, εικ. 63].

81. Φθιώτιδες Θήβες, Βασιλική Α:
η ανευρεθείσα μαρμάρινη δοκός του στεγάσματος της φιάλης [Σωτηρίου
1929, 39, εικ. 42].

82. Κωνσταντινούπολη (Μ. Ασίας), βασιλική εκτός των τειχών:
προστώ [προστέγασμα] θύρας πλαγίου εξωτερικού τοίχου [Ορλάνδος
1992 419, εικ. 380].

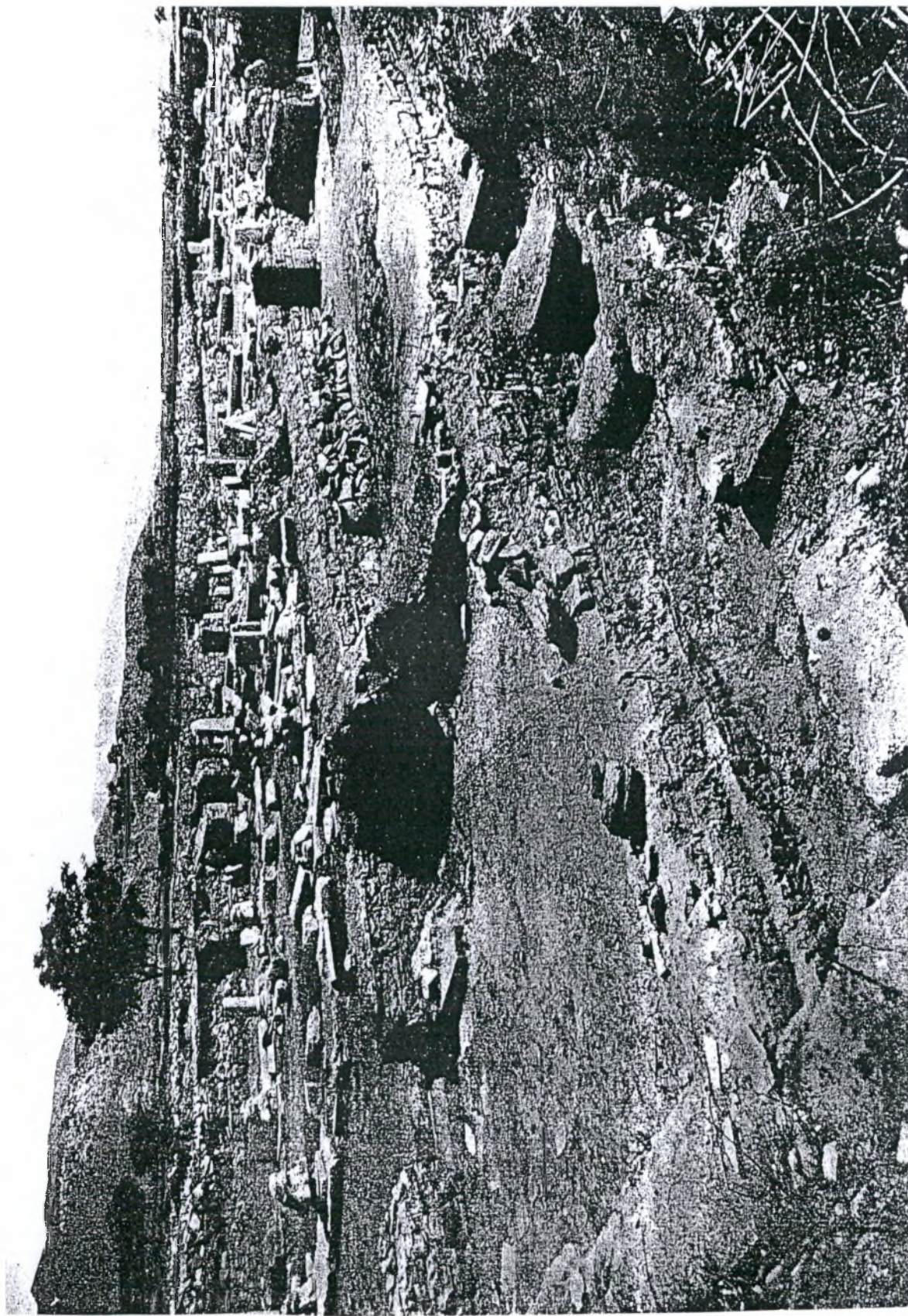

83. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τεμάχια τραπεζών [εκ περισυλλογής] παρόμοια με τις γνωστές τράπεζες
νεκροδείπνων [mensae martyroum] [Σωτηρίου 1929, 102, εικ. 136].

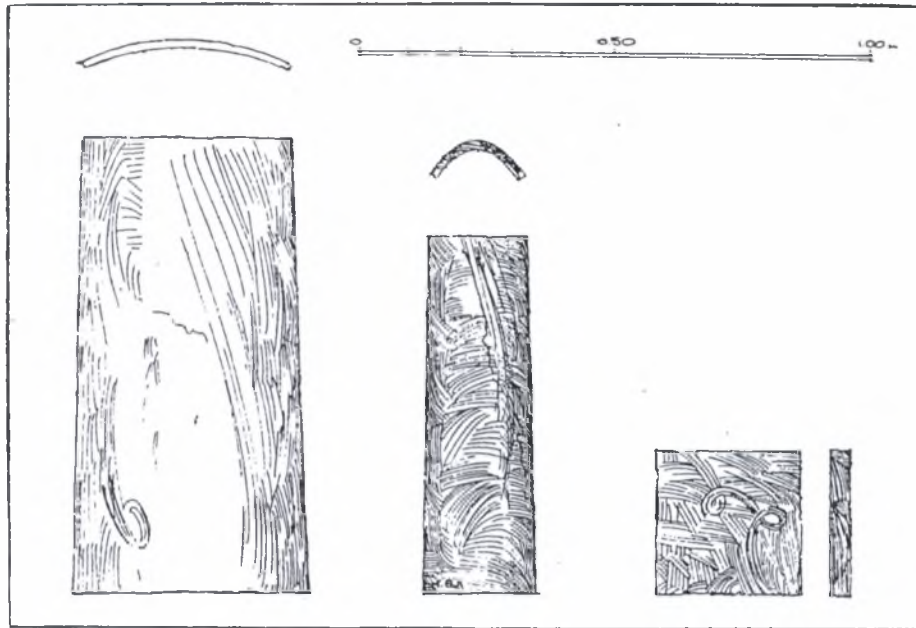
84. (βλ. πιν. 70) Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τεμάχιο Τράπεζας κοσμημένο με ανάγλυφες κυνηγετικές σκηνές (άνω
αριστερά) [Σωτηρίου 1929, 102, εικ. 137].

85. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
κατά μήκος άποψη του προπύλου [Σωτηρίου 1929, 40, εικ. 43].

86. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη των προσαρτημάτων στο νοτιοδυτικό άκρο της εκκλησίας
[Σωτηρίου, 1929, 48, εκκ. 50].

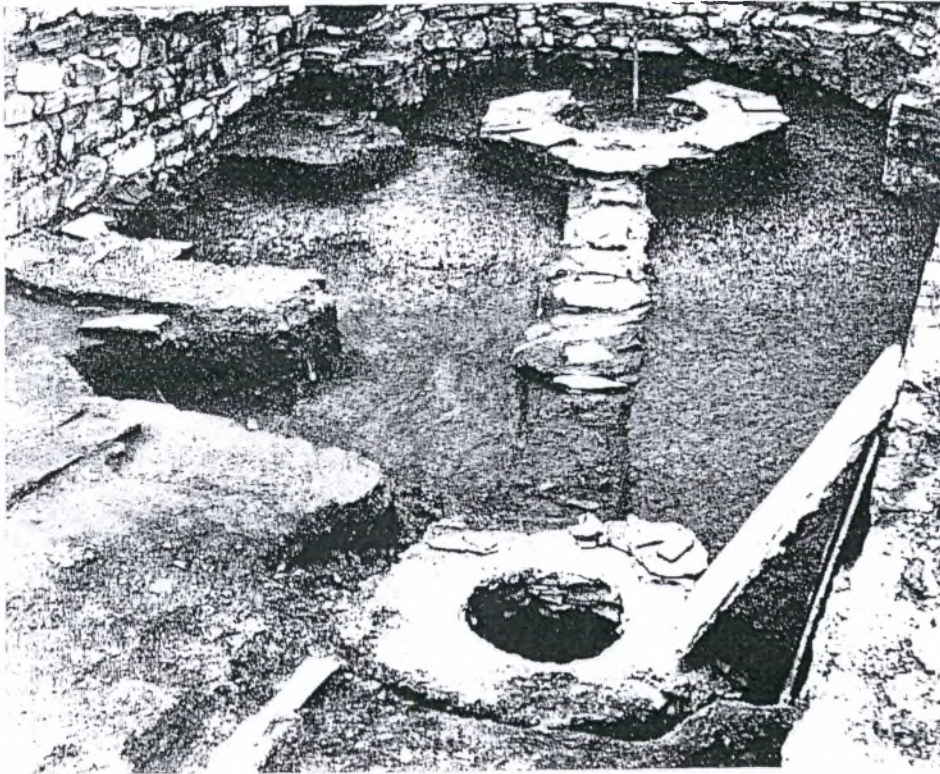
87. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 σχήματα των μεγάλων κεράμων και των πλίνθων από το πρότυπο της
 εκκλησίας [Σωτηρίου 1929, 105, εικ. 143].

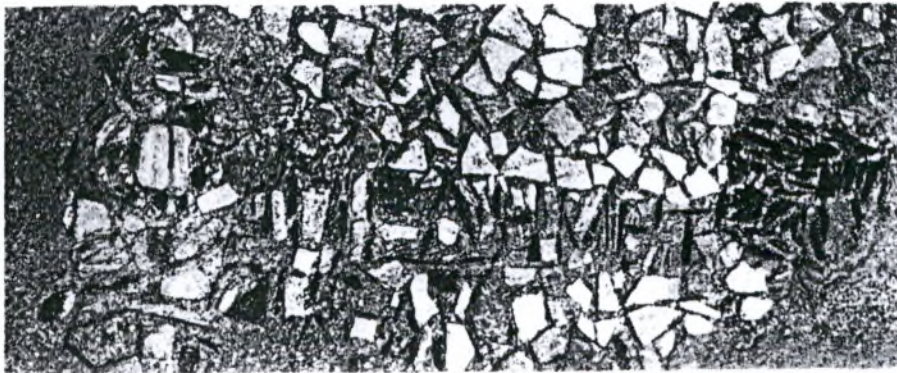
88. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 το επίμηκες με αφιδωτή τη δυτική του απόληξη πρόσκτισμα του
 βαπτιστηρίου [Σωτηρίου 1929, 42, εικ. 44].

89. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη της κτιστής κολυμβήθρας του βαπτιστηρίου [Σωτηρίου 1929, 42,
εικ. 45].

90. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α: το σύστημα απορροής των
[Λαζαρίδης 1972, πιν. 18β]. νδάτων από την καλυμβήθρα του
βαπτιστηρίου.

91. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
η ψηφιδωτή επιγραφή με την επίκληση ΑΓΙΕ ΔΗΜΗΤΡΙΑΙ [Λαζαρίδης
1972, πιν. 303α].

92-93. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
δύο βάσεις τραπεζών από το χώρο του βαπτιστηρίου [Σωτηρίου 1929,
101 εικ. 133-134].

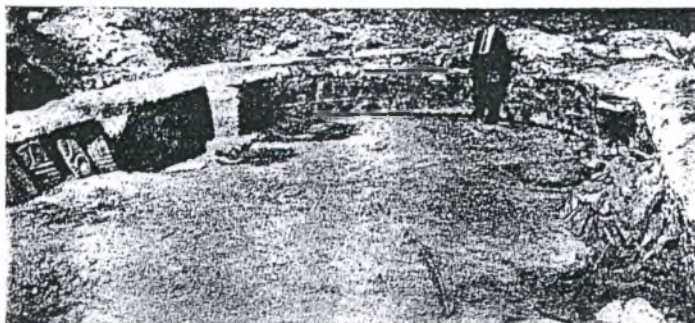

94. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
δύο τμήματα τραπεζών, τα οποία περισυνέλεγχσαν από το χώρο του
βαπτιστηρίου πριν την έναρξη των συστηματικών ανασκαφών [Σωτηρίου
1929, 101, εικ. 135].

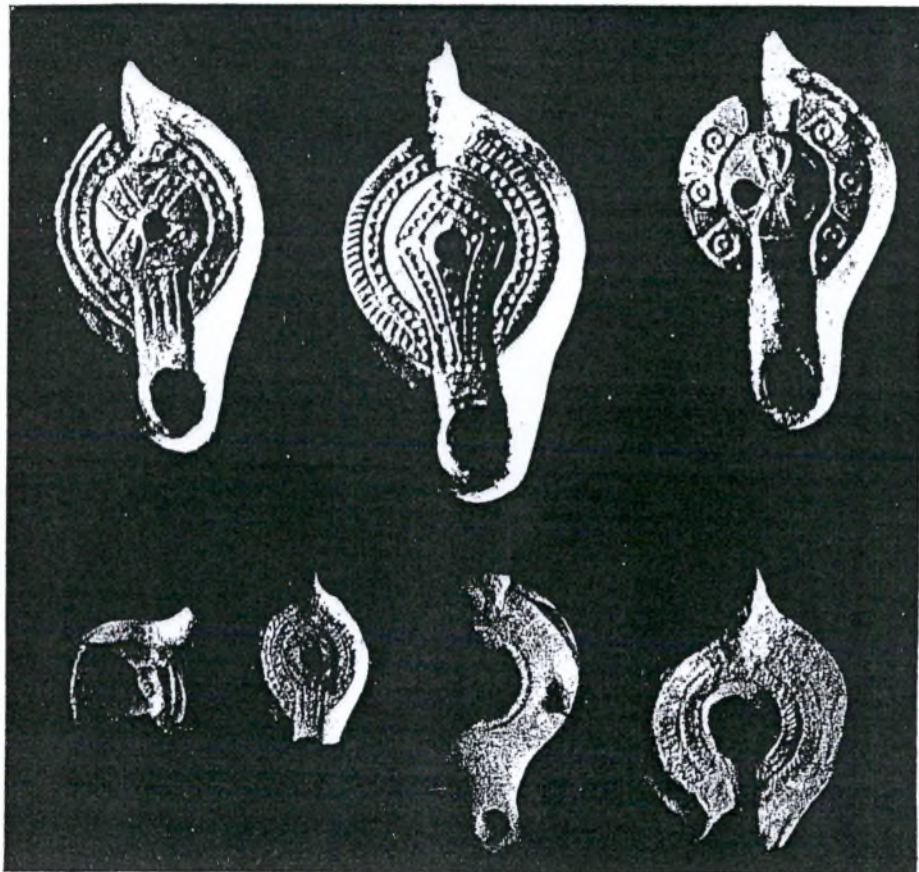
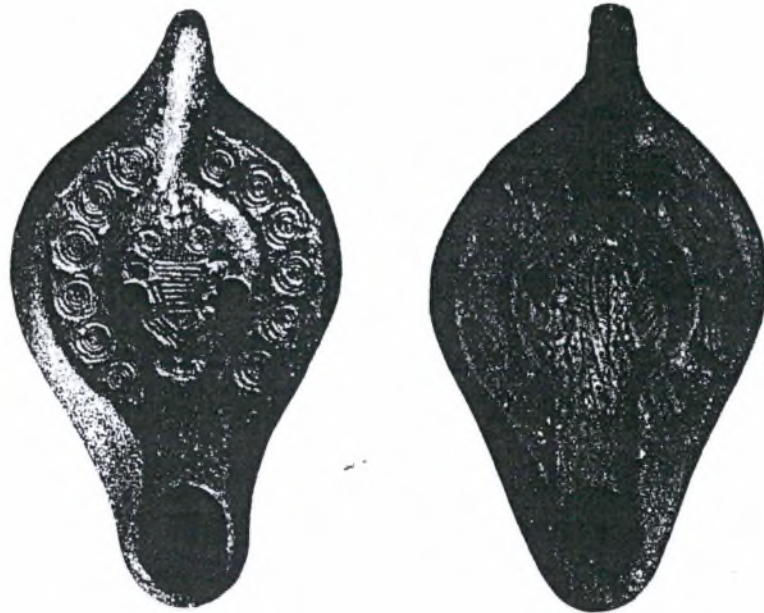
95. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
στο προσκήνιο διακρίνεται ο προσκολλημένος στο βόρειο εξωτερικό τοίχο
του νάρθηκα «αύλειος οίκος» [ή «προαύλειον»] του βαπτιστηρίου, ενώ στο
βάθος συνεχίζεται η διάταξη του βαπτιστηρίου μέχρι τις κλίμακες των
υπερώων [Σωτηρίου 1929, 43, εικ. 46].

96. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
άποψη της αψίδας του προσκτίσματος του σκευοφυλακίου [Σωτηρίου
1929, 45, εικ. 47].

97. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
β. γενική άποψη των διαμερισμάτων του προσκτίσματος του
σκευοφυλακίου [Σωτηρίου 1929, 46, εικ. 48].

98-101. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
παλαιοχριστιανικοί λύχνοι με ανάγλυφο διάκοσμο από το σκευοφυλάκιο
[Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 138-140].

102. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
πήλινη σφραγίδα ευλογίας από το σκευοφυλάκιο [Σωτηρίου 1929, 105,
εικ. 141].

103. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
πήλινο αγγείο («στάμνα») από το σκευοφυλάκιο [Σωτηρίου 1929, 105,
εικ. 142].

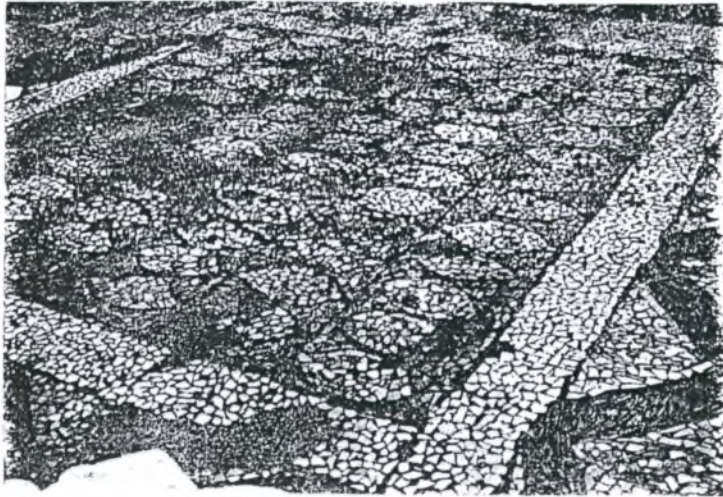
104. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 τρεις ορειχάλκινοι σταυροί από το σκευοφυλάκιο, οι οποίοι
 χρησιμοποιούνταν συνήθως για την ανάρτηση σκευών [Σωτηρίου 1929,
 106, εικ. 144].

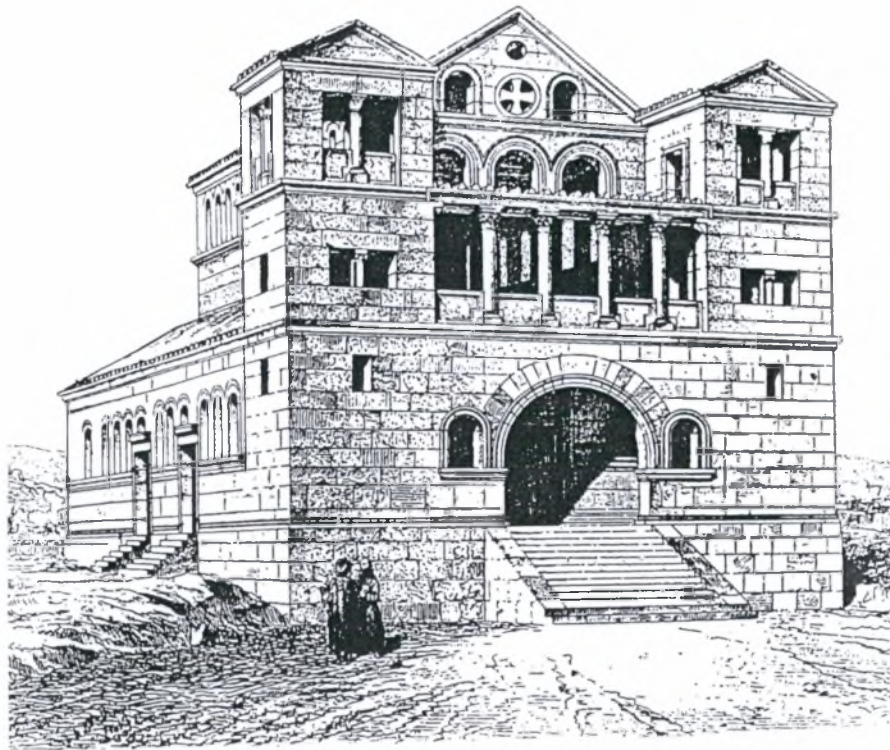
105. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
 νομισματόμορφο χρυσό έλασμα (ίσως φυλακτήριο, amuleta) από το
 σκευοφυλάκιο [Σωτηρίου 1929, 107, εικ. 145].

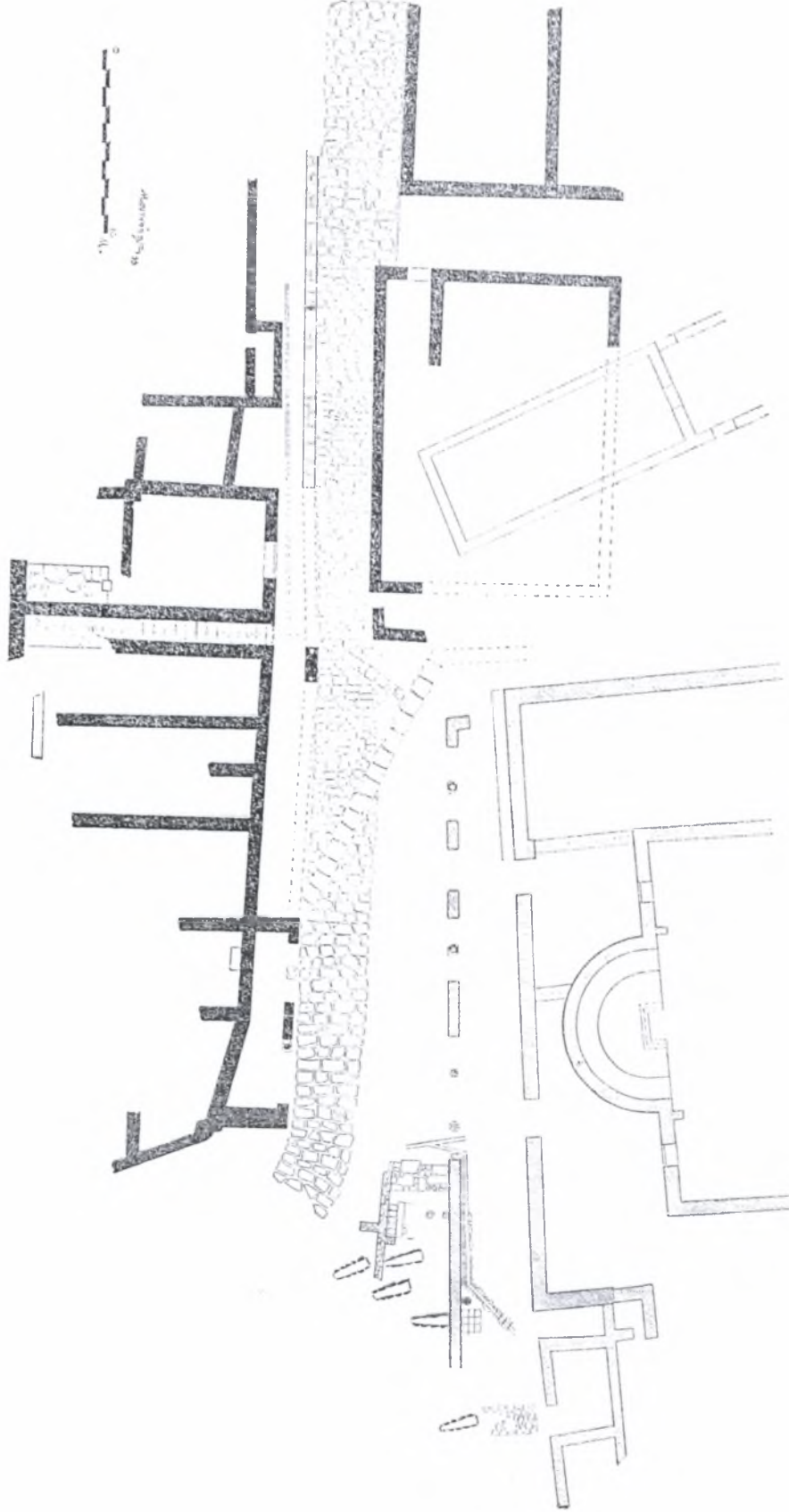
106-110. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
νομίσματα [Σωτηρίου 1929, 108, εικ. 147-152].

112. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τμήμα του επιδαπέδιου μωσαϊκού διακόσμου του προθαλάμου του
σκευοφυλακίου [Σωτηρίου 1929, 47, εικ. 49].

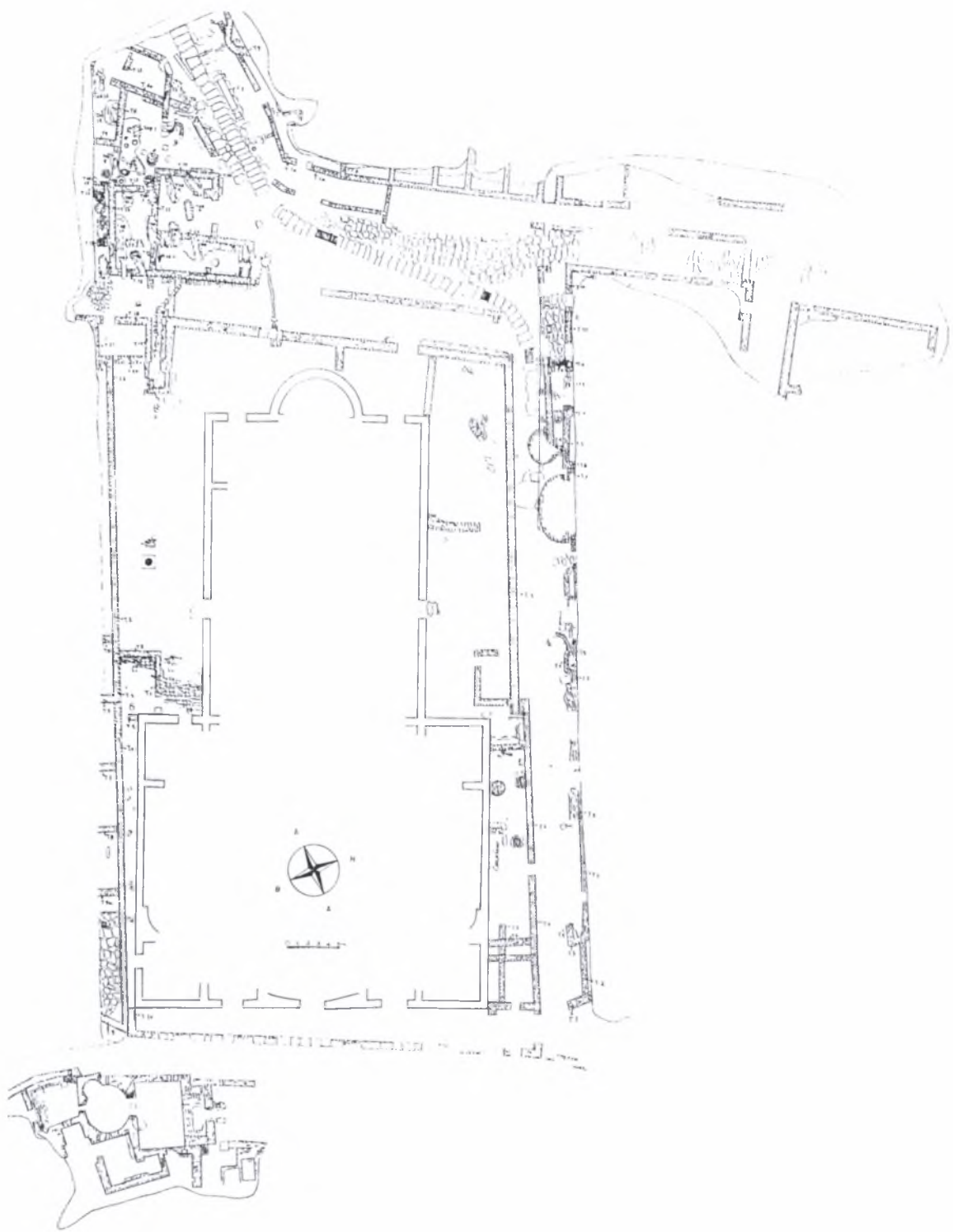

113. Τουρμανίν Συρία, βασιλική:
σχεδιασική αποκατάσταση της μνημειακής πρόσοψης με τους δύο
επιβλητικούς τετράγωνους πύργους [Ορλάνδος 1994², 147, εικ. 114].

114. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος, βασιλική Α: κάτοψη της λεωφόρου [«του μεγάλου εμβόλου»] και των εκατέρωθεν της κτισμάτων Α της εκκλησίας ύστερα από τις αρχαιολογικές έρευνες του έτους 1955, [Σωτηρίου 1955, 133, εικ. 1].

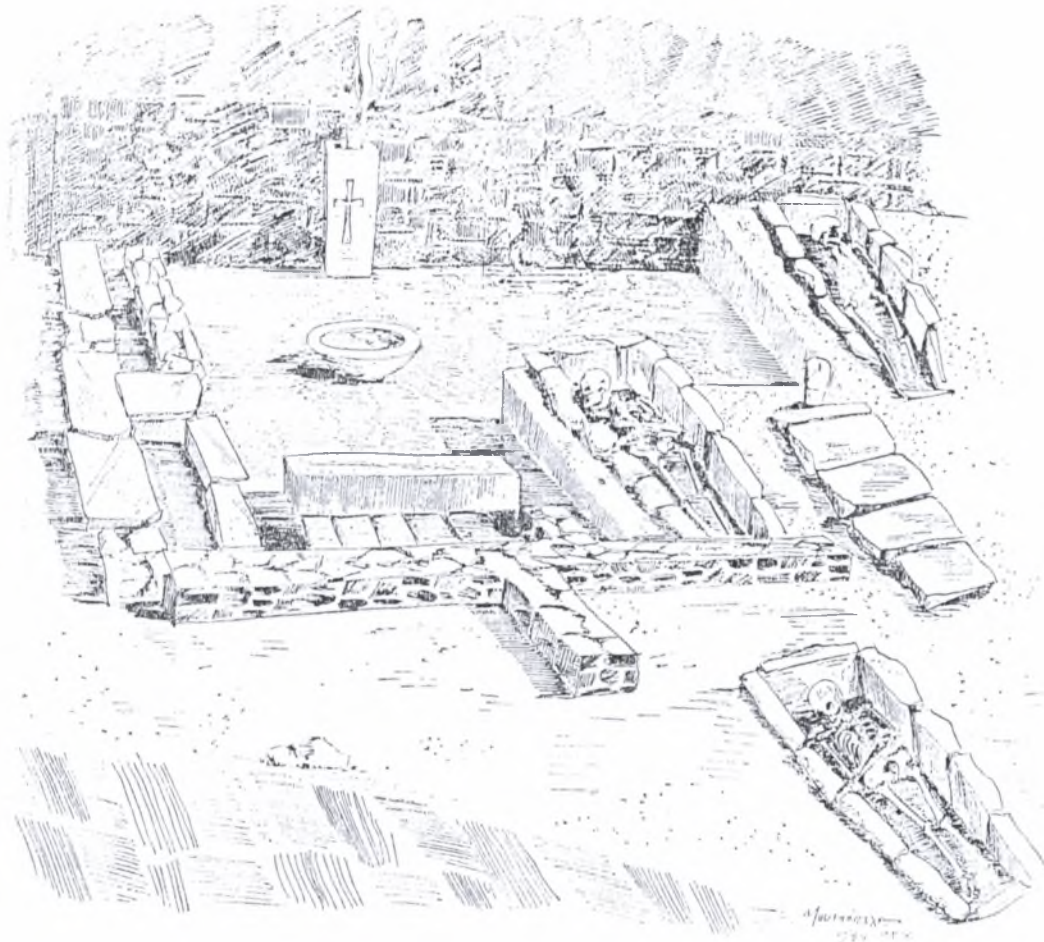
115. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α: κάτοψη του περιβόλου της εκκλησίας [Λαζαρίδης 1972, πιν. Α παρενθ. στις σελ. 32-33].

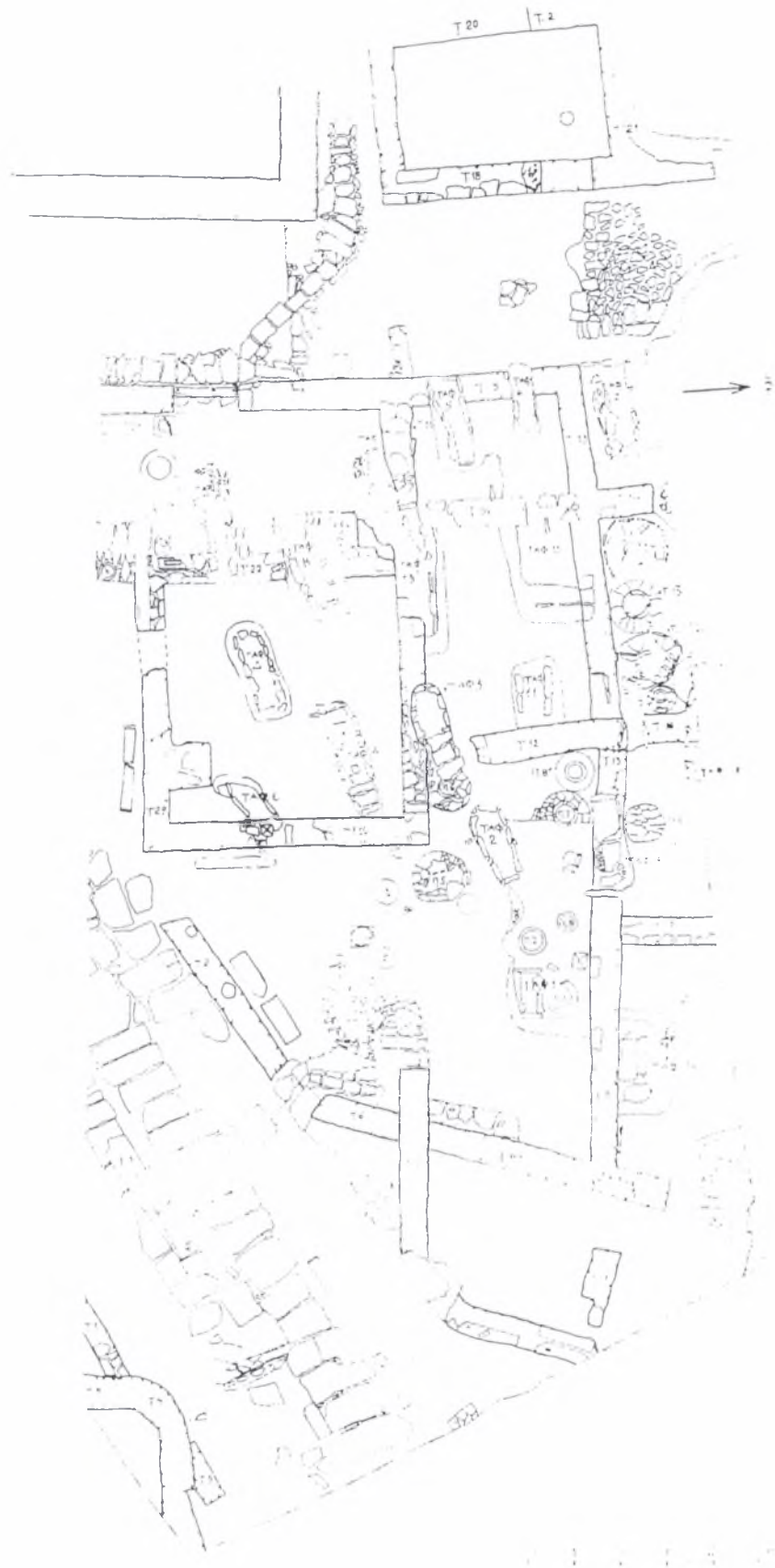
116. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
λεπτομερής άποψη της πλακόστρωτης οδού και του υπογείου κεντρικού
αποχετευτικού αγωγού της πόλης [Λαζαρίδης, 1972, πιν. 16β].

117. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
λεπτομερή άποψη της πλακόστρωτης οδού και του υπογείου κεντρικού
αποχετευτικού αγωγού της πόλης [Λαζαρίδης 1972, πιν. 16β].

118. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α: ^{Εκ. 3} σχεδιαστική αποκατάσταση του κοιμητηρίου [Σωτηρίου 1955, 3].

119. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
κάτοψη του κοιμητηρίου [Λαζαρίδης 1972, 36, εικ. 7].

120. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
λεπτομερέστερη άποψη του κοιμητηρίου [Λαζαρίδης 1972, πιν. 15β].

121. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
η χρήση γλυπτών αρχιτεκτονικών μελών της εκκλησίας στους τάφους του
κοιμητηρίου [Λαζαρίδης 1972, πιν. 17α].

122. Φθιώτιδες Θήβες, περιβάλλον χώρος βασιλικής Α:
γενικότερη άποψη της ένταξης των τάφων στον αποθηκευτικό χώρο
[Λαζαρίδης 1972, πιν. 17β].

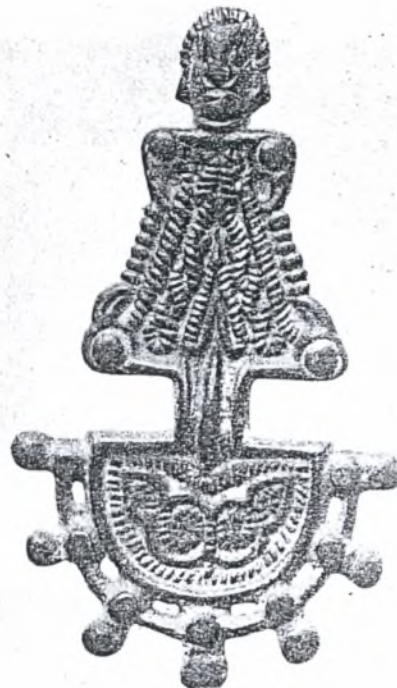
123. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
μεγάλο τμήμα μαρμάρινου θωρακίου [Σωτηρίου 1926, 113, εικ. 6].

124. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
τεμάχιο εκ των μεγάλων μαρμάρινων πλακών του δαπέδου του μεσαίου
κλίτους στην οποία έχει χαραχθεί μονόγραμμα [Σωτηρίου 1929, 32, εικ.
34].

125. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
σχεδιαστική αναπαράσταση του ενταφιασμένου στο Δ τοίχωμα του
βαπτιστηρίου ανθρώπινου σκελετού [Σωτηρίου 1929, 9, εικ. 7].

126. Φθιώτιδες Θήβες, βασιλική Α:
χάλκινη περόνη χλαμύδας, [Σωτηρίου 1935, 61, και 63, εικ. 13].

65

66

127. Δημητριάδα, βασιλική Α:
χάλκινη περόνη κλαμύδας [Ασημακοπούλου - Ατζακά, 1982, 154, εικ.
66].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000069164